

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRAM

Fra Ringkøbing Amts Museer · 1990

FRAM

FRAM

Fra Ringkøbing Amts Museer

1990

Museumsrådet i Ringkøbing Amt

FRAM – Fra Ringkøbing Amts Museer
udsendes af Museumsrådet i Ringkøbing Amt som fælles årbog for de museer,
som er tilknyttet museumsrådet

Redaktion: Ellen Damgaard, Lemvig Museum
Jens Aarup Jensen, Ringkøbing Museum
Jesper Knudsen, Holstebro Kunstmuseum
Søren Toftgaard Poulsen, Herning Museum (redaktør)

Tilrettelæggelse: Søren Toftgaard Poulsen

Omslagsfotos:

Forside: Udsigt over Lemvig fra vest; i forgrunden Vesterbjerg og »Vesterhus«.
Maleri af Hans Brygge, 1926. Maleriet findes på Lemvig Museum.

Bagside: Hosebinderlaugets hus i Dalgasgade i Herning. Bygningen opførtes
oprindelig som et hakkelseskæreri, men blev i trediverne lejet ud til unge tekstil-
fabrikanter.

Foto: Kjeld Hansen

Udsnit af kort, hvortil Geodætisk Institut har ophavsret,
er gengivet med instituttets tilladelse nr. A.404/85

Tryk: Christensens Bogtrykkeri, Bogtrykkergården a-s, Struer

Ekspeditionsadresse:

Lemvig Museum, Vesterhus, Vestergade 44, 7620 Lemvig. Tlf. 97 82 00 25

Redaktionens adresse:

Herning Museum, Museumsgade 32, 7400 Herning. Tlf. 97 12 32 66.

ISBN 87-88412-16-4

ISSN 0108-3643

Indhold

- Museumsinspektør Ellen Damgaard, Lemvig Museum:*
7 Lemvig Museum – museumsstøv og store linjer
- Konservator Frances C. Roberts, Konserveringscentret:*
34 Silke underbenklæder – på vandring til Konserveringscentret
- Museumsinspektør Esben Graugaard, Holstebro Museum:*
42 Når kustoderne blander sig i fremtidens bybillede
- Museumsinspektør Torben Egeberg Hansen, Skjern-Egvad Museum:*
50 På sporet af Dejbjergvognenes ejere.
– Det nye jernalderfund på St. Skindbjerg i Dejbjerg
- Museumsinspektør Thomas Bloch Ravn, Struer Museum:*
63 Ikke blot et museum, men hele byens historie
- Museumsinspektør Kim Clausen, Skjern-Egvad Museum:*
71 Skjern Vindmølle – fra stationsbymølle til museumsmølle
- Per Hauge Mortensen, Ringkjøbing Museum:*
85 Briggen »Esperance«s stranding 1806
- Museumsdirektør Ulla Thyrring, Herning Museum:*
98 Eet hus – mange huse
- 113 Glimt fra museernes arbejdsmark

Forord

Uden for museums kredse er »Museumsrådet i Ringkøbing Amt« måske et temmeligt ukendt begreb. I hvert fald er det nok de færreste, der ved, hvad museumsrådet egentlig har til opgave.

Rådet består af de 9 statsanerkendte museer i amtet og har repræsentanter for amt og kommuner. Rådets funktion er bl.a. at koordinere overordnede museumsopgaver af så at sige alle slags og at være et bindeled mellem de enkelte museer og amtet eller Statens Museumsnævn.

På landsplan har Museumsrådet i Ringkøbing Amt måske gjort sig mest bemærket ved at udgive den fælles årbog: FRAM – »Fra Ringkøbing Amts Museer«. Der lægges fra de enkelte museers side et stort arbejde i at skrive artikler til årbogen om de mange bevaringsopgaver, undersøgelser, fund, udstillinger og arrangementer, som museernes dagligdag er fyldt af.

Årbogen er oprindelig rettet mod museernes medlemmer og vennekredse. Men årbogens karakter af et kulturhistorisk tidsskrift giver den en stor berøringsflade blandt historisk interesserede læsere.

Mange artikler i dette nummer af årbogen handler om forskellige aspekter af vestjysk bygningshistorie, men også helt andre emner som strandinger, konservering, museums-historie og erhvervshistorie fortælles der om på en spændende måde. Og så er det en målsætning for FRAM altid at være meget rigt illustreret.

Herning Museum i december 1990

Søren Toftgaard Poulsen
Redaktør

Lemvig Museum – museumsstøv og store linjer

Lemvig Museum ligger i Vesterbjerg – lige neden for det hårnålesving, som vejen til byen vestfra slår for at komme ned ad de næsten tredive meter høje bakker til den gamle bykerne ved havnen og fjorden. Museets bygning er en lang hvidkalket længe; indgangsdøren sidder midt for og er markeret af et gammelt pæretræ med en stamme, der kroger sig hen over døren, og en krone, der hvælver sig som en baldakin ud over trappen. I forhaven står en lille tænksom mand af granit; det er billedhugger Torvald Westergaards skulptur »Den Kunstforstandige«.

Museet ser ikke stort ud – »Det er bare et par stuer, det kan vi se på ti minutter«, tænker mange. Men Lemvig Museum er som en kinesisk æske. Der er små trapper op og større trapper ned og mange rum, der hver har en historie at fortælle. Fordyber man sig yderligere og kommer bag ved udstillingerne – i magasiner og arkivskuffer og fotosamling – finder man viden og ægte underholdning til mange år. Fælles for museets brogede udvalg af genstande, billeder og oplysninger er, at det altsammen bidrager til at fortælle historien om livet på Lemvig-egnen. Den geografiske ramme er velafgrænset; det er de sogne, som fra gammel tid hørte hjemme i Skodborg og Vandfuld herreder, og som idag udgør Lemvig og Thyborøn-Harboøre kommuner. Tids-

mæssigt er rammerne vide; det landskab, der blev udformet af isbræerne for over 15.000 år siden, de første stenalderfolks bopladser ved fjorden, sporene af middelalderkøbstaden, 1700-årenes kvægbønder og deres malede møbler, nutidens liv på dyrskue og samlestad og i byens tøjbutikker er ligeværdige studieobjekter. Alt er »gammelt nok« til at komme på museum, hvis det fortæller en væsentlig historie. For et museum er ikke bare et hus fyldt med museumsgenstande; det er hele egnens fælles hukommelse.

»Vesterhus«

Museets bygning kaldes »Vesterhus« efter sin beliggenhed ved købstadens gamle vestgrænse. Det lange énetages forhus med kvist over midterfaget er bygget i 1841; det var først indrettet som pakhus, lade og tærskelo for en stor købmandsgård, der lå lidt længere nede i Vesterbjerg. I 1844 blev der bygget et lille sidehus på, og her blev der indrettet tobaksfabrik. Forhuset blev bygget om til bolig for tobaksfabrikant Andreas Hansen, og her havde han også lager og krambod. På fabrikken arbejdede tre voksne og fire børn, og der blev lavet røgtobak, skråtobak og snus. Huset var bygget af store rødflammende mursten med tegtag og hvidkalkede forskællinger. Endnu i 1975

Udsigt over Lemvig en efterårsdag omkring 1910. I forgrunden ligger »Vesterhus«, hvormuseet har haft til huse siden 1938. Det kønne empirehus fra 1841 er i sig selv et stykke Lemvig-historie. Fot. Gustav Winther, Lemvig.

sad der nogle af de oprindelige tagsten i taget – »LEMWIG TEGLVÆRK« står der stemplet ind i dem; det har været solidt håndværk.

I 1871 blev tobaksfabrikken flyttet til en anden bygning i Vestergade, og »Vesterhus« blev privat beboelse for en række af byens familier efter tur. Det var et godt hus med højt til loftet i stuerne og mange små nyttige rum oppe og nede i kælder, kvist og sidefløj. I 1938 blev det købt af Museumsforeningen for Lemvig og Omegn. Her kunne blive en fin ramme omkring de samlinger, som Museumsforeningen siden sin stiftelse i 1931 havde bygget op, og som havde stået mere og mere stuvet sammen i et lokale på byens nye bibliotek. Bygningen blev sat istand for Museumsforeningens beskedne midler, og udstillingen indrettet i lokalene i forhusets vestlige del og i det lille toetages sidehus. Det hele blev åbnet for of-

fentligheden den 3. september 1940. Og hvad så man så?

Her var en fin samling af malede bondebøbler fra slutningen af 1700-årene og begyndelsen af 1800-årene; der var mange, som ikke længere regnede dem, men museets formand dyrlæge Stigaard fæstnede sig ved dem på sine besøg på egnens gårde og reddede dem fra at blive brugt som pindebrænde. Her var manglebrætter og jdepotter, messing- og kobbertøj, mindeblade og dagligt husgeråd. I et hjørne stod et hornskemagerværksted fra Nees. Så var der de svære mahognimøbler fra den forliste russiske fregat »Alexander Newskij« og billeder af den og af andre strandinger på kysten. Der var en bondestue med langbord og bænk og en vævestue og en lille samling oldsager. På fotografier fra indvielsen ser det hele nydeligt og velordnet ud.

Tilbage på biblioteket havde man måttet

Når man trådte ind ad døren til det nyåbnede museum i 1940, så man straks et udvalg af museets malede bondemøbler sammen med jydepotter, kobbertøj og manglebrætter. I hjørnet ved havedøren sidder kustoden, William Mouritsen. Han passede de beskedne åbningstider og holdt haven; alt andet arbejde blev udført af bestyrelsens medlemmer og anden frivillig arbejdskraft. Fot. 1940.

efterlade en væsentlig del af museets samling – møblerne og de mange bøger og papirer i digteren Thøger Larsens arbejdsværelse og en del malerier og tegninger af maleren Niels Bjerre. Det blev der først plads til i 1958, da Museumsforeningen for møjsommeligt sammensparede midler og et langfristet byggelån kunne udvide med en tilbygning ud i haven. Det er skrabet byggeri og ikke noget arkitektonisk mesterværk, men det var tag over hovedet og en nøgtern ramme om en spændende samling. Til Thøger Larsens arbejdsværelse blev der bygget et rum i det nye hus med samme dimensioner

som det rigtige arbejdsværelse i Thøger Larsens hus ved søen bag Lemvig.

Det gamle »Vesterhus« fra 1841 og tilbygningen fra 1958 udgør museets nuværende rammer. Udstillingens omfang fornemmes som passende – man kan se det hele uden at blive udmattet og uopmærksom. Folk går i reglen fornøjede ud – uden det jagede blik i øjnene, der signalerer, at de længe har ledt efter udgangen! Selv de besøgende, der begynder med at tro, at de kan se det hele på ti minutter, bruger til deres egen overraskelse gerne en time eller mere. Museets udstillinger spejler væsentlige sider af

Allerede ved åbningen i 1940 kunne museet vise en pæn samling af inventar fra strandede skibe. Her er det møbler fra »Alexander Newskij« sammen med et udvalg af billeder fra de talrige forlis på kysten. Fot. 1940.

egnens liv; det idéelle ville have været, hvis man havde kunnet fortælle historien i kronologisk orden – begynde med oldtiden og slutte med nutiden, eller omvendt. Men med en given bygning må man indrette sig i rammerne, så godt man kan. Man må også foretage et valg blandt de mange ting, som museet har indsamlet gennem årene; hvis det hele skulle udstilles på én gang, ville man ikke kunne lukke hoveddøren op!

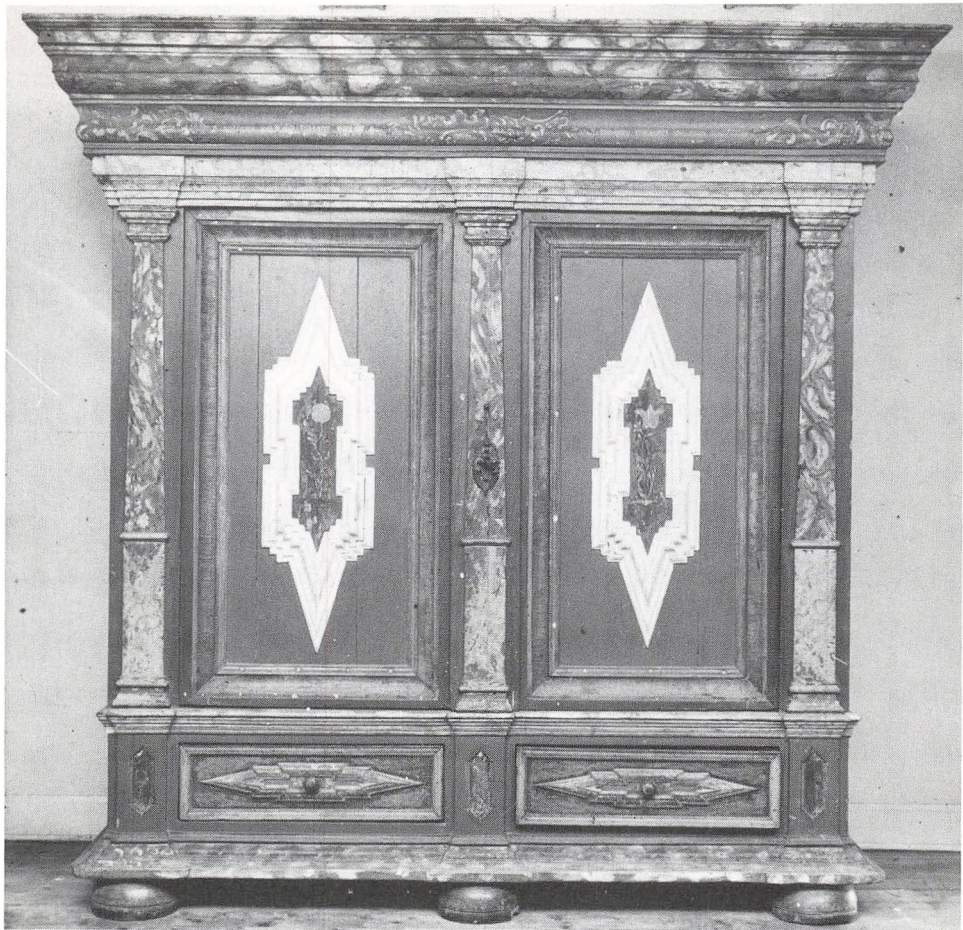
Et besøg på Lemvig Museum i 1990

For at hjælpe publikum med at orientere sig i udstillingerne har vi lige inden for museets indgangsdør opsat et stort kort over Lemvigegnen. På kortet har vi anbragt en række billeder og genstande, der udgør en slags indholdsfortegnelse til museet. Langs kysten mod vest handler det om strandinger og redningsvæsen, i Lemvig er det torve-

handel i tegneren Henning Gantriis' streg fra tegneserien »Livets gang i Lidenlund«, langs Limfjorden finder man billeder af de store bondeskabe og af kvæget på de gode gårde, længere sydpå – i de gamle hedesogne – møder man husmand og hornskemager Peder Lykke, i Tørring sogn nordvest for Lemvig kigger digteren Thøger Larsen i sin stjernekkikkert, og ude vestpå i Engbjerg sidder maleren Niels Bjerre ved sit staffeli. I grove træk giver kortet et overblik over museets samlinger – og over den egn, som de afspejler. Herfra kan man gå ud på opdagelse, først på museet og siden også ude i landskabet.

Vestjylland – er det ikke langt væk? Fra hvad?

Dette underfundige replikskifte mellem en københavner og en vestjyde har vi valgt at sætte som temaoverskrift i museets første rum. Der er langt fra København til Lemvig, og omvendt; det gælder idag, og det gjaldt for hundrede og tohundrede år siden. Til gengæld var markedsbyerne Tønder, Husum og Itzehoe og storbyer som Hamburg, Altona og Amsterdam nære og velkendte lokaliteter i vestjydernes geografi. Det samme var tilfældet med østkysten af England og Norges sydkyst. I udstillingen har vi samlet en række genstande, der belyser forbindelserne mellem Lemvig-egnen og omverdenen i 1700- og 1800-årene. Her er gods fra strandede skibe, isenkram og manufakturvarer fra England og Tyskland, en nederlandsk klædeplombe, messingtobaksdåser og krydderier fra Holland, jern og bygningstømmer fra Norge, et bondebord fra Hygum sogn vest for Lemvig med

Et af de mest imponerende bondemøbler i museets samling er dette klædeskab fra ca. 1760. Det får lige netop plads under loftsbjælkerne. Skabets opbygning og de forkrøppede profillister på dørene og skuffer minder om sønderjysk og nordtysk møbelstil. Skabet blev købt af museet i 1930'erne; det var da gået i arv i samme slægt i ca. 175 år. Fot. Dansk Folkemuseum.

hollandske fliser i pladen, en norsk jernkakkelovn og et stort klædeskab, hvis stil er udpræget nordtysk, skønt det givetvis er lavet af en lokal snedker. Vi ved, hvem der bestilte skabet; han var en velstående bonde og studeopdrætter i Hygum sogn. Man kan se

det imponerende møbel som et konkret udtryk for den forbindelse, som studehandelen skabte mellem Vestjylland og de store nordeuropæiske handelscentre. Samtidig får man indtryk af velstanden hos »ævejster bønder«, som man kaldte bønderne

I museets nyindrettede udstilling om bondelivet har vi lagt hovedvægten på kvægbønderne og deres forhold til omverdenen. Bønder fra Lemvig-egnen færdedes hjemmevant på de store kvægmarkeder sydpå. Et fugleperspektiv af kvægmarkedet i Altona omkring 1847 danner baggrund i en montre i udstillingen. Fot. efter originallithografi i Altonaer Museum.

vest for Lemvig, når man betænker, at den samme bonde ifølge familietraditionen gav hver af sine tre sønner sådan et skab. Det kræver en vis loftshøjde i storstuen.

Forholdet mellem Lemvig-egnen og omverdenen – og mellem bønderne og købstaden – bliver også belyst i en planche, der i skematisk form viser de mangeartede økonomiske forbindelser, der gjorde det tilsyneladende fjerne Vestjylland til en del af et større europæisk netværk.

Kvægbondens verden – ager og eng, fulde båse og noget på kistebunden

På Lemvig-egnen var der to slags bønder –

kvægbønderne, der boede langs Limfjorden og Vesterhavet, og rugbønderne, der boede inde i landet. Kvægbønderne var velstående og havde en produktion af heste og kreaturer, der rettede sig mod større markeder, mens rugbønderne kun frembragte de fornødenheder, man behøvede til gårdens eget forbrug. I udstillingen finder man forklaringen på dette fænomen på et kort fra 1790; her kan man tydeligt se, at Lemvig-egnen var delt i to meget forskellige typer af landskaber. Mod nord og vest ligger det frugtbare græsningsland med ager og eng, mod sydøst er der udstrakte heder og moser.

At kvæget var baggrunden for bøndernes

velstand har vi illustreret i en stor montre. Her har vi samlet et udvalg af de værdifulde ejendele, som fandtes på kistebunden i de gode gårde – dragter af silke, brokade og damask, kniplingshuer, sølvpænder og silkebånd. Der er også regnebøger og blæk-huse, der viser, at disse bønder tidligt kunne læse, skrive og regne. Som baggrund i montren har vi valgt et billede fra det store kvægmarked i Altona, hvor meget af det vestjyske kvæg blev handlet. I kanten af billedet ser man de enkelte kreaturkommissionærers huse og navne; disse navne var kendt hele vejen op langs den jyske vestkyst.

I deres stuer havde de velstående bønder fint malede skabe, kister og slagborde. I udstillingen kan vi vise nogle udvalgte eksemplarer fra museets samling af bondemøbler. Der er et slagbord, som vi kender det fra registreringer af indbo på egnens store bondegårde, blåmalet med rokokkoornamenter og hollandsk inspirerede tulipanbuketter. Der er også et par tvillingskabe, lavet i 1780 til brødrene Mads og Niels Christensen på fæstegården »Øster Stausholm« på Harbøre. De er bemalet med lidt usædvanlige, herregårdsagtige motiver, og vi ved fra andre kilder, at især Niels Christensen var en selvbevidst og skriftkyndig bonde. Det ene skab kom på museum allerede i 1930'erne, det andet først i 1987; nu står de ved siden af hinanden som da de blev malet for tohundredre år siden.

Lemvig Museum har en righoldig samling af malede bondemøbler fra perioden omkring 1760 til 1830. Det er resultatet af en bevidst indsamling i 1930'erne og 1940'erne. Idag er det sjældent at finde et gammelt bondemøbel i privateje, uden at det er pyntet op med ny maling eller endnu

Brudekjole af violet taft med indvævede buketter, 1790'erne. Ifølge familietraditionen skal kjolen have tilhørt en datter fra den store selvejergård »Vejling« i Dybe. Sammen med en række andre fine sager fortæller kjolen om den velstand, som fandtes hos kvægbønderne. Fot. Lemvig Museum.

værre – afsyret! De fleste af museets møbler står med den originale bemaling, ofte på en lys blå bund, som er karakteristisk for Vestjylland. I en museumsudstilling kunne man vælge at lade bondemøblerne fortælle stilhistorie eller illustrere boligindretningens historie. Vi har valgt at bruge møblerne som udtryk for den velstand og selvbevidst-

Husmand Peder Lykke og hans kone Stine; deres liv og arbejde danner udgangspunkt for en udstilling om tilværelsen i de magre hedesogne syd for Lemvig. Fot. 1932, Kongenshus' Arkiv.

hed, der fandtes hos bønderne på Lemvig-egnen. De mest spændende ud fra denne synsvinkel finder man i museets forhus, andre står som enkeltstykker spredt i museets øvrige afdelinger; af pladshensyn er der endelig nogle, som opbevares på museets magasin.

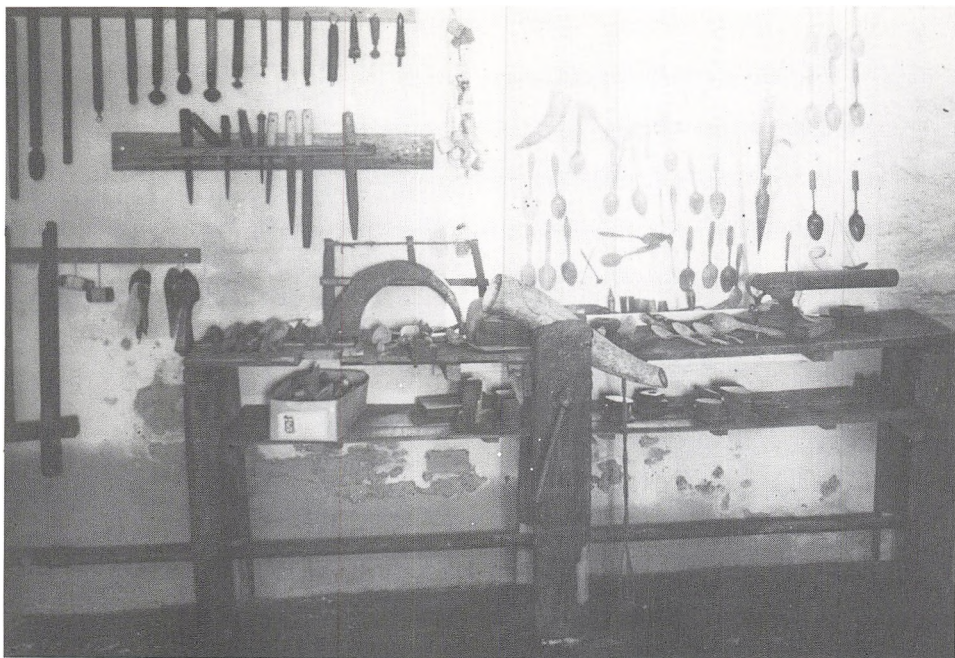
Rugbondens verden – det daglige brød

Befolkningen i de magre hedesogne på Lemvig-egnen er repræsenteret ved hus-

mand og hedeopdyrker Peder Lykke, der levede i Nees sogn ved Nissum Fjord fra 1850 til 1937. Udstillingen blev lavet i 1979 og er indrettet i et lille simpelt rum, der engang var vognport og garage. Her er væggene lidt ujævne, og gulvet, der er af lappet cement, ligner næsten et gammelt blankslidt lergulv. Som 1700-årenes rugbønder var Peder Lykke selvforsynende med næsten alle fornødenheder – føde og klæder, lys og varme, tag over hovedet. Vi har her samlet en række simple dagligdags brugsting, smørkærne og sædekurv, fiskenet og vadestøvler, leen til høslet og kornhøst og den særlig kraftige le til at slå lyng med, plejl, tørvespade og rørkniv. Et nyt redskab i denne periode er plantedorren; den var med, da de vestjyske hedeboender og -husmænd plantede læhegn på de magre jorder, så der kunne gro korn i stedet for lyng.

Udstillingen bygger på Peder Lykkes liv, som vi kender gennem en dagbog, som han førte fra 1885 til 1888, og gennem hans erindringer. Flere af billederne viser ham og hans kone Stine, og en del af tingene har tilhørt ham. Modellen af husmandsstedet »Vestergadehus« bygger på tegninger, som Peder Lykke lavede efter hukommelsen af sin gamle ejendom. Men museets udstilling handler ikke kun om Peder Lykke – det er snarere en udstilling om den typiske vestjyske småbruger fra sidste halvdel af forrige århundrede.

Et særligt afsnit i udstillingen handler om fremstillingen af hornskeer. Det var en hel lille hjemmeindustri i Peder Lykkes fødesogn i 1800-årene, og han var selv hornskeemager i sine unge dage. Museets værksted er indsamlet allerede i begyndelsen af

Hornskemagerværkstedet på Lemvig Museum blev udstillet allerede i 1933, da museet havde lokaler på Lemvig Bibliotek. Siden blev det flyttet til »Vesterhus« og er nu en spændende del af udstillingen om Peder Lykke. Fot. Gustav Winther, Lemvig, 1958.

1930'erne; de fleste ting stammer fra hornskemager Peder Husted, men Peder Lykke bidrog også selv med værktøj og skeer. Hornene er store bøffelhorn fra sydamerikanske bøfler; de blev importeret af købmændene i Lemvig fra firmaer i Hamburg. Når hornskemagerne var færdige med vinterens produktion, blev skeerne samlet af skekræmmere og solgt i hele Jylland.

Vævestuen – bierhverv på landet

Trine Væver boede i et lille hus i Harboøre kirkeby; hun var ugift og levede af at væve for folk. Hendes væv fylder godt i det lille

rum i museets sidehus. At sy, spinde og væve var de erhverv, kvinder greb til, når de skulle forsørge sig selv. Derfor har vi sammen med væven udstillet et lille udvalg af de redskaber, som man brugte hertil.

Hvilken muligheder havde mænd, der ikke fuldtud kunne forsørge sig selv og en familie på en beskeden huslod? Nogle lavede hornskeer eller drev fiskeri, som vi har set i udstillingen om Peder Lykke. Andre digtede og prentede mindevers til dåb, bryllup og begravelse. Særlig dygtig til det var Søren Pedersen i Åmølle Havehus i Gudum sogn øst for Lemvig; hans mindevers er omkranset af håndmalede blomsterran-

Snedker og maler Søren Bødker i Ferring lavede dette klædeskab i 1783. Signerede bondemøbler er sjældne. På museet indgår skabet i en lille udstilling om bierhverv på landet. Fot. Lemvig Museum.

ker med roser og kornblomster. Han drev iøvrigt gartneri og solgte grønsager, passede haver og bandt bøger ind.

Andre mænd fik en håndværkeruddannelse og lærte for eksempel at lave møbler. Søren Bødker i Ferring var husmand, fisker, møbelsnedker og -maler. På museet har vi et klædeskab, som han har lavet i 1783. På skabslågerne har han malet Adam og Eva og slangen. Vi ved ikke, hvem der har lavet andre af museets bondemøbler; men det er tydeligt, at flere af dem må være lavet af den samme håndværker. Det gælder

en lille serie på tre rødmaledede chatoller, der er næsten ens, og ligeledes en række blåmalede skabe og dragkister, der alle er dekorede med en særlig slags blomster og rokokkoornamenter. Håndværkeren har desværre ikke skrevet sit navn på nogen af dem, og de er med sikkerhed ikke lavet af Søren Bødker. De sidstnævnte møbler står rundt omkring i museets udstillingsrum, så dem må man selv gå på jagt efter.

»Livets gang i Lidenlund«

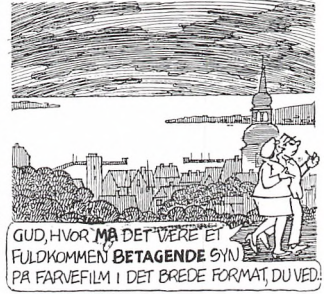
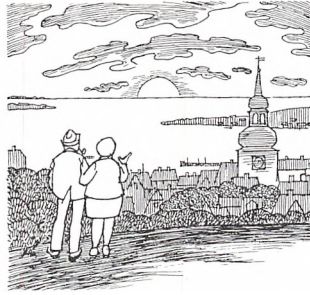
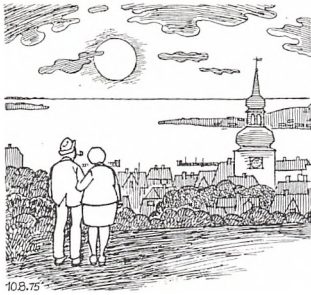
Et muntert indslag i museumsudstillingen er en nyerehvervet samling af Henning Gantriis' originaltegninger til tegneserien »Livets gang i Lidenlund«. Serien har siden 1953 været bragt i Politiken og senere i en lang række provinsaviser, men museets teg-

Søren Bødker malede sin signatur i et ovalt felt under skabsdørene. Fot. Dansk Folkemuseum.

Livets gang i LIDENLUND

af Gantriis

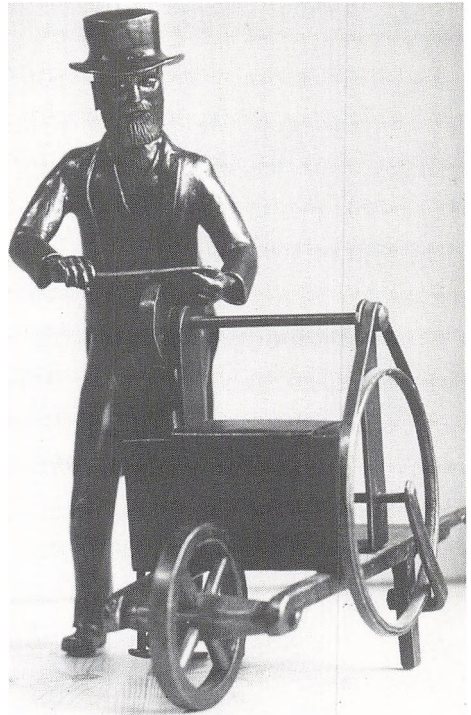

At Lemvig er modellen for tegneserien »Livets gang i Lidenlund« kan ingen være i tvivl om, når man som her ser byens karakteristiske profil i tegneren Henning Gantriis' streg.

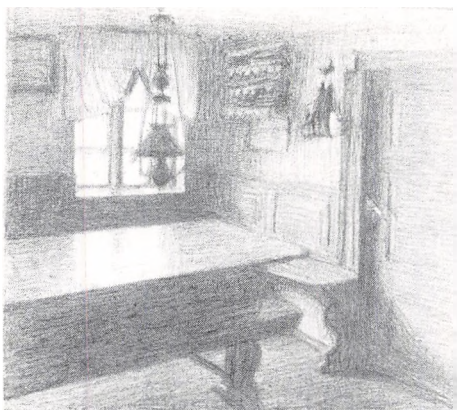
ninger er et udvalg fra de sidste tyve år. I omkring 150 »striber« får man et underfundigt billede af dagligdagen i den lille provinsby, der tydeligt er modelleret over Lemvig. Man genkender det karakteristiske kirkespir, mange gadepartier, den lille jernbane, bakkerne omkring byen, anlægget med musiktribunen og flere af personerne. Selv museet optræder i tegneserien.

Smeden fra Dybe

En anden spændende samling består af omkring tyve små jernskulpturer, udført af smed Svend Lundgaard fra Dybe sydvest for Lemvig. Figurerne er naturalistiske, og i smedens hænder har jernet føjet sig til karakterfulde ansigter, detaljer i personernes påklædning og det værktøj, som mange af dem holder i hånden. Her møder vi det gode i mennesket – moderen i stolen, pigen der hopper paradis, håndværkerne ved deres arbejde. Men også krigens gru og umenneskelighed er repræsenteret – den hængte gravide kvinde i nazismens træ, og død-

»Skærslipperen«, en af smed Svend Lundgaards skulpturer. Fot. Johan Gadegaard, Lemvig.

Folkestuen på gården »Nørrelund« i Engbjerg, tegnet i november 1900 af Niels Bjerre. Både tegningen og folkestuemøblementet findes på Lemvig Museum.

ningen der i soldateruniform og med sine geværløbsarme dirigerer krigsmusikken. Skulpturerne er lavet i 1950erne og 1960erne og kom på museum i 1987.

Niels Bjerres malerier og tegninger

Lige fra museets start i 1931 havde Museumsforeningens bestyrelse besluttet sig for, at man ikke kun ville samle på almindelige museumsgenstande som møbler, husgeråd og redskaber; man ville også belyse det kunstnerliv, som fandtes på egnen. Det har betydet, at museet idag ejer en pæn samling først og fremmest af maleren Niels Bjerres værker. Der er også andre kunstnere repræsenteret, blandt andet maleren Kristen Bjerre, men af pladshensyn opbevares deres arbejder på museets magasin, hvorfra de kan hentes frem ved særlige lejligheder.

Niels Bjerres malerier og tegninger

hænger i museets tilbygning fra 1958; her er lidt større lokaler end i det gamle forhus. Samlingen spænder vidt; her er en lidt ubehjælpelig akvarel fra Lemvig Møllegård, hvor Niels Bjerre boede, da han i 1879 gik på realskole i Lemvig – og her er hans sidste ufuldførte maleri, der stod tilbage på hans værelse, da han døde. Niels Bjerre levede fra 1864 til 1942. Han var født på gården »Nørrelund« i Engbjerg sogn, vest for Lemvig. Hans barndomshjem lå midt i et storslået og afvekslende landskab, hvor han hele livet fandt sine væsentligste motiver. I museets udstilling findes en række malerier og især en fin samling blyanttegninger, der illustrerer livet i og omkring barndomshjemmet. Ud over malerier med motiver fra det vestjyske landskab ejer museet enkelte værker fra Niels Bjerres rejser – til Italien i 1900, til Frankrig i 1914 og til Færøerne i 1925 og 1926.

I samlingen findes desuden et udvalg af malerens ejendele – hans staffeli med det sidste ufuldførte maleri, hans malerkasse og palet, den kurvekuffert, som han sendte sin bagage i, når han flyttede mellem København og Vestjylland, og endelig hans bredskyggede hat og hans stok. De to sidstnævnte genstande er ikke uvæsentlige – stokken lagt vandret mellem de opstrakte fingre og hatteskyggen brugte maleren, når han skulle afgrænse sit motiv!

I tilknytning til maleriudstillingen findes folkestuemøblementet fra »Nørrelund« med langbord og fast bänk. Det kan ses på adskillige af Niels Bjerres tegninger fra barndomshjemmet. Det er robuste møbler, der fortsat tåler brug, og museets besøgende er derfor velkomne til at slå sig ned ved bordet og hvile benene.

Thøger Larsens arbejdsværelse, fotograferet i 1958 efter at det var blevet indrettet i den nye museumstilbygning. Fot. Gustav Winther, Lemvig.

Thøger Larsen – en digter under stjerner

Maleren Niels Bjerre deler etage i museets tilbygning med digteren Thøger Larsen; de var samtidige og kendte hinanden godt. Thøger Larsen blev født i 1875 på et lille husmandssted ved Limfjorden – i Tørring sogn nordvest for Lemvig. Hele sit voksne liv levede han i Lemvig, hvor han blandt andet var redaktør af det radikale Lemvig Dagblad. Han døde i 1928. At Lemvig Museum har en så fremragende Thøger Larsen-samling skyldes en fremsynet museumsbestyrelse, der sørgede for at erhverve hele hans arbejdsværelse, før tingene blev spredt. Allerede i 1932 kunne man udstille samlingen i museets lokale på Lemvig Bib-

liotek, og i 1958 blev der som nævnt indrettet et rum i de rigtige dimensioner i museets tilbygning. Det, at arbejdsværelset blev flyttet som en helhed, har betydet både, at det rummer utallige spændende ting i skabe og skuffer, og at det for den besøgende fornemmes som fuldt af liv. Hele rummet er, som det var, da Thøger Larsen arbejdede der; det eneste der mangler, er lugten af cigarrøg!

Rummet er fyldt med bøger i bogskabe og på hjemmelavede hylder, der er kort og tegninger og astronomiske instrumenter, her står arbejdsbordet og pulten, hvor Thøger Larsen arbejdede med sine studier af sprog, mytologi og astronomi, og hvor han om natten skrev sine digte. Thøger Larsen var et nattemenneske, og derfor har vi på

Flyvholm redningsbåd er en del af Lemvig Museums samling om redningsvæsenets historie. Den er udstillet i redningshuset på Harboøre. Fot. Lemvig Museum.

museet dæmpet lyset og blændet vinduet i hans arbejdsværelse.

Foran arbejdsværelset har vi lavet et mørkeblåt lukket rum med en udstilling, der fortæller om Thøger Larsens baggrund og om vigtige motiver i hans digtning. For Thøger Larsen var menneskets liv på jorden en del af et større kredsløb – af slægternes gang og af universet. Solen, månen og planeterne spillede derfor en væsentlig rolle i hans digtning. Han nøjedes ikke med at digte om universet, han udforskede det også videnskabeligt; til det formål byggede han selv et par store stjernebilleder, der findes i udstillingen.

Udstillingen i det blå rum handler imidlertid ikke blot om Thøger Larsens liv og digtning; den sætter også digteren selv ind i en universal sammenhæng. Her er en model af stjernehimlen og af det solsystem, som jorden er en del af. Modellerne af solen og planeterne er i målestokken 1:1 milliard,

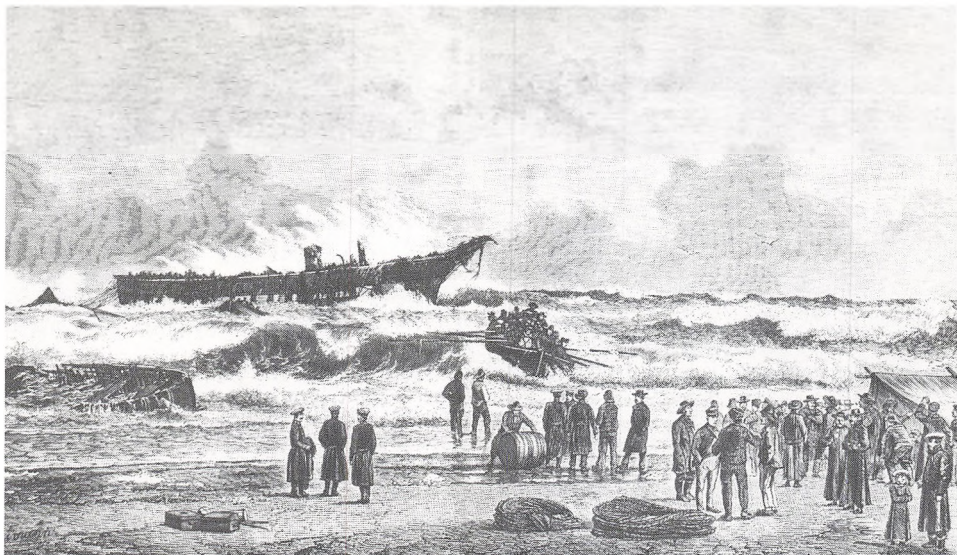
men afstanden imellem dem er selvfølgelig ikke korrekt i samme målestok. Ønsker man at få en fornemmelse af afstandene i solsystemet i forhold til planeterne størrelse, kan man fra museet gå ud på en tur ad »Planetstien«; den starter i Vesterbjerg og strækker sig langs fjorden en 10-15 km ud gennem det landskab, som Thøger Larsen færdedes i og skrev sine digte om. »Planetstien« er anlagt af museet i årene 1984-1990 i samarbejde med billedhugger Claus Navntoft og astronom Ole J. Knudsen.

Strandinger og redningsvæsen

Ligesom bondemøblerne og det lokale kunstnerliv lå også emnerne strandinger og redningsvæsen museets første bestyrelse på sinde. Det var nok især museets sekretær gennem mange år, redaktør Hans Lilholt, der her var drivkraften. Museet har idag en spændende og omfangsrig samling, der nok kunne fortjene bedre plads i udstillingen, men her sætter bygningerne som nævnt grænser.

Den jyske vestkyst har altid været søfolkenes skræk – »Jernkysten« kaldte man den. I storm og tåge var det vanskeligt at beregne skibets position på grund af den stærke strøm, der løber langs med landet, og når man først kunne se kysten, var det for sent at vende med de store sejlskibe. Mange fartøjer forliste derfor på denne del af kysten. I udstillingen har vi illustreret disse forhold på et søkort over Nordsøen.

I 1840'erne begyndte en lokal mand, strandingskommissionær C. B. Claudi, at arbejde på at få oprettet et redningsvæsen, og i 1847 blev de første redningsstationer taget i brug. Få år senere var redningsvæsenet en

»Alexander Newskijs« forlis, tegnet på strandingsstedet den 25. september 1868 af Jørgen Kornrup og trykt i *Illustreret Tidende*.

landsdækkende, statslig institution med hovedkontor i Lemvig. Til hver redningsstation hørte en redningsbåd med årer og et raketapparat med redningsstol. Lemvig Museum ejer redningsbåden fra Flyvholm redningsstation, men den er udstillet ude på selve redningsstationen på Harbøre. I museets udstilling indgår raketinventaret fra den nedlagte Lilleøre redningsstation, ligeledes på Harbøre. Her er desuden billeder og oplysninger om redningsvæsenets historie og organisation og om særligt spændende forlis.

Det mest berømte forlis her på kysten er nok den russiske orlogsfregat »Alexander Newskij«, der strandede i 1868. Det var den russiske flådes flagskib med zarens yngste søn ombord. Skibet havde en besætning på 734 mand, og de blev reddet i land

på nær fem. Skibets inventar blev roet i land i fiskerbåde, da vejret var blevet roligt, og det blev solgt på en række store auktioner. En del af dette inventar findes idag i museets udstilling, blandt andet mahognimøbler fra officerssalonerne. Der er også mindre ting som kopper, glas, skeer og små krucifixer. Mange ting fra dette skib findes stadig i privateje på egnen, og museet får jævnligt forøget sin samling – senest med et stort tinkrus, en samling matrosknapper og en helgenfigur. Den sidste blev fundet på stranden efter en storm i 1989.

Udstillingen om Lemvig

Den udstilling om Lemvig, som museet har haft stående fra 1982 til idag, er egentlig en særudstilling, hvis hovedtema var handels-

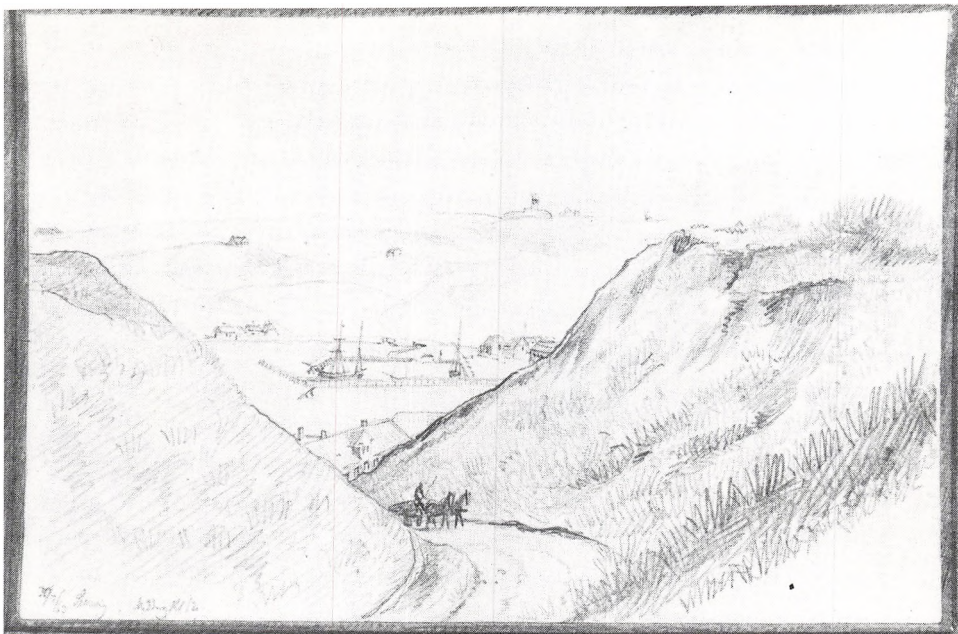
Lille udskåret træfigur, fundet på stranden ved Thyborøn af Peder Steen, 10 år gammel, i 1989. Figuren er tydeligt af østeuropæisk oprindelse og stammer sandsynligvis fra »Alexander Newskij«.

livets udvikling fra omkring 1850 til nutiden. Den tog udgangspunkt i de skiftende formænd for Lemvig Handelsstandsfore-

ning og deres forretninger. I løbet af 1980'erne har museet fået megen ny viden og nyt materiale til belysning af byens historie. Det gælder både byens ældste historie, dokumenteret gennem et par udgravninger i byens middelalderlige bebyggelseslag, og en række studier vedrørende købstadens forhold til oplandet, som tidsmæssigt dækker perioden fra 1700-årene til idag. Alt dette materiale ligger på magasin og i arkivskuffer og venter på, at vi får tid til at formidle det gennem en ny udstilling om Lemvig som købstad i et mangefacetteret og delvis meget velstående opland. Når det sker, vil vi kunne knytte mange tråde til museets nye udstilling i forhuset.

Oldtidsudstillingen

Endnu en udstilling, der i disse år er under ombrydning. Lemvig Museums oldsags-samling udmærker sig ikke ved de store, enestående fund – måske fordi de blot ikke er gjort endnu! Ikke desto mindre føler vi et behov for at have en udstilling, der fortæller om oldtidens landskab, bebyggelse og befolkning. Vores publikum her er først og fremmest skoleklasser på 3.-4. klassetrin. Det var derfor nærliggende at invitere en fjerdeklasse fra en lokal skole, Christinelystskolen i Lemvig, til at være med til at lave en ny udstilling. I et nært samarbejde mellem klassen, deres lærer i historie, dansk og formning og museets pædagog har de lavet nogle helt vidunderlige plancher, der illustrerer livet på Lemvig-egnen fra rensdyrtid til nutid, de har lavet modeller af huse og redskaber, og de skal være med til at skrive tekster. Det bliver ikke nogen helt almindelig museumsudstilling!

Billedet her giver et godt indtryk af den lille købstad Lemvig i midten af forrige århundrede. »Vesterhus« ses for foden af Vesterbjerg. Blyantstegning af Gustav Møller, dateret 30.7.1863.

Museets magasiner

»Spørg efter det, De ikke ser i vinduet«, stod der engang i slagterforretningerne; det samme gælder museer. Alle museer har dele af deres samling på magasin. I Lemvig har vi magasiner på lofterne over museets bygninger samt et fjernmagasin på en skole i oplandet. Her står tingene på hylder eller pakket ned i syrefri papæsker. Hvorfor er de ikke udstillet, spørger mange. På et museum som Lemvig er det i nogen grad et pladsspørgsmål; ikke alle emner får plads i udstillingen. Det gælder for eksempel vores samling af fiskeriudstyr, som vi meget gerne ville have udstillet. Andre ting findes måske i mange eksemplarer. Der er én høle ud-

stillet i afdelingen om husmand Peder Lykke, men der er fem mere på magasin. Nogle genstande tåler dårligt dagens lys – det gælder for eksempel tekstiler. Endelig kan mange ting i årenes løb være kommet på museum, fordi det er lettere at sige ja til en gave end nej! Den første, der kom med en roesåmaskine, fik et ja tak, men hvad med de næste femten? På de fleste museer er man idag nødt til at være lidt påpasselige med indsamlingen; vi er jo forpligtede til at opbevare tingene og passe på dem for altid, og så nytter det ikke noget bare at tage imod.

Vi er imidlertid glade for vores magasiner. De er lagre for ting, som ofte hentes frem, når lejlighed byder sig. En skoleklasse, der vil arbejde med mål og vægt eller

Museets magasin rummer et bredt udvalg af fortidens brugsgenstande. Arbejdet med at holde orden »bag kulisserne« er stort og tidskrævende, men usynligt for museets publikum. Fot. Erh. Gjerløv, Lemvig.

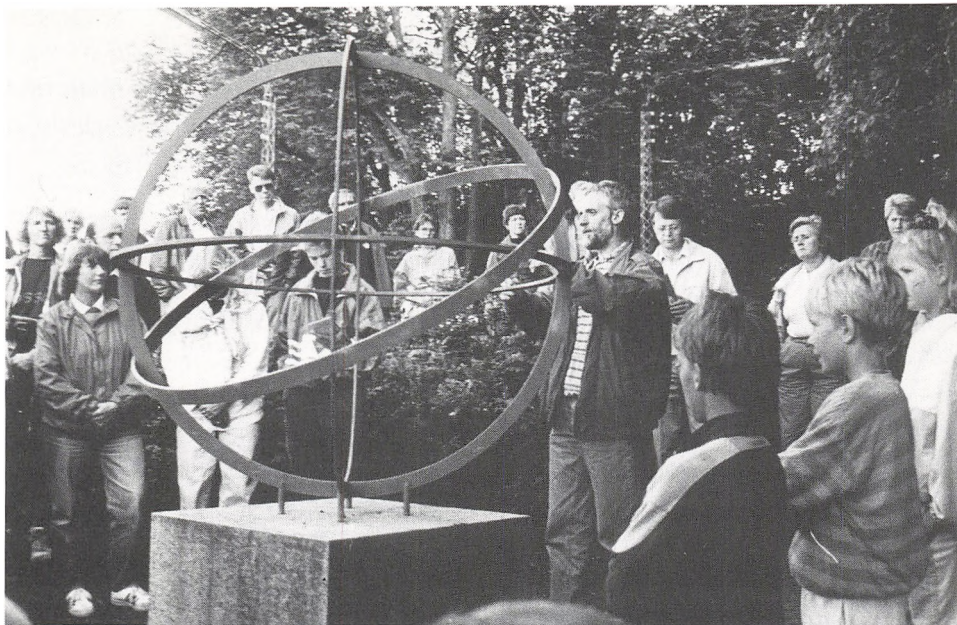
med skolegang i gamle dage, kan efter aftale få ting hentet ned fra magasinet og se dem under besøget på museet. Derimod låner vi ikke ud til andre end vores kolleger i museumsverdenen; museumsgenstande er ofte sjældne og skrøbelige og tåler ikke at blive flyttet for meget omkring.

Hvem bruger museet?

Folk, som ikke selv går på museum, tror heller ikke at andre gør det. Hvis man selv kun går på museum, når man er på ferie, tror man måske, at det lokale museum kun er noget for turister. Mange kan deltage i foredrag og andre arrangementer, hvor museets personale medvirker, uden at tænke på, at den slags formidling er en lige så vigtig

side af museets virksomhed som udstillingerne. Et museums rækkevidde i befolkningen kan slet ikke måles på besøgstallet i selve huset. Mandag den 25. juni 1990 var der 26 voksne og 10 børn, der besøgte museet i åbningstiden. Det var lokale folk og desuden danske, tyske og skotske turister. Det er jo ikke så mange. En af de besøgende – en pige fra Lemvig – skrev i gæstebogen: »En lille hilsen fra mig, at der har kigget ind. PS. Vi ses måske igen«. Samme aften deltog mere end 80 mennesker i en helaftenstur ad »Planetstien« med museets pædagog som guide. Disse mennesker var altså ikke »på museum« den dag, men de brugte museet på en anden måde. Og dem er der mange af i årets løb.

De forskellige grupper af »museumsbrugere« afløser hinanden i årets løb. Om sommeren er det især turister, mange tyskere og nordmænd, men også gamle lemvigere, der kigger ind. I de sidste par somre har museet været med i et tværgående forenings samarbejde, der under titlen »Ud på tur« har arrangeret meget velbesøgte byvandring og ture i landskabet; de har især været populære hos den lokale befolkning, men også tiltrukket mange danske turister. Når turistsæsonen ebber ud, ankommer lejrskolehold fra hele landet. Vi har mange stamkunder, der kommer år efter år for at blive vist rundt af museumspædagogen. Også de lokale skoler er flittige brugere af museet. I oktober-november er det sæson for foredrag og sognehistoriske kurser, hvoraf en stor del holdes ude omkring på skoler og i forsamlingshuse. I december og januar trækker vi vejret og forsøger at nå alt det arbejde, vi er kommet bagefter med; det er typisk administrative sager som regnskaber,

Museumspædagog Hemming Klokker startede »Ud på tur«-sæsonen i 1990 med en velbesøgt udflugt ad Planetstien. Turen begyndte ved Solen i Vesterbjerg. Fot. Tage Vestergaard, Ramme.

årsberetninger og budgetter, oprydning på kontor og i værksted og andre kedelige ting. Om foråret melder de lokale skoler sig igen sammen med en ny bølge af lejrskolehold. Det er også sæson for foreningsudflugter med besøg på museet og en tur ad »Planetstien«. Og derefter kommer så påny turisterne.

Ud over disse besøgende er der jævnt fordelt over hele året folk, der kommer til museets kontor eller ringer for at få oplysninger om alt mellem himmel og jord. Der er skoleelever, der skriver lokalhistoriske opgaver, konsulentfirmaer der laver oversigter over ældre industrier i kommunen, folk der arbejder med slægtsforskning, eller forlag og forfattere, der kan bruge materia-

let i museets righoldige fotoarkiv. Når man arbejder på et museum, forventes det, at man kan svare på de særeste ting fra de sidste 15.000 år!

Hvem ejer museet – og hvem betaler driften?

De formelle rammer omkring driften af et museum som Lemvig er fastlagt i en række vedtægter, der er godkendt af Statens Museumsnævn og af de to kommuner i museets arbejdsområde. Vedtægterne følger museumslovens bestemmelser. I indledningen til Lemvig Museums vedtægter står der således: »Lemvig Museum er en selvejende institution, der drives af Museums-

foreningen for Lemvig og Omegn. Museet er et statsanerkendt kulturhistorisk lokal-museum«. Ansvar for museets bygninger, for museumssamlingerne og for økonomien ligger hos museets bestyrelse, der består af femten medlemmer. To af disse udpeges af Lemvig byråd, én af Thyborøn-Harboøre kommune, og resten vælges af Museumsforeningen på den årlige generalforsamling. Museets bestyrelse er både ansvarlige over for de offentlige myndigheder, der bevilger pengene til museets drift, og over for de mennesker, der gennem årene har støttet museet ved at skænke ting til samlingerne.

Gennem statsanerkendelsen er et museum underkastet en række strenge krav. Et sæt af bestemmelser vedrører museets samling af genstande. Hvis man giver sit arvesølv til et museum, gør man det i reglen, fordi man gerne vil sikre det for fremtiden; hvis ens oldebørn om halvtreds år skulle få lyst til at se det, så er det stadig på museum. Det kan godt forekomme, at det pågældende museum har lånt det ud til en udstilling på et andet statsanerkendt museum, men så ved man, hvor det er. Her er statsanerkendelsen altså folks garanti for, at museet passer på tingene. Der har været et par kedelige eksempler i Danmark inden for de sidste årtier på, at folk i god tro har givet ting til et privat museum – uden at vide, at der kunne være forskel på museer – og pludselig læst i avisen, at nu skulle museets samlinger sælges på auktion i London for at skaffe penge til museets ejer! Selv om et museum som Lemvig er »selvejende«, så ville vi på grund af den offentlige kontrol aldrig kunne sælge ud af samlingerne; vi ejer dem nemlig ikke,

vi tager vare på dem til glæde for hele landets befolkning nu og i fremtiden.

Ud fra den betragtning forekommer det også rimeligt, at offentlige myndigheder er med til at betale de statsanerkendte museers drift. I Lemvig er det Lemvig kommune, der betaler den største del; derefter kommer staten, amtet og endelig Thyborøn-Harboøre kommune. I amtets tilskud ligger også betaling til et konserveringscenter, som museerne i Ringkøbing og Ribe amter deler, og hvor museumsgenstandene kan blive sat istand, så de for eksempel tåler at være udstillet. En beskeden del af museets indtægter stammer fra entrékassen, men eftersom et statsanerkendt museum er meget andet end de besøgende i udstillingen, kan det på ingen måde dække udgifterne.

Hvad får man så for pengene?

Et museum er som nævnt ikke bare en udstilling af museumsgenstande; det har en række opgaver, der er fastlagt i museumsloven og dermed også i det enkelte museums vedtægter. Her hedder det om Lemvig Museum: »Museet skal gennem indsamling, registrering, bevaring, forskning og formidling inden for sit ansvarsområde virke for sikringen af Danmarks kulturarv og belyse tilstande og forandringer inden for kulturhistorien«. Det fremgår tydeligt, at i denne sammenhæng er museumsudstillingen kun en enkelt side af det samlede arbejde.

Hvad gemmer der sig så under de enkelte betegnelser for et museums opgaver? Museet skal indsamle; det vil sige, at man skal sørge for at forøge museets samlinger med ting, fotografier og oplysninger om livet på

Lemvig Museum lægger vægt på en målrettet indsamling, der dækker væsentlige emner fra egnens historie. Ofte sker indsamlingen som et samarbejde mellem museet og interesserede enkeltpersoner eller grupper. Her er det Dykkerklubben »Delfinen« fra Holstebro, der møder op med fund fra dykninger ved »Alexander Newskij« og »Arctic«. Fot. Erh. Gjerløv, 1979.

egnen. Man kan imidlertid ikke samle på alting, og de enkelte museer har derfor lagt planer for, hvilke emner man især vil dække. På Lemvig Museum er et af hovedtemaerne handelslivet i byen og på landet, det vil sige både de gamle købmandsgårde, vore dages forretningsliv og kvæghandel i fortid og nutid. Her arbejder museet med et langt tidsperspektiv og interesserer sig lige så meget for 1700-årene som for det, der sker her og nu. Også så forskellige emner som de åndelige strømninger og fiskeriets udvikling har museets interesse. Endelig

bygger vi gerne videre på museets gamle samlinger om strandinger og redningsvæsen, og om Thøger Larsen og Niels Bjerre. Der kan være emner, som vi helt lader ligge, enten fordi de ikke er særlig karakteristiske for egnen her, eller fordi de dækkes godt på landsplan af andre museer.

Museet skal registrere. Ordet dækker egentlig to meget forskellige arbejdsprocesser. Vi skal sørge for, at de ting og fotografier, som vi indsamler, bliver nummereret og skrevet ind i protokollen, så man også om hundrede år kan finde ud af, hvor ting-

Spor af menneskers færden i landskabet har også museernes interesse; her er det en tilgroet hulvej ved et middelalderligt vadested ved Bredmæde mellem Gudum og Fabjerg sogne. Fot. Lemvig Museum 1985.

ne stammer fra, og hvad de har været brugt til. Men vi skal også gå ud i landskabet eller i byen og registrere de kulturhistoriske spor, som mennesker har sat sig. Lemvig Museum har således sammen med de andre museer i Ringkøbing amt været med til at lave en samlet beskrivelse af landskabets kulturhistorie, så man ved, hvor der er gamle hulveje, diger, mindsten, folkelige mødepladser fra forrige århundrede, fjordfiskerpladser eller andre karakteristiske træk i kulturlandskabet.

Museet skal bevare. Det vil sige, at man skal sørge for, at de ting, der er givet til museet, holdes i god stand. Men det betyder også, at museet skal tage del i sikringen af bevaringsværdige bygninger eller spor i landskabet, om ikke ved andet, så ved at stille sin viden til rådighed.

Museet skal forske. Man skal altså ikke bare samle ting og oplysninger ind, man skal også arbejde med stoffet, så man får nye oplysninger frem. På Lemvig Museum har

hovedtemaet for forskningen været forholdet mellem byen og oplandet, og mellem egn og omverden. Det er et bredt emne, men væsentligt for forståelsen af livet på Lemvig-egnen. Heri indgår både museums-genstande, arkivmateriale fra 1700- og 1800-årene, nutidsundersøgelser med interviews og fotodokumentation, studier på arkiver og museer i Hamburg og Altona og meget andet. Men der er mange andre emner, der dukker op i årenes løb – husmandsliv på heden i 1880'erne, Lemvigs middelalderlige bebyggelse, gravskikke og kirkegårde i de sidste hundrede år, fæstebøndernes kår i 1700-årene, det lokale dyrskues historie o.s.v.

Endelig skal museet formidle. Det, der falder mest i øjnene, er som nævnt udstillingerne i museets bygning. På Lemvig Museum har vi valgt løbende at forbedre de permanente udstillinger. Senest har vi lavet udstillingen i forhuset med de gamle bonde-møbler om, så den afspejler de resultater, som forskningen i emnet by-opland har givet. Også udstillingen om husmand Peder Lykke var resultatet af et større undersøgelsesarbejde. Derimod er det meget sjældent, at museet viser en særudstilling udefra. Vi synes, at museets egne samlinger er så spændende, at vi helst vil lægge vores arbejdskraft og penge i formidlingen af dem. Til gengæld prøver vi at formidle meget bredt – for eksempel blev Peder Lykke-udstillingen fulgt op af en bogudgivelse, et undervisningsmateriale til folkeskolen og en lang række omvisninger og foredrag. På Lemvig Museum har vi det princip i formidlingen, at »det levende ord« overgår alt andet, selv de mest avancerede trykknapp-maskiner, hvor man kan taste sig ind på alle

Museets foredrag og vandreture trækker ofte stort publikum; i sommeren 1989 deltog omkring 130 mennesker i en byvandring, der blandt andet gik op til udsigten fra toppen af »Zigzagstien«. Fot. Johan Gadegaard, Lemvig.

tænelige oplysninger. En gammeldags omvisning i museets udstilling, et foredrag i sognets forsamlingshus, en byvandring eller en tur ad »Planetstien« kræver en fortæller – og den rolle spiller Lemvig Museum gerne uanset publikums alder og øvrige forudsætninger.

Hvem arbejder på museet – og hvad laver de?

Lemvig Museum er et af de mindre i landet, både med hensyn til budget og til antallet af ansatte. Der er tre fastansatte, en museumsinspektør og en museumsprædagog, der

En repræsentant gør notater i sin ordrebog over hvilke selskabskjoler, der skal leveres til »Dammes Magasin« i Lemvig. I spejlet ser man museumsinspektøren, der nedskriver sine observationer af livet i forretningen. Fotografen er Jørgen Borg, der i flere hundrede optagelser dækkede dagligliv og fest i den store forretning gennem et helt år. Forretningen blev valgt som undersøgelsesobjekt, fordi den repræsenterer mødet mellem by og opland. Museer forsker også gerne i nutiden; den bliver jo også historie engang. Fot. Jørgen Borg, Stadil, 1985.

begge arbejder på fuld tid, og en kustode, der er på deltid. Desuden er der en løst tilknyttet arkæolog og en kustode på Flyvholm Redningsstation; de er begge på timeløn. Ifølge museumsloven skal et statsanerkendt museum have en leder, der er universitetsuddannet, og Lemvig Museum har siden 1972 haft en museumsinspektør, der er mag.art. i europæisk etnologi. Museums-pædagogen er uddannet folkeskolelærer, og kustoden er amatørarkæolog og interesseret i kunsthistorie. Hver har sine arbejdsområ-

der, selv om man på nogle områder lapper over og hjælper hinanden.

Museumsinspektøren har en række overordnede opgaver »bag kulisserne«. De vedrører for at sige det kort museets mål og midler, således som det kommer til udtryk i langtidspanlægning, budget og regnskab. I det daglige arbejde ligger opgaverne i undersøgelser og forskning, i formidling til voksne i form af foredrag og aftenskolekurser, i deltagelse i arbejdet med udstillingerne, i indsamlingen og registreringen af gen-

standene og i besvarelse af forespørgsler.

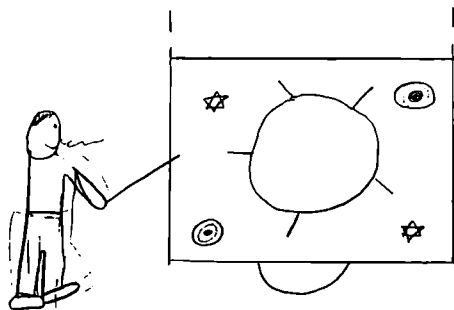
Museumspædagogens vigtigste opgaver ligger naturligvis i formidlingen. Det er ham, der står for samarbejdet med skolerne, laver omvisninger og deltager i emneuger. Det er også ham, der har den afgørende hånd i arbejdet med museets udstillinger. En af de seneste er »Thøger Larsen – en digter under stjerner«, som de besøgende sætter stor pris på. Museumspædagogen har en række andre arbejdsområder, som på et større museum ville være fordelt på et par personer. Han deltager i arkæologiske udgravninger, og det er ham, der har tilsynet med bygningernes og samlingernes tilstand, og som holder orden på magasinerne.

Kustoden i »Vesterhus« passer museet i åbningstiden. Han sælger billetter, postkort og tryksager, vejleder publikum og klarer rengøring og hvearbejde. Ved større arbejder på magasinet eller ved arkæologiske udgravninger er han også med.

Museet har ikke råd til at have en arkæolog ansat; men uden sådan én må man ikke selv foretage udgravninger. Derfor samarbejder vi med Holstebro Museum, hvor vi kan rekvirere sagkyndig bistand fra sag til sag. Det er typisk besigtigelser i forbindelse med lokalplaner, men også egentlige udgravninger, der klares på denne måde.

Endelig er der ansat opsyn på Flyvholm Redningsstation, der kun er åben i sommertiden. Her skal sælges billetter, holdes rent og svares på spørgsmål fra publikum.

Der er nok at lave, og det faste personale på museet er et absolut minimum, hvis institutionen skal fungere som et museum med de forpligtelser og det arbejde, som dette medfører. Det arbejde, som hver af de

Hej Henning

Børnehaveklassen, 1. og 2. klasse fra Koldby Skole i Thy besøgte museet i januar 1989. Her har et af børnene tegnet museumspædagogen, der viser lysbilleder og fortæller om Planetstien. Tegning på Lemvig Museum.

ansatte udfører, er en nødvendig forudsætning for, at den samlede indsats bliver nyttig og synlig. Hvis der ikke laves undersøgelser og indsamles genstande, oplysninger og fotografier, så kan der ikke formidles. Hvis ikke genstandene registreres og konserveres, og bygningerne ikke holdes vedlige, så bliver der ikke andet end ormehuller og afskallet maling at vise frem. Hvis ikke der formidles gennem spændende udstillinger, foredrag, skoleomvisninger og emneuger, så ligger undersøgelsesmateriale dødt i skufferne, og genstandene står stumme hen. Hvis ikke kustoden fejer støvet væk, så siger folk med rette: »Museer – det er støvet!« Og hvis han slet ikke lukker døren op, så får vi ikke publikum ind i huset. Og hvis vi ikke har kontakt med vores publikum, hvad enten de kommer til os på museet, eller vi kommer til dem i forsamlings-

På et lille museum må personalet være med til at løse opgaver, som måske ligger uden for deres egentlige arbejdsområde. Her er museets kustos (til venstre) og museumspædagogen (til højre) på udgravning i Ågade i Lemvig 1983.

huse og på skoler, på byvandring eller udflugter i landskabet for at formidle, eller vi kommer hjem til dem for at samle oplysninger og genstande – så er det ikke et museum!

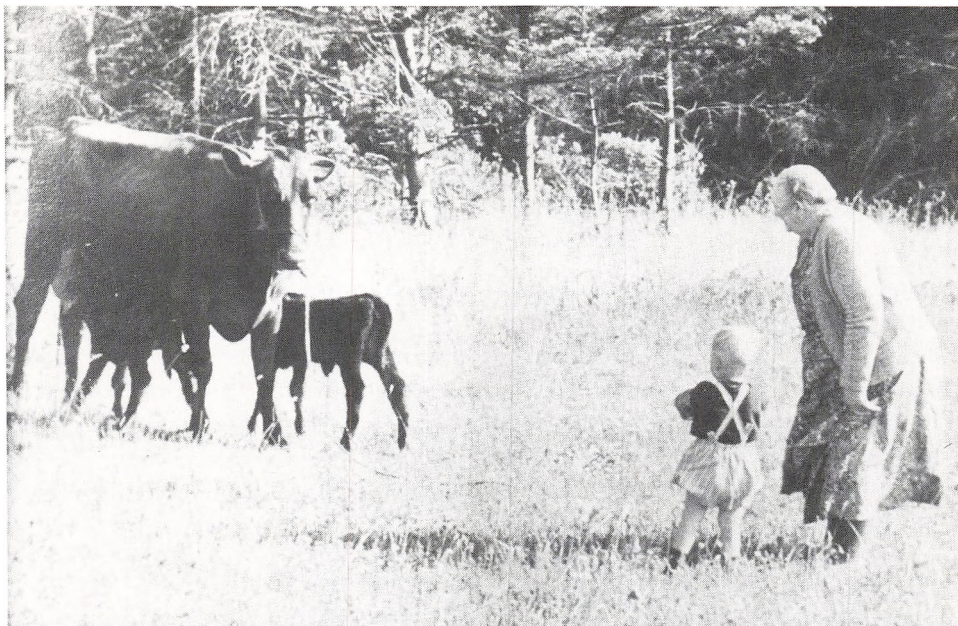
Selv i sparetider må man søge at oprettholde denne vekselvirkning mellem indsamling og bevaring, forskning og formidling. Med den nuværende bemanning på Lemvig Museum er der allerede tilstrækkeligt vi *ikke* når!

Hvorfor et lokalmuseum?

Hvorfor er det vigtigt for det lokale samfund at have et museum? Man kan sige det

nøgternt: Et museum, der tager vare på dokumentationen af det lokale områdes historie, kan ikke erstattes. Det vi *har*, findes ikke andre steder. Det lokale museum er egnens fælles hukommelse – dens familiealbum og arvegods. Hvad kan vi så *give*? Vi kan give egnens befolkning en forståelse for sammenhænge i tid og rum – både når det gælder folk, som er født og opvokset her, og når det gælder tilflyttere. Og vi kan give udefra kommende – hvad enten det er turister eller skolebørn fra den anden ende af landet – en forståelse for, hvad der er karakteristisk og spændende ved netop vores egn.

Man kan også sige det lidt mere højtide-

Fotografiet her findes i Lemvig Museums billedsamling; det stammer fra familiealbummet på »Kræmmergård« i Møborg. Nøgetræt set forestiller det bedstemoderen, der viser sit barnebarn koen og de to kalve. Men hvad fotografen egentlig har fanget er livets perspektiv i fortid og nutid, nuets dybde og dimension.

ligt med digteren Thøger Larsens ord: »At søge vort livs perspektiv i fortid og nutid, at give nuet dybde og dimension«. Det var digterens inderste mål, både når han skrev sine digte, og når han arbejdede med sine astronomiske og mytologiske studier. På Lemvig Museum har vi taget disse ord til os som et valgsprog, der også dækker den dybere mening i det arbejde, vi udfører som museum. Det er den målsætning, der holder sammen på en ellers ofte kalejdoskopisk

hverdag på et lille museum. At indsamle og bevare, at forske og formidle er ethvert museums pligt – og glæde. Spørger man os, hvorfor vi påtager os disse opgaver, ligger svaret i Thøger Larsens ord: Vi vil sætte det enkelte menneskes liv ind i et perspektiv, skabe forståelse for, at man i nuet er en del af et større kredsløb, ét slægtled i en uendelig lang række af mennesker, der har levet før én selv, og som skal leve efter.

Silke underbenklæder – på vandring til Konserveringscentret

»Konserveringscentret for Museerne i Ribe og Ringkjøbing Amter« hedder det sted, hvortil de mest forskelligartede objekter finder vej. Institutionen rummer en række tekniske og videnskabelige funktioner, som museerne har brug for, men er et sted som sjældent når til den almindelige besøgendes kendskab. Vi får også, af og til, opgaver som udenforstående godt vil kunne ryste på hovedet eller smile ad, men som er fuldt så seriøst en del af arbejdet som alt det andet.

Her følger vi en sådan opgave for at fortælle noget om de overvejelser, der ligger til grund for det arbejde, vi udfører. I dette tilfælde fokuseres der på tekstilområdet; herudover får museerne bistand med konservering af bl.a. arkæologi, folkekultur, træ, og malerier.

Et par underbukser

Vi er på Herning Museum for at gennemgå nogle tekstiler, for at se om nogle af tingene, der ligger på magasinet, skal behandles, og her bliver vi præsenteret for noget brunt tekstil. Ulla Thyrring, museumsleder og en autoritet indenfor tekstil-området, kan fortælle, at foran os har vi noget *meget* interessant: Et par herre underbenklæder, vistnok af silke, og med en lang og særpræget historie. Nu sker der to ting, dels ser vi på tøjet, dels *hører* vi om det og om de overvejelser,

som giver anledning til, at museet finder det vigtigt at bevare det. Der er mange opgaver inden for museumskonserveringsområdet, så det er nødvendigt at prioritere, for at de vigtigste eller de skrøbeligst ting kan komme under behandling først. Derfor er det, vi hører, med til at bestemme, hvad vi gør.

Forhistorien

Herning Museum blev grundlagt i 1892. Det tøj, som vi kigger på, blev købt til museet i 1909, og det er derfor noget af det første i museets samling. Det er formodentlig købt af den daværende leder eller forstander, som han kaldtes, J. A. Trøstrup. Indvendig i linningen er syet et stykke bomuldsstof, hvorpå der står skrevet med vandfast blæk:

»Bukser og hoser i et. Tilhørt en feltapoteker Cortnum der var med de danske tropper i Frankrig ca. 1807-1814. Købt af hans datter, enke fru Damgård, Holstebro 1909«.

Det er, hvad man ved om disse »bukser og hoser i et«. Vi ved ikke, om de måske er købt i Paris eller kommer fra Frankrig i det hele taget, men noget kunne tyde på det.

Det er nemlig meget usædvanligt, at der er bevaret herreundertøj fra så langt tilbage som fra begyndelsen af 1800-tallet. Sagkyndige har vist interesse for dem alene af denne grund. Man vil dog gerne kunne være

Figur 1. Silke underbukser med strømpefodder, efter vask. Foto: Frances C. Roberts.

lidt mere sikker på, at de virkelig stammer fra den tid, og det kan Konserveringscentret måske hjælpe med til at afgøre. Vi kan kikke på de teknikker, der har været anvendt til at fremstille tøjet, på de materialer, der er brugt, og, sammen med museet, se om stilen passer til den anslåede alder.

Her gælder det, som inden for alle vore arbejdsområder, at være behjælpelig med analyser, materialebestemmelser, undersøgelser af fremstillingsmåde eller -teknikker, og det er klart, at en beskrivelse af en tings teknologi kan være vigtig for dens rette forståelse.

Tidens tand

Som vi står på Herning Museum og ser på bukserne, så er der ingen tvivl om, at de er i en meget ringe bevaringstilstand. Det fremgår af alle hullerne, løbemasker og de tynd-

slide steder. Det er relativt nemt at beslutte, at de må have en høj prioritering. Problemerne melder sig, når man skal til at bestemme, hvordan de skal behandles. Som sagt har tidens tand taget nogle ordentlige bidder ud af bukserne, så de kan ikke blive som nye igen. Den første fase af arbejdet, undersøgelsen og beskrivelsen, vil være med til at pege på en rigtig behandling, fordi hver type ting kræver sin egen specielle løsning.

Undersøgelsen – beskrivelsen

Det er nok på tide at give en beskrivelse af tøjet. (Se figur 1). Vi står overfor et par maskin-strikkede lange underbukser med fodder. Stoffet er af en fin, jævnt strikket kvalitet¹⁾ i en ubestemmelig grå-brun nuance med et lidt meleret udseende. Ved linningen er »kroppen« delte i to, både for og

bag, og linningen består af et lag strikstof i hver side, foret og forstærket med et groftvævet hørstof.²⁾ Åbningen foran fortsætter ned til skridtkilen og er dækket af en »klap«, der når op til det nederste af linningen. Klappen har et knaphul i hvert af de øverste hjørner og ét midt imellem dem, svarende til knapper på linningen. Linningen knappes sammen foran med tre knapper, mens der bagtil og i siden er knapper til fastgørelse i andet klædningsstykke.³⁾

Der er en søm midt-bag i hvert ben, d.v.s. at de er syet sammen, og samlet mellem benene med en kile. De er faconstikket, med udtagninger i benet i siden såvel som bagpå. Fodsålen er syet på som et separat stykke. En cremefarvet pyntesyning er håndsyet på; den løber fra fodled til halvvejs op ad underbenet på begge sider af begge ben.

Kikker vi på slitagen, så er der en mængde små huller, der stammer fra brist i tråden. Disse er årsag til, at masker løber på den velkendt måde og flere steder har udviklet sig til større huller. Især ved tærne, bag på underbenet og i skridtet finder man, som man kunne vente, de værste skavanker. Men når man ser efter, er der brist over det hele. Fire steder på linningen findes slidte områder. Disse kan eventuelt være opstået ved kontakt med seler. Støvler kan meget vel være årsag til de tyndslidte steder bag på benene, (se figur 2) og lange tånegle har ligefrem skåret huller i fødderne.

Der er en række sirlige reparationer fra den periode, da bukserne var i brug. Et stykke af stoffet er klippet ud af linningen, og kanten, der derved opstod, er syet ned på hørret. Stykket er brugt som lap til et større hul på låret. Stopninger i en silketråd

af en varm brun nuance findes der mange af, og da de er udført i samme garn, kan man formode, at den samme person har lavet dem alle.

Analysen

Et vigtigt og grundlæggende spørgsmål at besvare er, om materialet er silke eller andet stof.

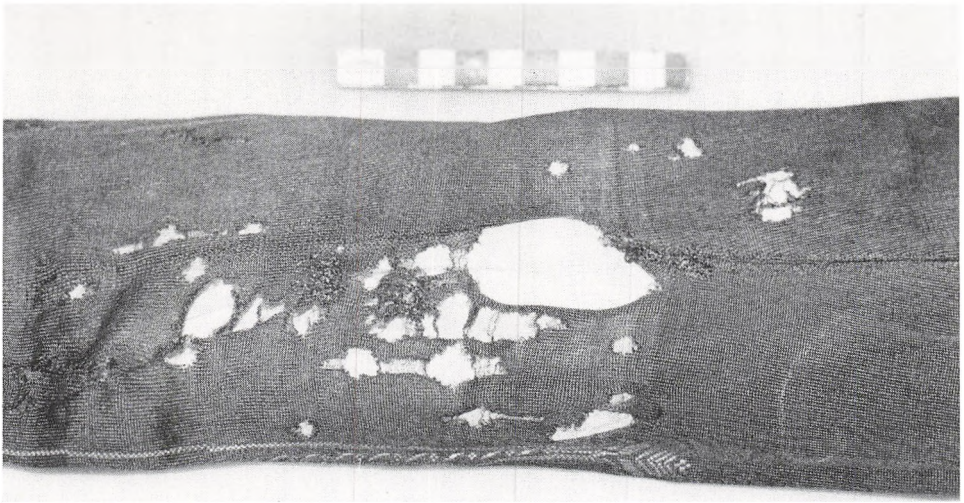
Silken vil ikke være garanti for alder, men omvendt vil andet stof vise, at bukserne ikke har så mange år på bagen. Det er nemlig begrænset, hvor mange forskellige fibre, der fandtes før 1909, vel at mærke et godt stykke før 1909 (de indkom *godt* brugt).

Man begyndte først at producere erstatning for silke, såkaldt kunstsilke, i anden halvdel af 1800-tallet. Det drejer sig om viscose, en fiber lavet af kemisk omdannet cellulose, d.v.s. plantefibre. Få år senere begyndte man at bruge en proces, der fik bomuld til at skinne (merserisering). Bomuld er en plantefiber, til forskel fra silke, som er et protein, produceret af larven fra silkesommerflugten.

Et får ligner ikke en sommerfugl ret meget, men den uld det producerer er også et protein, så når man brænder uld eller silke mærker man lugten af brændt hår. Derimod bomuld, viscose og hør, der alle er cellulosefibre, lugter mere som brændende papir.

Denne destruktive metode er vi selvfølgelig afskåret fra at benytte, og vi må istedet kikke på fibrene under et mikroskop, fordi hver fiber har sine egne karakteristika.

Silke, når den er ny, har glatte, jævne fibre, som er svagt trekantede, når man ser dem i tværsnit. Hver enkel tråd kan være

Figur 2. Detalje fra underbenet. Slitage, huller og løbemasker. Bemærk de ældre stopninger og det fine broderede mønster. Foto: Frances C. Roberts.

meget lang. Silke er meget let i forhold til andre stoffer.

Gammel silke kan være slidt og fibre knækkede i kortere stykker, hvilket ses tydeligt i mikroskopet.

Viscose har glatte fibre eller sribede mærker på langs, et rundt tværsnit og er tung i forhold til silke.

Bomuld ses som et fladt snoet bånd. Det er opstået ved, at et hult, rundt fiber er klappet sammen. Mercerisering får det til at svulme op igen, så det bliver glat og skinnende, og da ligner det de to andre fibre meget. Alligevel finder man flade bånd iblandt de mere udspilede.

Ved at tage et enkelt fnug fra kanten af et hul i bukserne, lægge det under mikroskopet og kikke på det, bliver man ikke så meget klogere, men når man sammenligner med andre fibre, som man er sikker på

identiteten af, får man en meget mere sikker bedømmelse. Opbygningen af en samling af kendte typer af tråde fra gamle ting er en nødvendig del af tekstilanalysen.

Konklusionen af mikroskoperingen er silke som den mest sandsynlige. Man ser ingen af de bånd, som er karakteristiske for bomuld (som heller ikke ville være stærk nok til at tåle sliddet, i så fin en tråd). Det kunne måske ligne viscose i mikroskopet, men slitagen er mere typisk for silke. Tøjet er også meget let, hvilket peger på, at det må være silke.⁴⁾

Teknologiske undersøgelser afslører, at spindemaskiner og strikkemaskiner var igang i bl.a. England og Frankrig sidst i 1700-tallet, og man har fuldt ud været i stand til at producere denne kvalitet.⁵⁾

Stilhistoriske træk understøtter en datering i Empireperioden, satiriske tegninger

fra den franske revolutionstid afbilder de samme elementer, som vi finder i »vore« underbukser: Klappen med de tre knapper og broderiet på benet.⁶⁾

Materialet silke, teknikken og stilen understøtter tilsammen, at tøjet stammer fra feltapoteker Cortnums tid i Frankrig.

Konservering

Det arbejde som skal laves må leve op til nogle standarder. Det må være muligt igen at fjerne de stoffer og materialer, som vi bruger ved konservering af en ting, hvis den senere skal igennem en anden proces. Kun under særlige forhold vil man gribe til at fjerne noget af det originale materiale.

Man kender en ting rimelig godt når undersøgelsen er til ende, og ideer til behandlingen tager langsomt form. Det, som vi ser efter i det enkelte tilfælde, er tegn på en nedbrydning, der kan fortsætte og destruere en ting, der ikke kommer under behandling. Tidligere indgreb eller reparationer bliver noteret. Kan de virke nedbrydende, skadelige eller tilsøre vigtige detaljer? Man ser efter om alle enkelte dele af en ting tåler en behandling, (det *kan* være, at kun én farve løber, hvis man vasker et broderi – men det er mere end man kan tillade).

I forhold til alle disse betragtninger blev nogle ting klare for os.

Silkens nedbrydning er ikke så fremskreden, bukserne vil kunne tåle vask, og det trænger de til, fordi snavs er en slem fjende for tekstiler (de er meget mere holdbare, når de er rene). Alle dele testes for at se om de tåler vand.

De gamle reparationer gør ingen skade. De er desuden en del af buksernes historie,

og er lige så meget en del af helheden, som alle knapperne er det. De skal ikke fjernes.

De mange huller og løbemasker skal behandles. Hvis ikke, bliver skaden værre for hver gang nogen rører ved dem. Visse områder er så tyndslidte, at det vil være nødvendigt at understøtte dem.

Vor vaskemåde er meget skånsom, uden de store belastninger for stoffet, der måske ikke tåler at blive løftet med den ekstra vægt, som vandet tilføjer det.

Tøjet bliver lagt som i en sandwich imellem to lag fint net, måske endda syet fast imellem dem. På den måde er det muligt at løfte og vende det uden stress.

Sandwich'en bliver lagt i et stort, fladt kar og destilleret vand fyldes på fra siden. Tøjet får lov til selv at optage vandet i sit eget tempo, ingen bevægelser på dette stadium. Når tøjet er gennemblødt, hældes vandet fra, og næste hold vand er postevand med et »vaskemiddel« i. Vi bruger ikke kommercielle produkter, men plejer at blande vort eget, så vi er helt klar over, hvad det er, vi udsætter stoffet for. Der er kun lige vand nok til at dække stoffet, og vandet bliver hjulpet igennem tøjet med en svamp, der trykkes ned på stoffet og løftes op i rolig rytme. Man kan nemt se på vandets farve, om smudset er på vej ud. Det kan undertiden være nødvendigt med flere hold vaskevand, inden snavs er væk. Flere hold skyllevand skal bruges, hvoraf det sidste er destilleret vand, så alt vaskemiddel er væk. Under hele processen bliver tøjet liggende i karret.

Det er nemt at løfte nettet over på et stort bord og trykke ekstra vand af med håndklæder. Tørringen foregår ved, at bukserne bliver lagt fladt ud på et sugende underlag.

Når først tøjet er rent, begynder forsøg

Figur 3. Inge Sørensen igang med de store huller. Støttestoffet hæftet trådræt på skabelonen og indført i buksebenet. Det giver mulighed for at placere de løse kanter og fastholde dem med nåle, mens syningen foregår med buet nål. Foto: Rita Fredsgaard Nielsen.

med materialer og teknikker, for at klare problemerne med alle hullerne. Ethvert indgreb ses meget tydeligt på den fine, glatte overflade, der er kommet frem under vask.

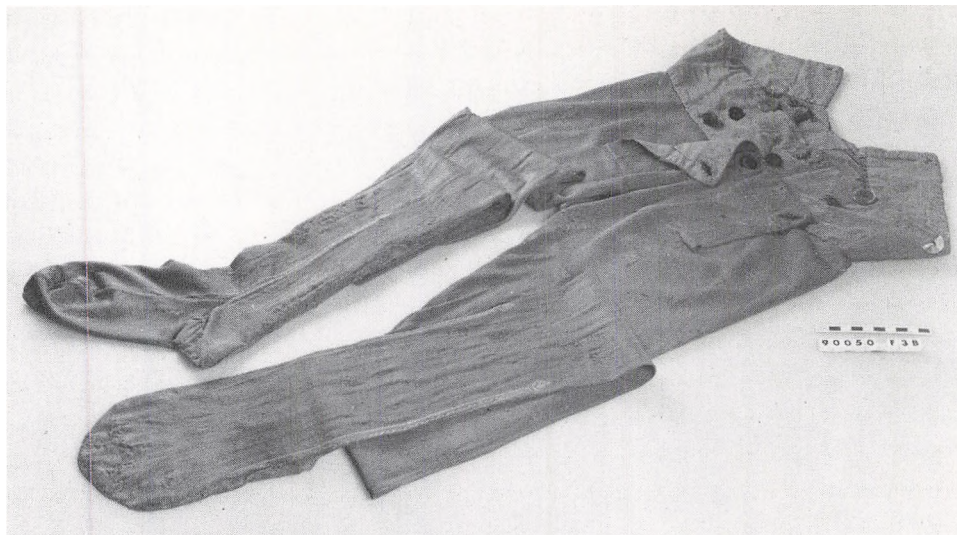
Derfor besluttede vi os til at bruge den traditionelle måde at reparere strømper på, d.v.s. stopning. Ideen er, at øjet, der ser disse reparationer, kan acceptere dem, fordi det er, hvad man kunne vente at se på gamle strømper. De indfører ingen nye elementer, og de harmonerer med de gamle stopninger. Materialevalget falder på en meget fin, blød polyestertråd i samme farve som bukserne (så tæt som muligt). Der kan aldrig opstå nogen tvivl om, hvad der er tilføjet under konserveringen, da man ikke hav-

de polyester i 1909, da bukserne forlod verden. Under alle omstændigheder følger en prøve af tråden med i den udførlige rapport, som museet modtager sammen med de færdige bukser.

Alle de ukomplicerede huller bliver stoppet, og alle løbemasker bliver fanget. Desværre var de enkelte tråde for nedbrudte til at lave en opmaskning af løbemaskerne – noget som T.V. serien »Matador« bragte frem i rampelyset efter mange års glemsel – så løbemasker bliver syet fast.

Tilbage er de steder, hvor der er huller i områder, der er så tyndslidte, at stopning ikke kan komme på tale.

Løsningen er at lægge noget fint, åbent-

Figur 4. Færdig til aflevering til museet. Foto: Rita Fredsgaard Nielsen.

vævet, let silkestof ind bagved hullerne og sy hullernes kant fast til støttestoffet. Det viser sig nemlig, at mange af hullerne bliver reduceret i størrelse, når maskerne bliver rettet ud og syet på underlaget. Hullerne er der endnu, men kommer til at se mere »rimelige« ud, stoffet er så godt som usynligt – det er blevet indfarvet i kaffe, for at få det rigtige snuskede udseende.

Arbejdet er tidskrævende og vanskeligt, hvilket især gælder disse huller med ingenting omkring. Man former en papskabelon i samme facon som den del af benet, der skal sys underlag på, hæfter støttestoffet trådet på skabelonen og indfører dem i buksebenet. Det giver mulighed for at placere de løse kanter og fastholde dem med nåle, mens syningen foregår med buet nål. (se figur 3).

Så enkelt kan det siges; processen tager

en hel del tid. Resultatet er, at museet får en udstillingsegen genstand, der er nulstillet i forhold til sit forfald, den kan håndteres med forsigtighed, til forskel fra før, og kan være tilgængelig for forskning og udstilling. (Se figur 4).

Konklusion

Hvad er et gammelt par underbukser, med eller uden fødder? De er måske ikke så meget i sig selv, men de antager alligevel en form for liv, når tankerne vendes imod den urolige tid, da de først kom til Danmark.

Steen Steensen Blicher har beskrevet den jævne danskers oplevelse af og minder fra Napoleonskrigen, når han lader Jens Jensen fortælle i »E Bindstouw« om sit møde med »Fransmannen«. Apoteker Cortnum har

nok haft mindst lige så meget at fortælle efter sin hjemkomst til Holstebro, også om de herlige bukser!

Det er også den tid, da de stakkels forfrosne spanske soldater kom til at sætte ild til Koldinghus, og da englænderne bombarderede København. I 1811 forliste linjeskibet »St. George« ud for Thorsminde.⁷⁾ De ombordværende var også deltagere i krigen, men kom ikke hjem så de kunne fortælle om fremmede lande. Alt efterlod de på havsens bund, om det så var deres tandbørster, ikke langt fra apotekerens hjemegn.

Danmark var dengang hvirvlet ind i internationale begivenheder af stort format, som i dag dog kan synes fjerne. Det er, når man falder over disse meget personlige og ydmyge ting fra den tid, at det endnu engang bliver klart for én, at krig og fred, kultur og udvikling altid drejer sig om individuelle, levende mennesker.

Noter:

1. Strikkefasthed/finhedsgrad kan beskrives ved at tælle antal masker per cm, og antal rækker per cm. I dette tilfælde er der 13 masker og 15-16 rækker per cm, hver maske noget mindre end en millimeter bred.
2. Hørstoffet er tæt vævet i almindelig lærredsvævning med 12 tråde per cm i den ene retning og 14 i den anden.
3. Knapperne er et kapitel for sig, af de 12 er der 5 forskellige typer, 3 er itu eller defekte og der er anvendt flere forskellige tråde til påsyning. De to knapper bagpå kunne godt være oprindelige – smukke, drejede benknapper med 5 huller, et i midten og fire der danner et kors, når man syr fra dem og ind til det i midten.
4. Resultatet er senere komfirmeret af kolleger på Nationalmuseets tekstilkonserveringsafdeling. De har meget venligt brugt deres fine nye mikroskop til at checke mine resultater. Tak til Irene Skads.
5. Jeg ønsker at takke Ms. Louanne Collins, Leder af »The Silk Museum« Macclesfield, England, for hendes interesse og hjælp.
6. »Folk skaber klæ'r – Klæ'r skaber folk« Nationalmuseet 1971.
»Kampen om bukserne« Gyldendal, R. Broby-Johansen.
7. Undervands-arkæologiske undersøgelser, hvert år siden 1983, har bragt store mængder af genstande fra skibet op i dagens lys. De er konserveret på Konserveringscentret og udstilles på Ringkjøbing Museum.

Når kustoderne blander sig i fremtidens bybillede

Morgenen den 13. september 1989 var kold, klar og tør – på alle måder en smuk efterårs morgen. Morgenduelige folk, som klokken godt 7 den morgen passerede gennem Toftegade forbi Holstebro Jernstøberi, har måske gnedet sig en ekstra gang i øjnene ved at se firmaet Kloles kran løfte hele murdele over på en blokvogn. Alle vidste det gamle jernstøberi skulle væltes, men det her...?

Ugerne forud havde entreprenører haft travlt med at fjerne store dele af de gamle jernstøberibygninger, rydde grunden og derpå planere den. Efter 127 år på samme matrikelnummer var Holstebros første rigtige industrivirksomhed flyttet ud af bykerne. Men denne morgen var det som nævnt ikke nedbrydningsarbejde der forestod – men nedtagningsarbejde – og den slags foregår ulig mere skånsomt. På vegne af Holstebro Kommune og Holstebro Museum tog man to udsnit af en 109 år gammel mur ned med henblik på bevaring.

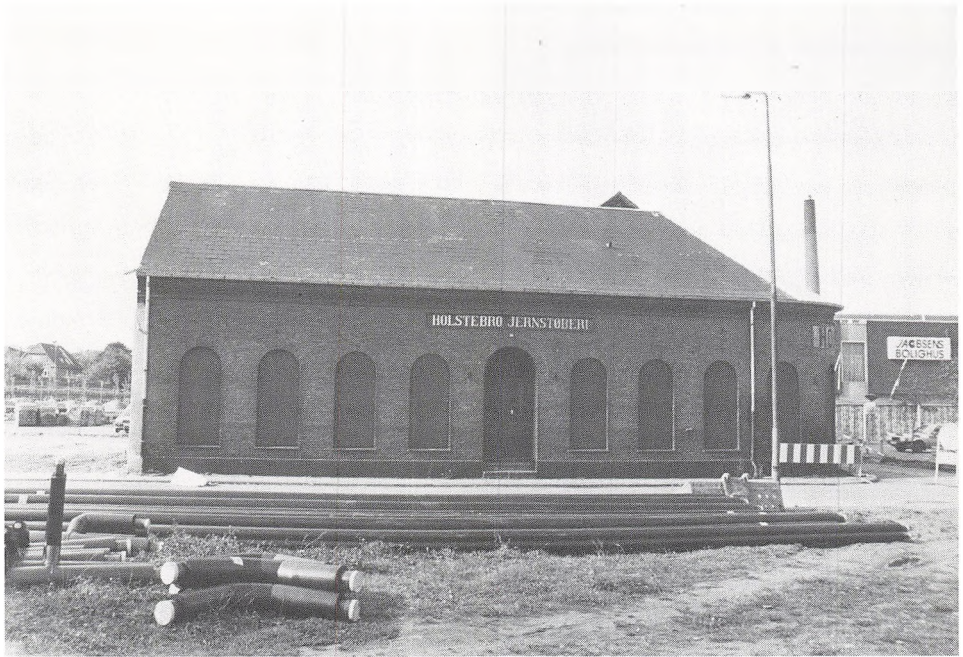
Om de museale overvejelser bag, samt om problemer og handlingsforløb i en konkret byrenoveringssag handler denne artikel. Centralt i problematikken står offentlighedens opfattelse af museumsbegrebet, hvor vi traditionelt opfattes mere eller mindre som fortidens kustoder. At ville blande sig i udformningen af fremtidens bybillede kræver helt andre tilgangsvinkler end van-

ligt; det er ikke let at begå sig mellem lokalplaner, politikere, Planstyrelse og udenbys investorer, for hvem den lokale kulturhistorie lige så gerne kunne være en grøn ost. Da er det, at fristelsen til at holde sig til kustodejobbet og fortælle om de »gode gamle dage« ligger alt for snublende nær. På den anden side er denne beretning også et bevis på at gode argumenter stadig kan nytte.

Byrenovering på Holstebros Sønderland

I 1986 blev det endelig klart, at Sønderlandsområdet i Holstebro skulle renoveres – primært området kaldet Brænderigården og det gamle jernstøberikompleks. Der var ikke kommet et offentligt udspil fra kommunens side med henblik på planer for områdets eventuelle anvendelse, vel fordi kommunen i sådanne sager hidtil havde haft den holdning, at overlade dem til private investorer. Man kunne da også den 22. november 1986 på Holstebro Dagblads forside læse, at »FDB vil købe Jernstøberiets grund på Sønderland i Holstebro«. Af artiklen fremgik, at der foregik forhandlinger mellem støberiets ejer Thrige-Agro, Holstebro Kommune samt FDB; disse forhandlinger skulle være ført til ende inden årets udgang.

Fra museets side havde vi et naturligt øn-

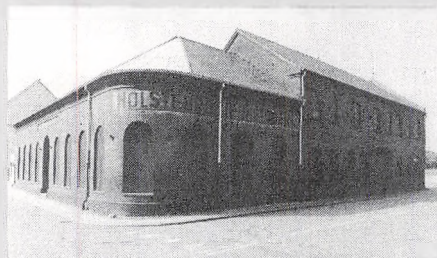
Her ligger det, jernstøberiets næsten et hundrede år gamle administrationsbygning, harmonisk og karakterfuld, og venter på en fremtid i et kvarter præget af nybyggeri uden den ydre sammenhæng, der her kunne være skabt. (Foto: Bent T. Holm).

ske om hensyntagen til områdets kulturhistoriske værdier og identitet i områdets fremtidige udvikling, hvorfor der skulle handles hurtigt i sagen – et stort supermarked var ikke ligefrem den anvendelse dette centrale område lagde op til. Da der ikke var nogen tradition for engagement i denne type sager fra museets side, måtte fremgangsmåden nøje overvejes. Under alle omstændigheder gjorde områdets kulturhistoriske værdier det nødvendigt for museet at markere sig; ellers ville man senere med rette kunne bebrejde institutionen et manglende engagement.

Bag overvejelserne lå den faktiske betyd-

ning Holstebro Jernstøberi siden starten i 1862 har haft som udtryk for den fundamentale ændring fra landbrugs- til industrisamfund i lokalområdet. Herfra udgik allerede i 1860'erne kontakter til hele Nord-søregionen, og her var arnestedet til den vægt, som jernindustrien siden har haft i Holstebro, idag primært repræsenteret ved Valdemar Birns jernstøberi, der er blandt de største i Nordeuropa. Stedets fysiske udtryk i form af delvis bevaringsværdige bygninger bør derfor betragtes som hørende til blandt egnens mest historiske på lige fod med gamle bondegårde, herregårde og kirker.

Historisk hjørne i Holstebro sælges!

- Holstebro Jernstøberis tidligere hjørne- og portbygning, Sønderlands-
gade/Toftegade, 7500 Holstebro
- For Holstebro Kommune udbydes herved i samlet salg de 2 bygninger
som udgør et af Holstebros mest kendte og historiske hjørner. Der er
tale om 2 ejendomme, som udstykses samlet på 1 matrikelnummer.
- Bygningernes etageareal er ca. 164 kvm + 296 kvm.
- Bygningerne er helt uistandsatte og omlattet af byfornyelsesbeslutning.
- Bygningerne er registrerede som bevaringsværdige.
- Der er tale om et kommende særdeles attraktivt område med store
nybygninger samt store parkeringsområder og gågader.
- Ejendommen er beliggende i område for boliger, butikker, kontorer og
liberale erhverv.
- Holstebro Kommune ønsker, at hjørnebygningens stueetage alene
anvendes til café, udstillingsvirksomhed eller lignende udadvendt gerne
kulturel aktivitet. Aktiviteten skal i hvert tilfælde godkendes af Holstebro
Kommune
- Ejendommen udbydes således, at interesserede kan afgive bud
i henhold til udbudsmaterialet.
- Tilbud skal afgives i lukket kuvert mrk. »Hjørne- og portbygning« og skal
være

JN ERHVERVSCENTER VEST

att. Lars Gammelgaard,
Helgolandsgade 13,
7500 Holstebro

i hænde senest den 8. september 1990.

- Holstebro Kommune forbeholder sig ret til frit at vælge mellem de
indkomne tilbud og evt. forkaste dem alle.
- Alle henvendelser vedr. ovenstående samt rekvirering af udbudsmateri-
alet kan ske til

Den 8. august 1990 kunne læserne af Holstebro Dagblad se denne annonce, hvor Holstebro Kommune udbød den bevarede jernstøberbygning til salg. Heldigvis er det nu blevet en værdi i sig selv at kunne pege på den historiske dimension i en sådan forbindelse; og sælgeren har også rimelige krav til bygningens fremtidige anvendelse.

Holstebro Museum og offentligheden

Den 31. december 1986 spillede museet ud i onsdagsavisen, der husstandsomdeles til alle i kommunen. I en stort opsat artikel med den lidt nostalgiske titel »Det gamle støberi – oh lad det stå!«, slog vi til lyd for en helhedsvurdering af Sønderlandsområdets fremtidige anvendelse – i en sådan vurdering måtte der tages hensyn til de kulturhistoriske værdifulde elementer i bybilledet. Meget bevidst undgik vi al tale om fredningssag og lagde udviklingen over til kommunale initiativer.

Bygningsfredningsloven af 1979 anfører, at man skal »værne ældre bygninger af arkitektonisk eller miljømæssig værdi, herunder bygninger, der betegner bolig-, arbejds- og produktionsvilkår og andre væsentlige træk af den danske samfundsmæssige udvikling«. Men som en repræsentant fra Planstyrelsen lakonisk bemærkede, da han så bygningerne: »De har jo ikke danmarkshistorisk betydning« – med en så ahistorisk holdning in mente, ville den vej tydeligvis ikke føre langt i det konkrete tilfælde.

Oplægget i Holstebro Dagblad skabte debat, måske knap så meget på grund af de kulturhistoriske aspekter som fordi Sønderlandsrenoveringen ville berøre en del mennesker såvel bolig- som erhvervsmæssigt. Gryden var bragt i kog, så der var grundlag for endnu et initiativ fra museets side; vi arrangerede et offentligt møde den 3. marts 1987 i samarbejde med Foreningen for Bygnings- og Landskabskultur i Holstebro Kommune. Ud over saglige indlæg fra Planstyrelsens og museets side om bevaring af gamle industribygninger og Holstebros tidlige industrihistorie, skulle ordet

OFFENTLIGT MØDE PÅ LAKSEN MANDAG DEN 2. MARTS KL. 19.30

Skal Sønderland rives ned?

LYSBILLEDFOREDRAG VED MUSEUMSINSPEKTØR ESSEN GRAUGAARD:

»Tidlig jernindustri i Holstebro«

LYSBILLEDSHOW VED PLANSTYRELSEN:

»Bevaring af industribygninger«

Pause - Øl og vand kan købes - Diskussion

En repræsentant fra Planstyrelsens kontor for bygningsfredning vil være til stede

Mød op og giv din mening til kende. Indsigelsesfristen til Holstebro byråd er 12. marts

Forening for Bygnings- og Landskabskultur i Holstebro kommune. - Museumsforeningen for Holstebro og Omegn

Holstebro Museum arrangerede et særdeles velbesøgt møde om Sønderlandsområdets fremtid – dermed begav vi os ind på et arbejdsområde, der de kommende år vil få stadig større betydning for de danske museer: byplanlægning og renoveringsager. (Annonce i Holstebro Dagblad marts 1987).

være frit til debat om Sønderlandområdets fremtid. Mødet blev en publikumssucces. Borgmesteren og flere byrådsmedlemmer var mødt op, og da debatten blev yderst engageret, måtte mødet nødvendigvis give politikerne anledning til eftertanke.

Det vil altid kunne diskuteres, hvad der er årsag og hvad virkning, men ihvert fald kunne man tre uger efter mødet i avisen læse, at »Socialdemokratiet vil bevare Jernstøberiet«. Byrådets største parti havde skiftet kurs. Dog ønskede man samtidig klart at adskille debatten om Brænderigården og Jernstøberikomplekset – en rimelig betragt-

ning ud fra en kulturhistorisk vurdering. Det man nu ville bevare var støberikompleksets hjørnebygning samt porthuset – med en enkelt tilføjelse var det de samme bygninger museet anså for bevaringsværdige.

Indsigelse mod lokalplanerne

At der nu var ved at ske et skred i byrådets holdning til områdets fremtid, gjorde det dog ikke mindre nødvendigt at tage aktiv stilling til lokalplanerne for området. Først nr. 205 i 1987 og derpå nr. 241 i 1989. Først

Socialdemokratiet vil bevare Jernstøberiet

Byrådets største parti skifter kurs i byplanlægning

Af Lars Vesterløkke

Socialdemokratiet ønsker at bevare en del af Jernstøberiets bygning i Holstebro. Næmlig det runde hjørne ud mod Sønderlands Torv.

Den socialdemokratiske byrådsgruppe har diskuteret, hvad området kunne bruges til, og et arkitektfirma har lavet en skitse over idéerne. Skitsen omfatter også det frede bombus, som ifølge forslaget skal have en tvilling.

Det er ingen lyn-affæder på Brænderigården, men vi prøver at lære af erfaringerne. Derfor kommer vi med et oplæg, som vi håber skaber debat, inden den første byrådsbeslutning tages. Men det er da også væsentligt for os at få delt debatten. Jernstøberiet har flere gange været indblandet i diskussionen om Brænderigården, og da hører det ikke hjemme, siger viceborgmester Bjarne Nielsen, formand for den socialdemokratiske gruppe.

På Brænderigården har bl.a. beboerne protesteret kraftigt mod lokalplan-forslaget, der betyder, at alt eksisterende skal rives ned for at give plads til et hotel, kontor- og butikbyggen. Her havde kommunen skrevet kontrakt med et stort entreprenørfir-

ma, længe før borgerne hørte om planerne.

Den slags vil Socialdemokraterne undgå på den anden side af Sønderlandsgade. Derfor har gruppen lavet et oplæg til debat.

Kommunen overtager Jernstøberiets bygning næste sommer, og den socialdemokratiske gruppe foreslår, at støberens hjørnebygning bevares. Resten skal rives ned for at give plads først og frem-

mest til boliger. En mindre del, rækken mod Tuftegade, skal rumme butikker og kontorer.

De eksisterende private huse i området skal, ifølge forsla-

get, have lov at blive, så længe ejerne ønsker at bo der.

Socialdemokraterne foreslår sig, at Jernstøberiets bygning kan bruges til aktivitetshus.

Under en del af arealet foreslår gruppen parkeringskølede.

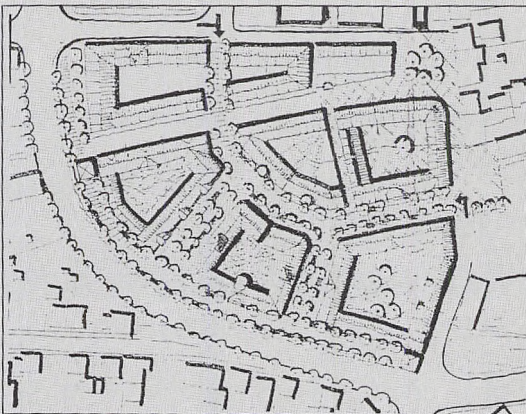
Ligesom i det socialdemokratiske forslag for Enghaven er Sønderland-forslaget et debat-oplæg. Der er ikke truffet nogen aftaler med hverken arkitekter eller entreprenører.

Det kan blive et meget spændende miljø. Vi tænke om flere arkitekter med i projektet, så der bliver variation. Sådan har man gjort i bl.a. Berlin, siger Bjarne Nielsen.

Det bør ikke kun være ejerboliger. Vi vil gerne have mange leje-lejligheder i området, siger han.

Når grund-ideen for området er fundet, kunne man forestille sig en arkitekt-konkurrence om de enkelte dele, mener Bjarne Nielsen.

Vores forslag omfatter ikke en koncert- og teater-sal. Den må derfor opføres i forbindelse med Holstebro-ballet. Men gruppen mener, at det ligger nogle år ude i fremtiden, siger den socialdemokratiske gruppeformand.

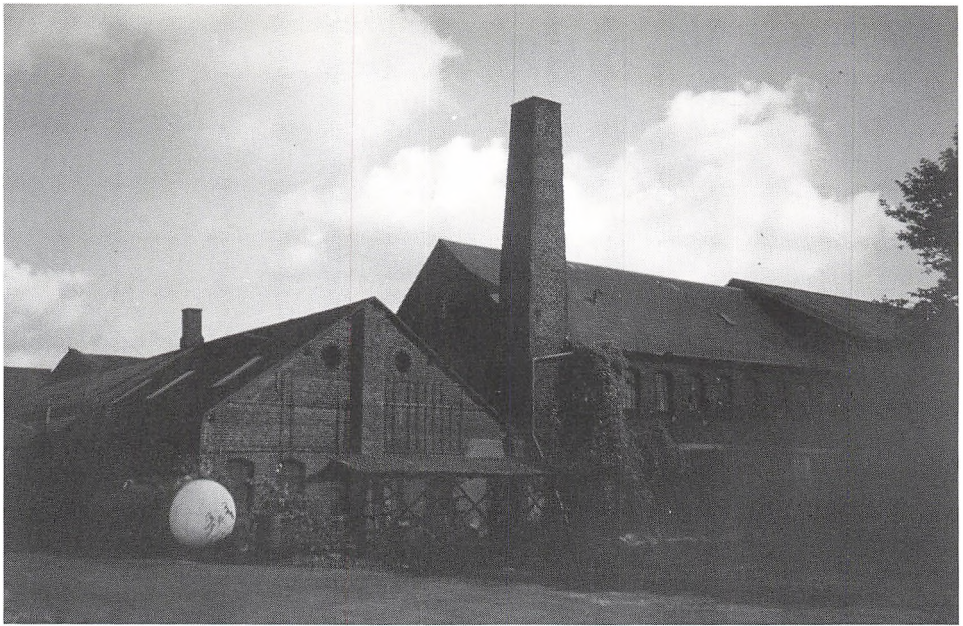

Debat-skitsen omfatter trekanten indenfor Helgolandsgade, Sønderlandsgade og Sønderbrogade. På længere sigt ønsker Socialdemokratiet kun Jernstøberiets hjørnebygning ud mod Sønderlands Torv og Bombuset bevaret.

Politikere indrømmer nødigt at deres holdninger er påvirkelige – det være sig af såvel folkestemninger som gode argumenter – men mon ikke der var en sammenhæng med mødet om Sønderland den 12. marts 1987 og det holdningsskift byrådets største parti kort efter demonstrerede? Meget prisværdigt, vil eftertiden mene. (Holstebro Dagblad den 21. marts 1987).

nævnte dækkede Brænderigården, sidstnævnte støberikompleksets grund samt nogle private ejendomme. Museets indsigelser var primært udtryk for et ønske om at bevare områdets helhedsudtryk, og her var især det kulturhistoriske aspekt af stor betydning. Det konkrete udspil gik derfor på bevaring af jernstøberiets hjørnebygning og porthus samt det gamle gæstgi-

veri »Phønix« på østsiden af Sønderlandstov – det sidste gæstgiveri i Holstebro, der minder om den tid bønderne kom ind fra oplandet til markedsdage og her fik staldet hestene op. Dermed kunne vi omkring torvet bevare en helhed, der i sig samtidig havde de modsat rettede historiske bevægelser, der har formet det moderne Holstebro. Et komplekst stykke lokalhistorie

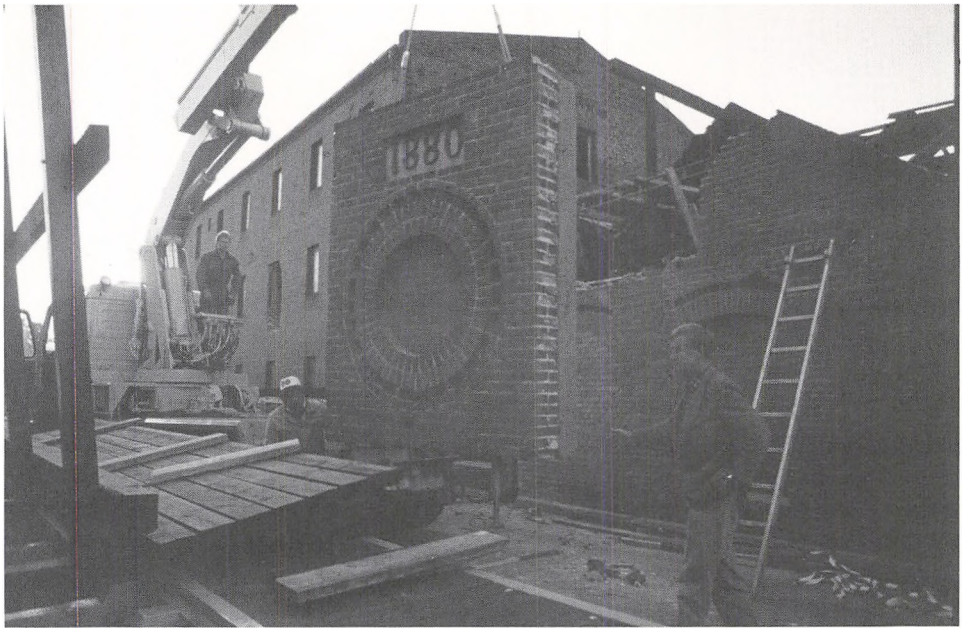
I denne bagbygning havde jernstøberiets maskinfabrik til huse. Ved bevarelse af denne kunne et helhedsindtryk af komplekset have været bibeholdt, men det lykkedes ikke at overbevise byrådet om dette – bygningen er nu fjernet og der er parkeringspladser på arealet.

ville her på Sønderlandstov afspejle et udviklingsforløb med brud og traditioner på en måde, som ikke ses andre steder i byen.

Resultatet af indsigelserne blev, kombineret med politikernes ændrede holdning, at da lokalplan 241 blev fremsat, var de nævnte støberbygninger, vi havde anført som bevaringsværdige, kategoriseret som sådanne – de måtte ikke fjernes. Det kunne altså nytte trods alt. Men når man rækker Fanden en lillefinger, så... En af støberiets bagbygninger, der var et solidt, velproportioneret og karakterfuldt industrihus i to etager fra omkring århundredskiftet, skulle ifølge lokalplanen fjernes. Her havde jern-

støberiets maskinfabrik haft til huse. Kombineret med hjørnehuset og porthuset ville denne bygning være med til at danne det lukkede rum, som var typisk for tidens industrikomplekser. Derfor gjorde vi indsigelse mod denne del af lokalplanen, hvilket fulgtes op af en lignende fra Planstyrelsen; byrådet valgte dog at se bort fra disse – selv træer gror ikke ind i himmelen.

Men de kulturhistorisk væsentligste bygninger bevares dog nu i Sønderlands fremtidige bybillede; brug og indhold er endnu uvis. Naturligvis har Holstebro Museum udarbejdet forslag i den forbindelse, for bygninger uden indhold har kun formel betydning.

Så nemt ser det ud når et tonstungt murstykke fra 1880 flyttes; men et stort arbejde var gået forud. Man vil kunne gense fragmentet som museumsgenstand på byens nye kulturhistoriske museum.

Vi vil gerne have et stykke mur, tak

Af den del af jernstøberiet der skulle væltes, var der elementer, som det ikke ville være rimeligt at bevare i sin helhed, men som dog havde såvel kulturhistorisk som arkitektonisk værdi. Her tænkes især på gavlen til en i 1880 opført bygning. Huset var tegnet af den kendte arkitekt Fritz Uldall fra Randers, der blandt historikere vel er mest kendt for sit værk om de danske kirkeklokker. I 1880 tegnede samme Uldall Rasmus Færchs nye store tobaksfabrik i Holstebros Østergade. Hvor fabrikken i Østergade er ændret så markant, at den ikke længere besidder noget originalt æstetisk udtryk, så var

det ikke tilfældet med den nævnte gavl, der endnu stod i røde teglsten om end vinduespartierne var muret til. Men her i sommeren 1989 skulle den altså væltes. Var der tiltag som kunne redde i det mindste en del af gavlen?

Alternativet til enten totalbevaring eller totalnedrivning er naturligvis en delvis bevaring. Men hvordan gør man det? Efter samtale med byens kommunaldirektør, fornemmede vi forståelse for vore synspunkter omkring gavlen, og vi kom med et konkret udspil – om muligt ville vi gerne have bevaret to fragmenter af muren – dels rosetten foroven med årstallet 1880 dels et vinduesparti. Begge stykker ville blive ca.

1,5 meter brede og 2,5 meter høje med en vægt på ca. 2,5-4 tons. Den arkitektoniske og kulturhistoriske værdi er anført, men museet havde også et udstillingsteknisk argument. Når det nye kulturhistoriske museum i byen åbner om et år, vil der her være et stort afsnit om den tidlige industri i byen og på egnen. I den sammenhæng er det planen, at murdelene fra det gamle jernstøberi skal flyttes ind og give det nye hus historisk atmosfære – mere ægte kan det ikke gøres.

Efterord

Museumsfolk er vant til, at folk træder ind ad døren og skænker genstande, eller til nød

kan man i visse specielle tilfælde ved køb erhverve sig ønskede genstande. Ulig besværligere bliver det, når vi ønsker at markere de specielle kulturhistoriske interesser i forhold til det fysiske miljø udenfor museernes beskyttende mure. Det kræver et ændret syn på museerne fra de planlæggende myndigheders side, der her skal vænne sig til en ny samarbejdspartner, men i lige så høj grad en anden argumentationsform fra museernes side. Faglig indsigt gør stadig gavn et langt stykke vej, men hvis man i fuld alvor vil have serveret to stykker tonstunge mure, skal der tillige en god portion kommunal forståelse til – den forståelse som er den basale forudsætning for museernes indflydelse på det fremtidige bybillede.

På sporet af Dejbjergvognenes ejere

– *Det nye jernalderfund på St. Skindbjerg i Dejbjerg*

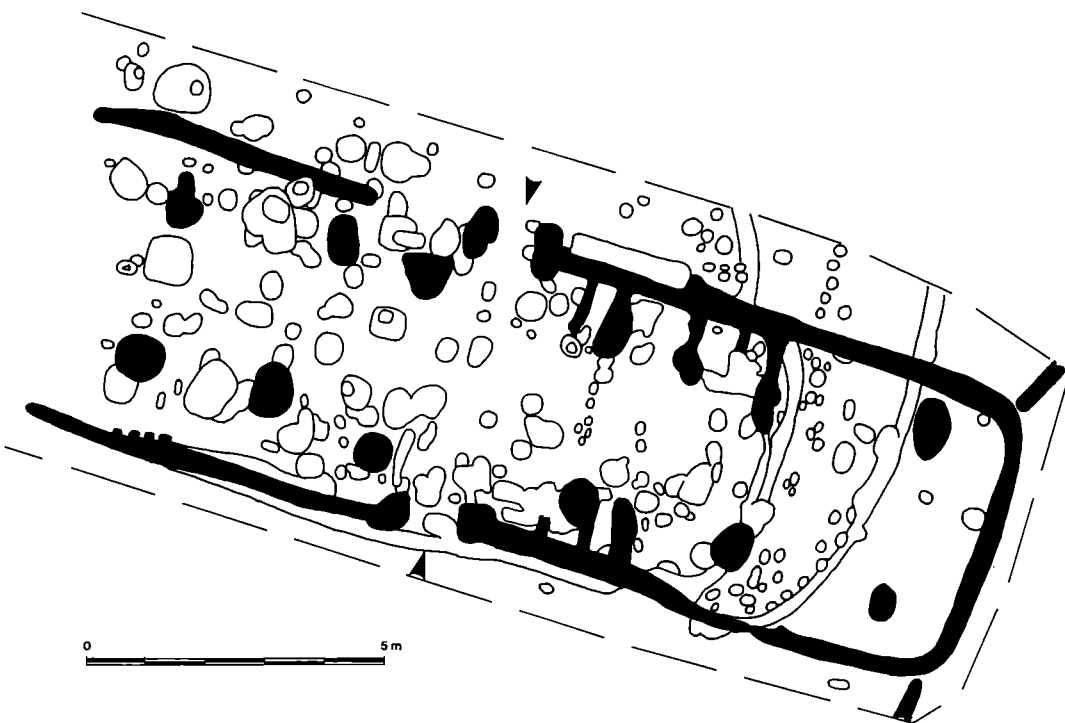
Efter Skjern-Egvad Museums generalforsamling i 1987 fremviste en af deltagerne, Margit West fra gården St. Skindbjerg, et meget flot lerkar netop sammenlimet og fundet tæt ved gården. Lerkarret lignede bestemt en del af gravgodset fra jernaldergrav fra 1. årh. e.Kr. Sådanne grave er ikke ukendte her på egnen, men da det nye fundsted lå kun 1 km vest for mosen, hvor de helt samtidige Dejbjergvogne i sin tid blev fundet, var der klart tale om noget usædvanligt, der burde undersøges nærmere. – Kunne den ny gravplads afsløre noget om de folk, der boede så tæt ved offermosen, at de må have oplevet vognene i funktion? – Ville gravene indeholde særligt rigt gravgods og dermed adskille sig fra andre af tidens gravpladser? Disse spørgsmål og mange flere gjorde, at et større udgravningsarbejde blev sat i gang.¹⁾

Første etape gik ud på at undersøge fundstedet for lerkarret nærmere. Resultatet blev en samling jerngenstande, der sammen med lerkarret har været gravgods i en grav med megen beskeden dybde og udstrækning. Da der ikke blev fundet brændte menneskeknogler, må der være tale om en kistegrav, antagelig en barnegrav. Blandt de noget medtagne jernting er det muligt at genkende en jernkniv, en mulig ragekniv, en nål, en krampe og nogle beslag, disse har måske holdt kisten sammen.

Efter denne indledende udgravning fortsatte vi efter høst med at indkredse de formodede øvrige grave på stedet. Men først efter at gravemaskinens 2 meter brede søgegrøfter var nået ret langt væk fra udgangspunktet, var der igen gevinst, nu i form af sorte pletter med trækul, potteskår og hvidbrændte knogler. Det nye fundsted lå ca. 100 m mod sydvest, tæt op ad St. Skindbjergs landbrugsbygninger. Oprindeligt har der på dette sted været en svag højning i terrænet, men tykke sandflugtslag fra middelalder og nyere tid har udjævnet dette. Sandflugten kan nemlig dateres, idet der under lagene fremkom tydelige spor af højryggede agre, en dyrkningsform, der er opstået i slutningen af vikingetiden.²⁾

Landsbyen dukker op

Ikke bare grave med brændte rester af jernalderfolkene på St. Skindbjerg blev fundet, men 50-100 m vest for gravene dukkede også sporene af de dodes landsby op. Indenfor et ca. 100 x 100 m stort område stødte vi på tykke lag af kulturjord, blandet med sod, trækul, potteskår, stenslagninger, kværnsten, knusesten m.v. Under disse lag dukkede stolpehullerne fra huse og indhegninger op. Et af langhusene, d.v.s. et hus med bolig og stald, blev afrenset og fotograferet i sin fulde udstrækning. Det har i sin

Grundplan af langhus på St. Skindbjerg, med beboelsen mod vest og i den anden ende stald med båseskallerum.

nyeste udgave været ca. 17 m langt. Væglinjen har bestået af en grøft, hvori der har stået stolper. I husets staldende kunne man se rester af båseskallerum, med plads til mindst 8 kreaturer. Fra langhusets østgavl ses to mørke striber, hvilket er sporene efter hegn til den indhegnede gårdsplads. Antallet af stolpehuller og hegn afslører også, at indhegningerne er blevet bygget om flere gange, hvilket igen fortæller, at gården har eksisteret i en længere periode, mindst et par generationer, svarende til 50-60 år eller mere. Sammenlagt har landsbyen eksisteret i ca. 200 år og der har nok eksisteret en halv snes gårde samtidigt, bedømt ud fra ud-

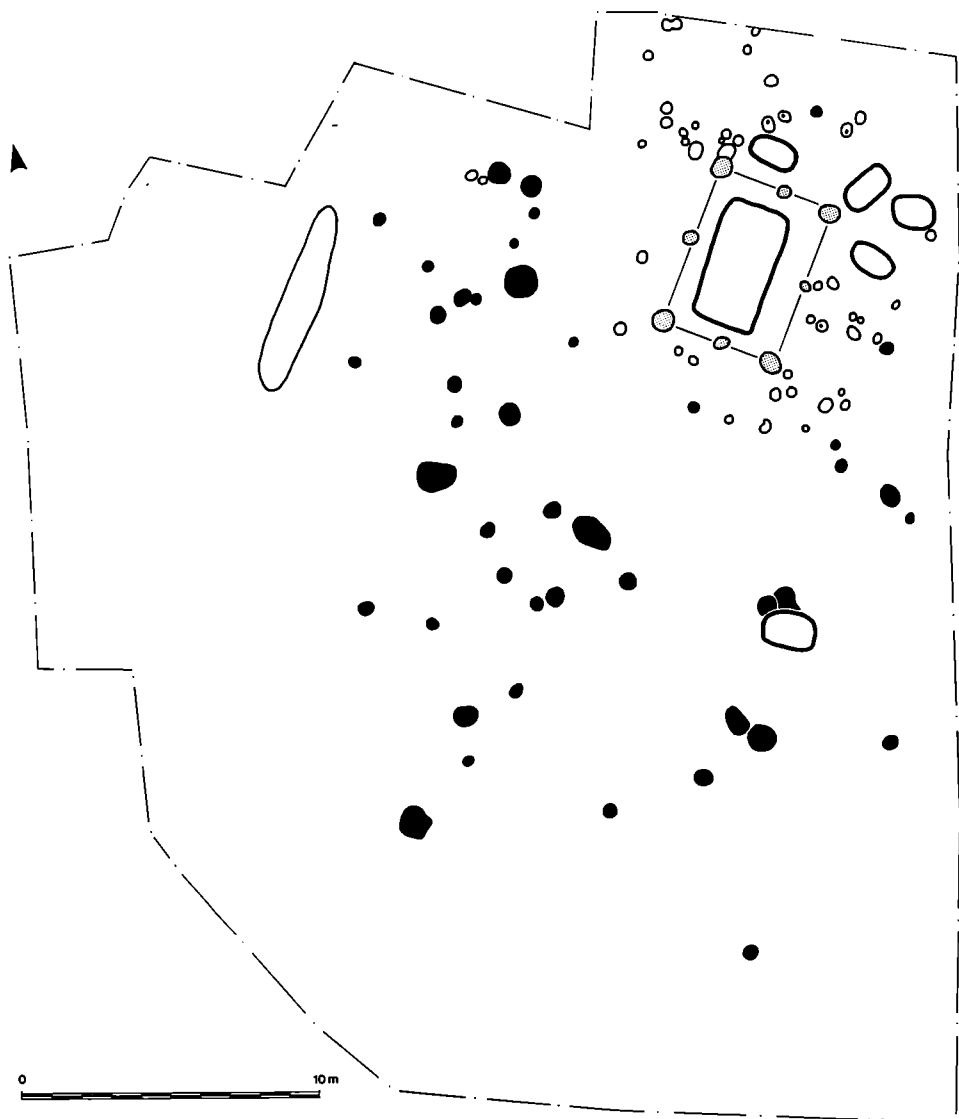
strækning af stolpehuller og indhegninger i søgegrøfterne.

Forklaringen på de tykke kulturlag på St. Skindbjerg er en kombination af langvarig bosættelse og mulig anvendelse af tørv i vægkonstruktionen, ikke mindst i vinterhalvåret, ganske som det kendes i Vestjylland langt op i tiden. Man stablede tørvene op langs husenes ydervægge med det formål at holde lerklining intakt gennem den fugtige vinter.

Vi valgte at lade de øvrige hustomter blive liggende under det stykke muldlag, der i fremtiden beskytter dem mod ploven. Men selv om det vil blive meget tidskrævende og

bekosteligt at grave landsbyen ud, er der i relation til Dejbjergvognene en udfordring i at få en større viden om landsbyen: er f.eks.

alle gårde lige store eller vil det være muligt at udpege landsbyhøvdingens gård?

Plan af alle gravene på St. Skindbjerg. Brandgravene er sorte, grave med ubrændte lig er vist med fed streg. De øvrige spor er små stolpehuller m.v., der dog ikke stammer fra egentlige beboelseshuse.

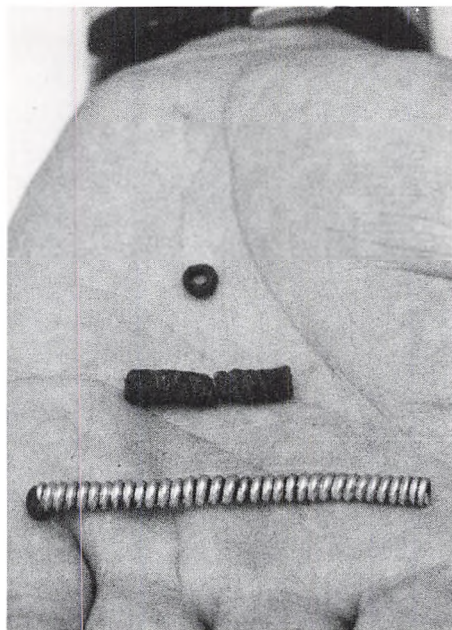
En spydspids under udgravning. Lige som flere andre genstande i gravene lå også dette fund ganske få cm under ploufurerne.

Gravpladsen graves ud

På planen over gravene på St. Skindbjerg får man et indtryk af, hvordan stedet må have set ud for 2000 år siden. De 50 grave, der er udgravet, består af 44 med brændte rester af den døde, mens resten er begravet ubrændte i aflange fordybninger i jorden. I et tilfælde, som vi kommer nærmere ind på senere, er der endda bygget en usædvanlig stor træ-kiste til den døde, denne grav omtales i det følgende som »den store grav«.

Små tuer, måske med sten eller pæle på, har sikkert markeret de enkelte grave. At det forholder sig sådan, kan man se deraf, at

kun meget få grave er anlagt oveni ældre grave. Faktisk er dette kun sket 2 steder. Første sted er, hvor 3 grave på den sydøstlige del af gravpladsen ligger oveni hinanden: er det særlige slægtskabsbånd, der er markeret på denne måde eller er det bare tilfældigheder? Det andet sted afslørede sig, da al jorden i den store grav blev soldet. Blandt fundene var en del brændte menneskeknogeter, som må stamme fra en eller flere ødelagte grave. Der har altså været mindst 51 grave på St. Skindbjerg. Og da vi af gode grunde ikke kan forfølge gravpladsen ind under gårdens længer, får vi ikke vished for, om der gemmer sig flere grave her.

Guldsmykke, bronzesmykker og glasperler fra den rigeste kvindegrav på St. Skindbjerg. Guldsmykket vejer omtrent 6 gr. (Foto: Bendt Christiansen).

Brandgravene er udformet på sædvanligvis, nemlig ved at resterne fra ligbålet er blevet anbragt i en grube i jorden, altså svarende til den store gravplads ved Lønhøjvej i Tarm.³⁾ Gravens dimensioner er op til 1 m i diameter, mens de mindste er ganske små, nogle endda kun 20 cm i diameter. Gravens dybde hænger normalt sammen med størrelsen, således at de største også er de dybeste, og de små kun har en ringe dybde. Alle grave har dog ikke den oprindelige dybde, da ploven har pløjet toppen af de højstliggende. Dette betød bl.a., at vi nogle steder fandt gravgoods umiddelbart under plovfurerne.

Mens flertallet af brandgravene bestod af en grube i jorden, var der i 8 grave anbragt en urne, indeholdende resterne fra ligbålet. Og i de tilfælde, hvor dette ikke kunne være i selve urnen, lå det pakket omkring urnen. I nogle af brandgravene bemærkede vi en særlig opbygning med tydelig lagdeling i form af henholdsvis mørke, trækulsholdige og lyse, sandede striber. Hvad dette betyder, er endnu ikke helt klart. I andre grave genfandt vi det kendte billede af sammenbukkede oldsager. Det er naturligvis lange genstande som jernsværd, spydspidser og knive, det er gået ud over. Fænomenet kan være en rent praktisk foranstaltning, men i det kan også ligge, at genstanden skulle »dø« med ejermænd og følge denne hindses.

Ellers indeholder flertallet af grave nogle få genstande af kendt form, som f.eks. jernknive, smykkenaale, synåle og bæltespænder. Andre grave er helt tomme, det gælder bl.a. de helt små grave, der sikkert er barnegrave. Våben i form af sværd, skjoldbuler, spydspidser indgår i 5 grave, d.v.s. i hver 10. grav. En sammenligning med gravpladsen ved Lønhøjvej giver som resultat, at her er lidt over hver 10. grav en våbengrav. D.v.s. at der groft taget forekommer forholdsvist lige mange våbengrave på de to gravpladser.

Ligesom våbengrave repræsenterer mænd af høj rang, er der på St. Skindbjerg også rige kvindegrave. En af de mest interessante indeholdt bl.a. et guldsmykke. Det er fremstillet af en lang guldtråd, som er snoet op omkring en tynd genstand, således at hullet lige akkurat er stort nok til, at en snor kan komme gennem. Et sådant guldsmykke fra sidste århundrede før år 0 er

Udvalg af lerkar fundet på gravpladsen.

kun en enkelt gang fundet i Danmark eller tilstødende områder. I samme grav lå iøvrigt et bronzesmykke, svarende til guldsmykket, samt 2 blå glasperler, hvoraf den ene er brændt fast på guldsmykket.

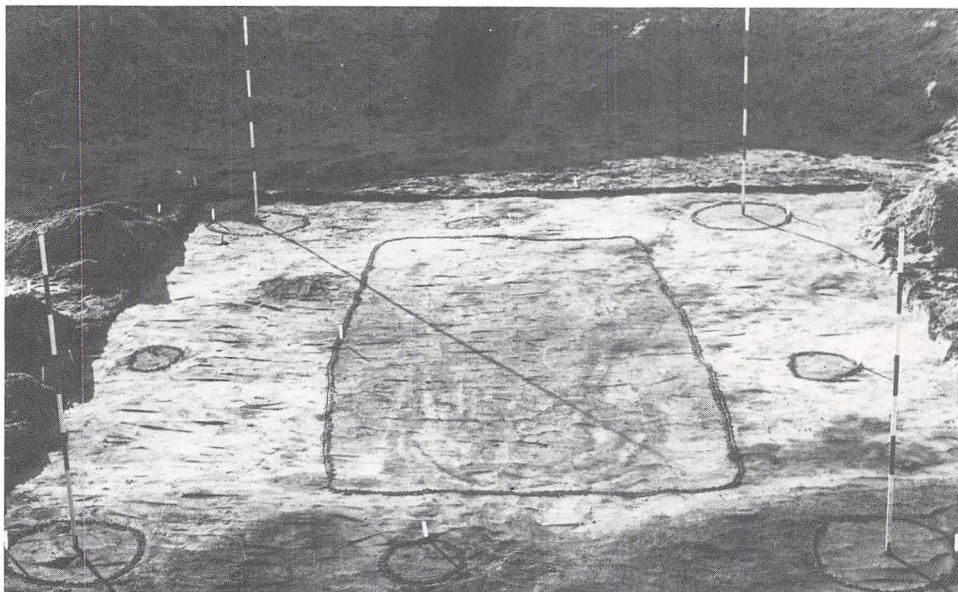
Alt i alt er der mange lighedspunkter mellem gravpladserne på St. Skindbjerg og ved Lønhøjvej i Tarm. De har således været i brug indenfor samme periode, d.v.s. sidste århundrede før år 0 og ind i første århundrede efter. De har haft vidt forskellig rang i det levende liv, dette er dog mest markant på St. Skindbjerg, som det vil fremgå nedenfor.

St. Skindbjergs grave med ubrændte lig indeholdt ingen bevarede rester af de døde, oftest kun sparsomt gravgods, i form af jernknive og lerkar. Nogle af gravene var endda helt tomme, således at det kun er formen på nedgravningen, der afslører, at der er tale om en grav. Forskellen på begravelseskikken, d.v.s. ændringen fra brandbegravelser til ubrændte lig, skyldes et modefænomen, som i Danmark opstår lidt før år 0, og som i sidste ende kan henføres til romerriget.

Den store grav

Mens 5 af gravene med ubrændte lig er ganske almindelige, gælder dette ikke den tidligere omtalte »store grav«. Da vi var færdige med at afskovle området, trådte den tydeligt i øjnene som en stor, aflang firkant. Den målte 4,5 x 2,5 m i fladen, og nedenunder gemte sig resterne af en højst usædvanlig og meget kompliceret trækonstruktion. Hertil kommer, at der over graven har været rejst en 7 x 4 m stor træbygning, vel at mærke en bygning, der klart adskiller sig fra tidens almindelige beboelseshuse. Træbygningens længdeakse er lig gravens. Et tilsvarende gravanlæg er ikke tidligere set i dansk sammenhæng, og gravpladsen på St. Skindbjerg har derfor levet op til forventninger om, at der så tæt på Dejbjergvognenes fundsted gemte sig usædvanlige fund.

Den store gravs konstruktion er som nævnt ganske kompliceret og endnu er ikke alle detaljer fortolket endeligt. Men hovedtrækkene er der ikke tvivl om. Lad os starte med selve kisten, hvori den døde har ligget. Bunden af den lå 1 m under overfladen og

Den store grav på St. Skindbjerg. Selve graven ses midt i billedet. Landmålerstokkene står i stolpehullerne til det 7 x 4 m store dødehus over graven.

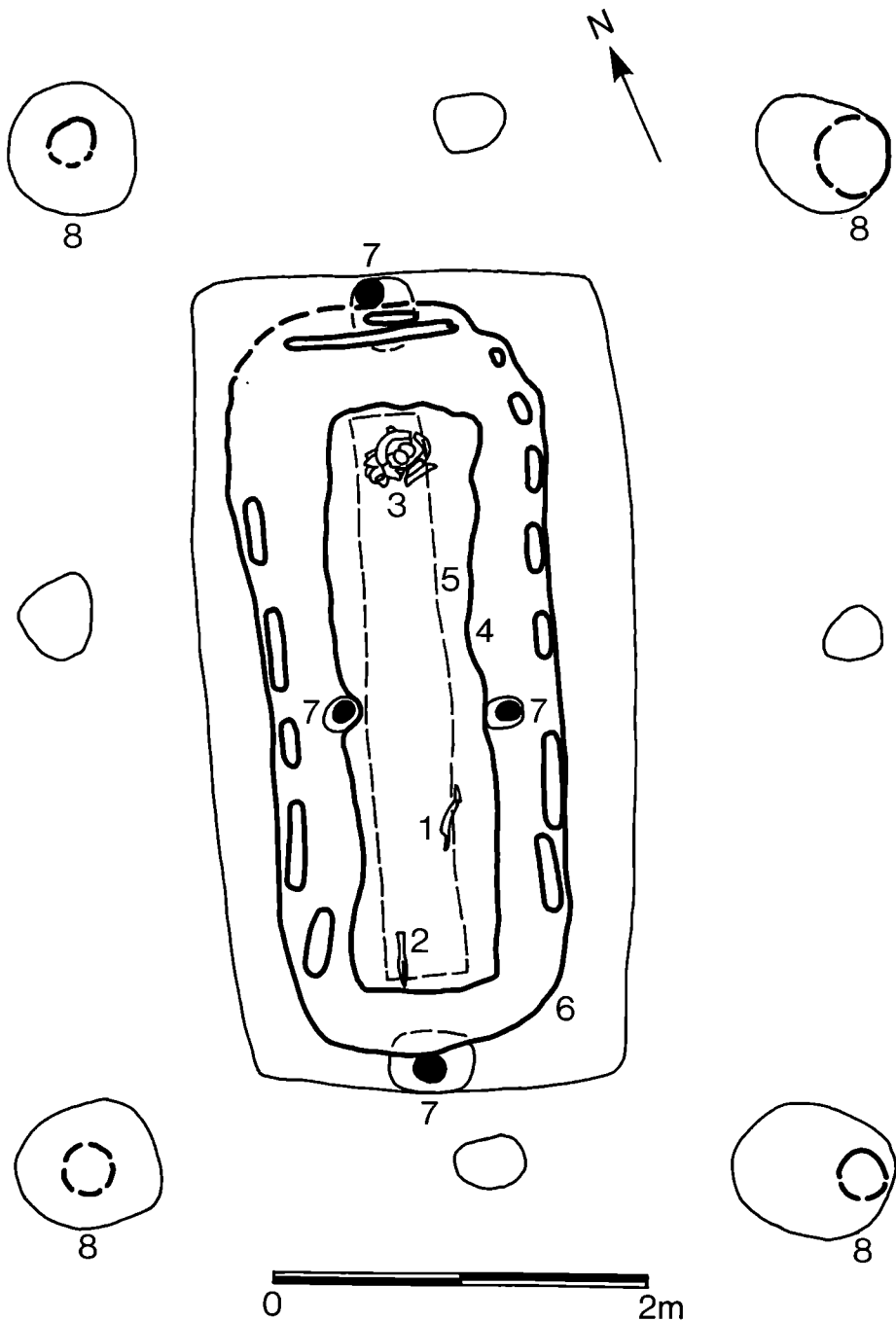
den har været 3,2 x 0,8 m stor, højden har været ca. 0,5 m. Siderne var trykket indad, men de kunne alligevel følges som en tydelig brun, skarpt afgrænset stribe. Mens vi gravede os ned mod bunden af kisten, var der store forventninger til indholdet, bl.a. fordi kistens betydelige længde gav plads til et stort antal genstande. En anden mulighed var dog, at graven indeholdt to døde, lagt i forlængelse af hinanden.

Men indholdet levede ikke helt op til forventningerne: Et noget opløst enægget jernsværd stod(!) sammen med resterne af den tilhørende skede skråt ned gennem kistens fyld. Denne ejendommelige stilling kan sværdet have fået, da kisten på et tidspunkt er styrtet sammen. Mest sandsynligt er det, at sværdet før da har ligget på kistens

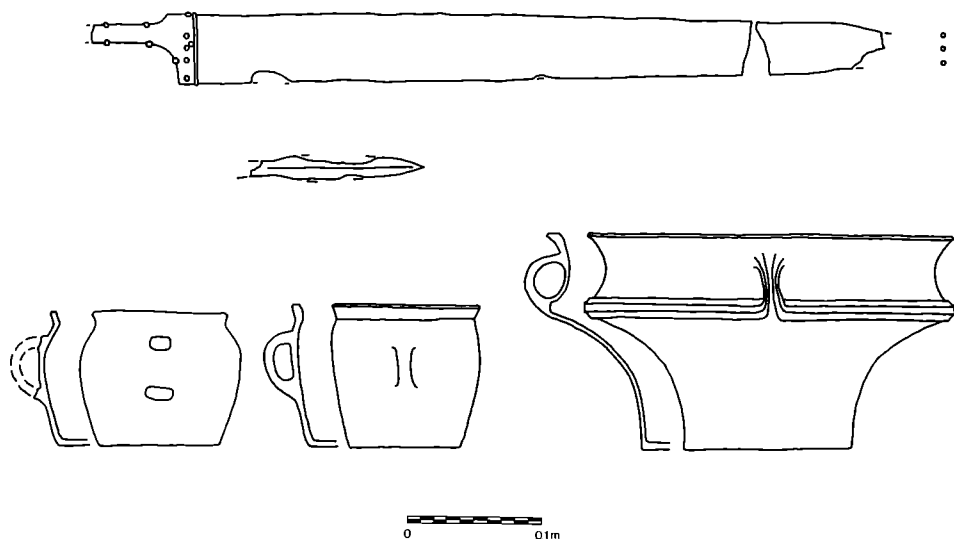
bund, men det kan ikke helt afvises, at det i stedet har ligget på kistens låg. Intet i vores opmålinger af lagene i graven kan dog bevise det sidste.

I samme ende af kisten lå resterne af en jernspydspids. Der er rigelig plads til at spydspidsen har været lagt ned med skaftet på, men det lykkedes ikke at finde spor heraf. Den døde har altså sandsynligt ligget med hovedet i gravens sydlige ende. Men trods ihærdig og særdeles nænsom undersøgelse af kistebunden var der ikke mere at finde. – Foruden rester af liget havde vi forventet smykkenåle, bæltespænder, kniv m.m.

Derimod stod der i gravens modsatte ende 3 lerkar, 1 stort med 2 mindre ind under sig. Det store lerkar er særdeles flot i udfø-

Grundplan af den store grav. Enægget sværd (1), spydspids (2), lerkar (3), kistebund (4), kistens øvre omrids (5), kistelåg, heri aftryk af lodretstående planker (6), egestolper (7), dødehus med 4 kraftige og 4 mindre stolpebuller imellem (8).

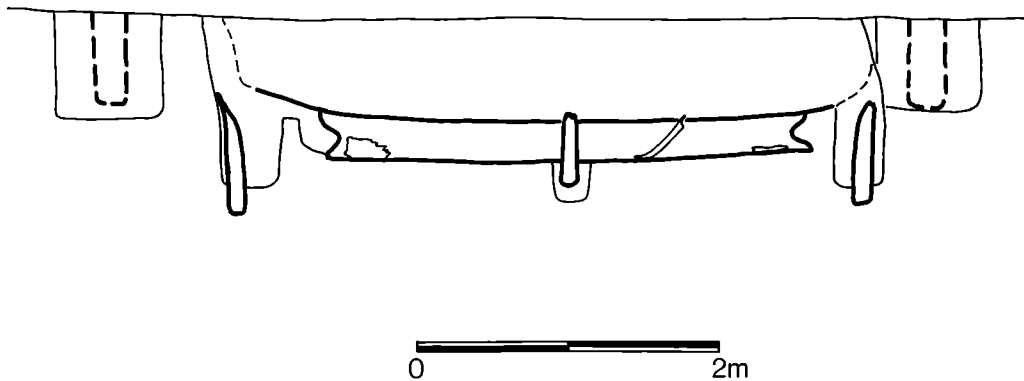
Gravgodset fra den store grav: Enægget jernsværd (af skeden er kun 3 bronzenitter indtegnet), spydspids samt 3 lerkar.

relsen, lavet med stor præcision. Overfladen er sortglattet, med vandrette furer, der fortsætter op på øret. Bundfladen er meget slidt, hvilket viser, at man til gravens udstyr har taget et lerkar direkte fra husholdningen. Det samme gælder også de øvrige kar, der er mere almindelige i udførelse og form. Skår af lerkar med den sortglattede overflade er bl.a. tidligere fundet i stormandsgården i jernalderlandsbyen i Hodge.⁴⁾ Derfor fortæller lerkarret i St. Skindbjerggravnen i sig selv noget om den gravlagte, nemlig at han rangerede højt i landsbyen.

Vi fortsætter med den store gravs konstruktion: over kisten lå et lag planker på tværs. I dette niveau var gravrummet 2,5 m bredt, d.v.s. samme bredde som ved jordoverfladen, og plankernes udstrækning dækkede omtrent dette fuldt ud. For enderne af plankerne stod en egestolpe. Hver

stolpe var anbragt i gravet hul, men p.g.a. tryk fra den overliggende trækonstruktion havde begge stolper nu bevæget sig 0,1-0,2 m ned i undergrunden. Denne iagttagelse er et klart bevis på, at der over selve kisten virkelig har været en stor og tung trækonstruktion. Endnu to egestolper fremkom ved langsiderne af kisten. Begge havde en hældning ind mod midten af graven, og de var ikke trykket ned i den urørte undergrund. Men hvordan disse to stolper ellers har indgået i konstruktionen kunne ikke afgøres.

Ovenpå bjælkelaget fremkom også nogle spor, der afslørede noget om gravens konstruktion: langs kanterne fandt vi hele vejen rundt nogle aflange fordybninger i træresterne. Disse spor må være opstået p.g.a. tryk fra lodretstående planker, altså har der stået en firkantet trækasse ovenpå kistelå-

Rekonstrueret snit af den store grav, set fra siden: bund af grav, kistelåg, trækasse med tag, egestolper, høj og dødehus.

get. Jordlagene i gravens fyld afslørede, at denne trækasse har fortsat helt op til jordoverfladen, og sandsynligvis har den også fortsat et godt stykke yderligere, således at den har været synlig. De to tidligere omtalte egestolper ved gravens ender kan have været bygget sammen med trækassen, således at de har båret en tagryg.

En rekonstruktion går derfor ud på, at en trækasse med tagryg har dækket selve graven med den døde. I sandhed en kompliceret gravlæggelse. Og så er der endda mere at tilføje til selve gravens udseende, idet der har været bygget en lav forhøjning omkring trækassen. Fylden stammer sikkert fra det store hul, der blev gravet for at bygge kisten. Mere end 7m^3 jord er der i sin tid gravet op, men om man yderligere har tilført højfyld, lader sig ikke længere afgøre.⁵⁾

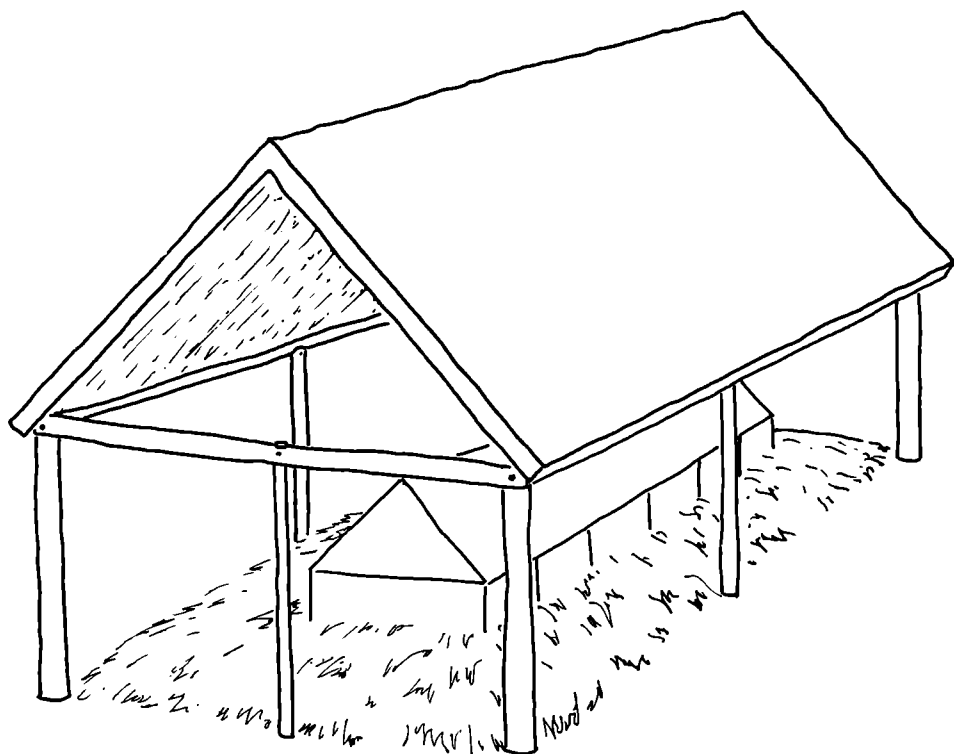
Nu kommer vi til den 7×4 m store træbygning over graven. Sporene består af 4 store, dybe og 4 mindre, lave stolpehuller. De store står i hvert hjørne af konstruktionen, og i dem var der spor af selve stolper-

ne, der har været runde og ca. 25 cm i diameter. Træbygningens højde kan ikke bestemmes, måske har den været som de almindelige beboelseshuse. Ved at studere grundplanen nærmere kan man endvidere se, at træbygningen ikke er placeret fuldstændig symmetrisk i forhold til graven. Det kan betyde, at bygningen først er rejst nogen tid efter gravlæggelsen.

Træbygningens funktion må være at give graven et monumentalt præg, der fortalte alle, at her lå en betydningsfuld mandsperson begravet. Anlægget bliver altså en slags dødehus.

Fire grave med ubrændte lig er placeret meget tæt op ad dødehuset. Gravene har mod sædvane uensartede orienteringer, og det virker som om, de alle er forsøgt anbragt så tæt som muligt på dødehuset, uden at overskride grænsen for dets udstrækning. Måske har vi her at gøre med slægtninge til den døde i den store grav?

Hvem er så den døde i graven under dødehuset? Ja, vi må klart regne ham blandt

Rekonstruktionstegning af den store grav, som den så ud ovenjords.

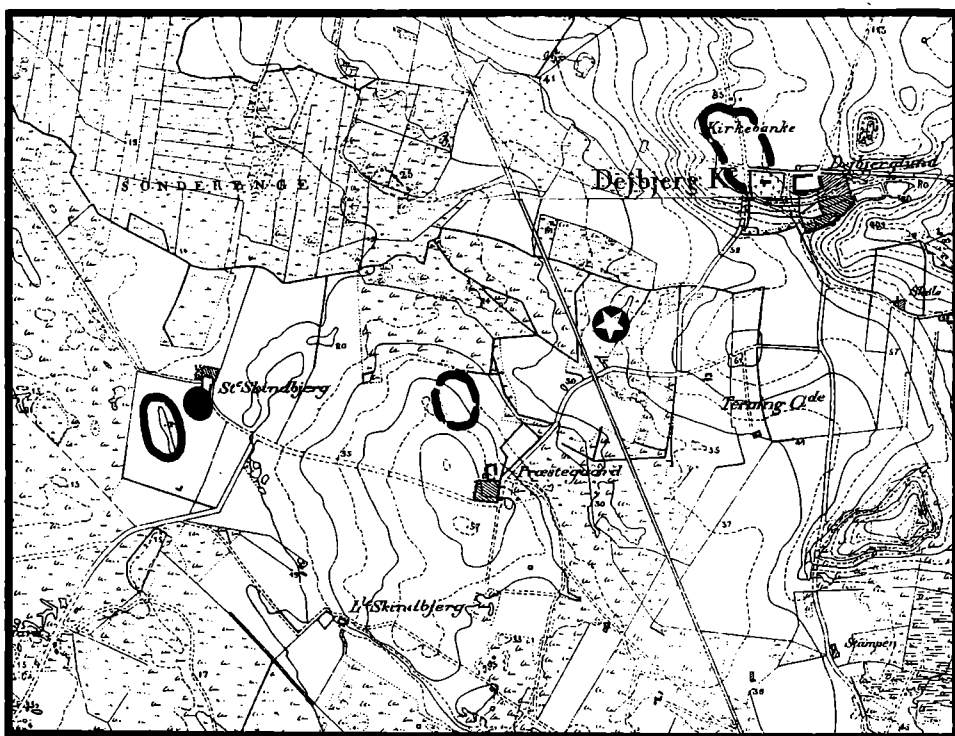
nogle af de mest magtfulde mænd i Dejbjerg, måske høvdingen i landsbyen på St. Skindbjerg. Og spørgsmålet om tilknytningen til Dejbjergvognene melder sig da uvilkårligt. Det er faktisk muligt, at han, evt. sammen med andre af samme rang, har ejet og brugt en af vognene.

Da Dejbjergvognene i adskilt tilstand blev anbragt i mosen, havde de allerede været i brug i mange år, og det anses for sandsynligt, at nedlæggelsen skete i 1. årh. e.Kr.⁶⁾ Nu viser det sig, at der er mulighed for at fastsætte det omtrentlige årstal for St. Skindbjerg-høvdingens død, idet ege-

stolperne i selve graven p.g.a. høj grundvandsstand er så velbevarede, at fældningstidspunktet kan fastsættes ud fra sammenligning med allerede kendte årringsanalyser (dendrokronologi). Dog foreligger resultatet ikke endnu, men der arbejdes ihærdigt på sagen.⁷⁾

Dejbjergvognene og jernalderbebyggelsen i Dejbjerg

Siden Dejbjergvognene blev fundet i 1880'erne er der egentlig ikke sket ret meget omkring udforskningen af den lokale jern-

Dejbjerg-områdets jernalderlandsbyer og -gravpladser. (Hertil kommer udenfor kortet: Jernalderagre på Vognbjerg og landsbyer på Kanebjerg og i Vr. Marup).

alderbosættelse. Men nu har fundene på St. Skindbjerg gjort, at vi er kommet en del tættere på jernaldermiljøet på vognenes tid. Men kort tid efter vognfundene blev der gjort endnu et jernalderfund, ved gården Bøgholt, den daværende præstegård. Den ligger kun en halv km fra fundstedet i mosen. Der fremkom stenlægninger og jernalderskår, og for ikke så mange år siden er der pløjet to såkaldte mortarsten op samme sted.⁸⁾ Stenene pryder nu terrassen foran stuehuset. Men når de er særligt interessante i forbindelse med St. Skindbjerg, er det fordi de er fra præcis samme tid, og fordi de

vides at have stået i jernalderhusenes bolig. Dette viser, at der ved Bøgholt ligger en landsby, særdeles tæt på vognenes fundsted i mosen.

I 1988 har Skjern-Egvad Museum sammen med den arkæologiske arbejdsgruppe Nerthus gennemgået marken omkring det nye fundsted. Resultatet, i form af fund af knusesten, kværnsten og slagger, underbygger, at der virkelig ligger en jernalderlandsby her ved Bøgholt. Hertil kommer, at der også må gemme sig endnu en gravplads, svarende til St. Skindbjerg.

Foruden disse to landsbyer har jernalder-

bebyggelsen i Dejbjerg sogn omfattet mindst 4 yderligere landsbyer. Til dem alle har hørt gravpladser, marker, enge og overdrev. En af disse 4 landsbyer har ligget i Dejbjerg Kirkeby, hvor museet bl.a. har udgravet hustomter og hegn fra en lidt senere del af jernalderen (ca. 4.-6. årh. e. Kr.).⁹⁾ Hvor langt jernalderbebyggelsen i Kirkebyen kan føres tilbage i tiden, er ikke let af udtale sig om, og vi må nok erkende, at parcelhuskvartererne sætter grænser for, om det nogen sinde lader sig gøre at foretage mere udgravningsarbejde her. Et fjerde jernalderbebyggelsesområde ligger ca. 2 km sydøst for vognenes fundsted, på Vognbjerg, hvor der på luftfotos ses spor af marker fra begyndelsen af jernalderen. Landsbyen og gravpladsen på Vognbjerg er derimod endnu ikke lokaliseret. Det femte bebyggelsesområde ligger på den markante bakke Kanbjerg, 2 km nord for mosen. Her er et langhus blevet afdækket, og resten af landsbyens huse ses tydeligt på luftfotos, optaget i sommeren 1989. Endelig ligger der et jernalderbebyggelsesområde i Alkærsig, 4 km sydøst for vognenes fundsted.

Tilsammen giver disse 6 bebyggelsesområder indtryk af, hvor tæt jernalderfolkene boede i Dejbjerg. Og det skal nok vise sig, at der dukker endnu et par stykker op i fremtiden. To af landsbyerne er særligt interessante i forhold til vognene i mosen, det er dels St. Skindbjerg og dels Bøgholt, da de ligger nærmest ved. På St. Skindbjerg er det gravpladsen, der bringer os nærmere begivenhederne for 2000 år siden. Men lykkes det også at finde gravpladsen ved Bøgholt, må denne kunne give lige så mange spændende oplysninger.

Noter:

1. Udgravningsarbejdet, der er udført i 1987-89, er blevet finansieret af Rigsantikvaren. Også den efterfølgende konservering på Konserveringscentret i Ølgod har Rigsantikvaren betalt. Cand. phil. Ole Lass Jensen og Niels Hartmann har været daglige ledere af udgravningsarbejdet, hvor Niels Mølgaard, Niels Jørgen Juhl, Jytte Nielsen, Ingrid Lauridsen, Elna Sørensen, Liselotte Falck Larsen og Arne Ellegaard fra Skjern-Egvad Museum også deltog. Endvidere har museets arkæologiske arbejdsgruppe NERT-HUS samt skoleklasser fra Stauning Skole og ikke mindst Margit West hjulpet til. Nerthus har sørget for at lime skårene sammen. Kaj Nygaard Jensen har udført entreprenørarbejdet med sikker hånd. Til sidst en særlig tak til den nuværende ejer af St. Skindbjerg, Helge Larsen, for stor imødekommenhed.
2. Se Torben Egebjerg Hansen: De højryggede agre. Kortlægning af marker fra før landboreformerne. FRAM 1987 s. 79-86.
3. Se Torben Egebjerg Hansen: 2000 årig gravplads – samt gårde og marker under Tarm by. FRAM 1985 s. 93-102.
4. Se Steen Hvass: Hodde. Et vestjysk jernaldersamfund fra ældre jernalder. Arkæologiske studier vol. VII, 1985, pl. 109.
5. Ang. høje over grave fra denne tid, se Jens Aarup Jensen: Tre vestjyske lerkargrave. Et stratigrafisk fund fra ældre romersk jernalder. Hikuin 10, 1984 s. 171-180.
6. Stig Jensen: Fredbjergfundet. En bronzebeslættet pragtvogn på en vesthimmerlandsk jernalderboplads. KUMML 1980, s. 169-216.
7. Dateringsarbejdet foretages af Carsten Sønderby på SKALKS dendrokronologiske laboratorium. Resultatet ser ud til at give et årstal lidt efter år 0, men den endelige datering må afvente, at nogle »huller« i årringskurverne i forhold til historisk tid bliver udfyldt. Der mangler med andre ord flere vestjyske fund af jernalderegetræ.
8. En særlig tak til Lisbeth og Sv. E. Aarup, der har gjort museet opmærksom på fundet.
9. Undersøgelsen er foretaget i 1986 i forbindelse med Skjern kommunes byggeomdning.

Ikke blot et museum, men hele byens historie

Det er i år 60 år siden, at Struer museum blev indviet. Den 3. juli 1930 slog museumsleder og forfatter Johannes Buchholtz for første gang dørene op for publikum i »den gamle præstegård«, som han havde foretrukket som hjemsted for den unge købstads museum.

Et heldigere sted kunne ikke være valgt, idet ejendommen, der er Struers ældste, på sin vis rummer hele byens historie. Gennem tiden har den haft tilknytning til såvel landbrug som teglværksdrift, handel og skibsfart, jernbane og kirke – alle sammen vigtige stikord, når man vil forstå Struers historie.

Det er derfor nærliggende at flette museets hus og byens historie sammen i én historisk skildring, og et 60 års jubilæum kan vel være en passende anledning.

Fæstegård ved den lille handelsplads

»Torngård« hed museets hus som bondegård. Navnet optræder første gang i 1548, da Anders Nicolai i Torngård sammen med fem andre optræder som vidner i et tingsvidne fra Hjerm herredsret.

Torngård var dengang en fæstegård, sandsynligvis under herregården Quistrup. Der foreligger ingen oplysninger om selve bygningen, men der var formentlig tale om

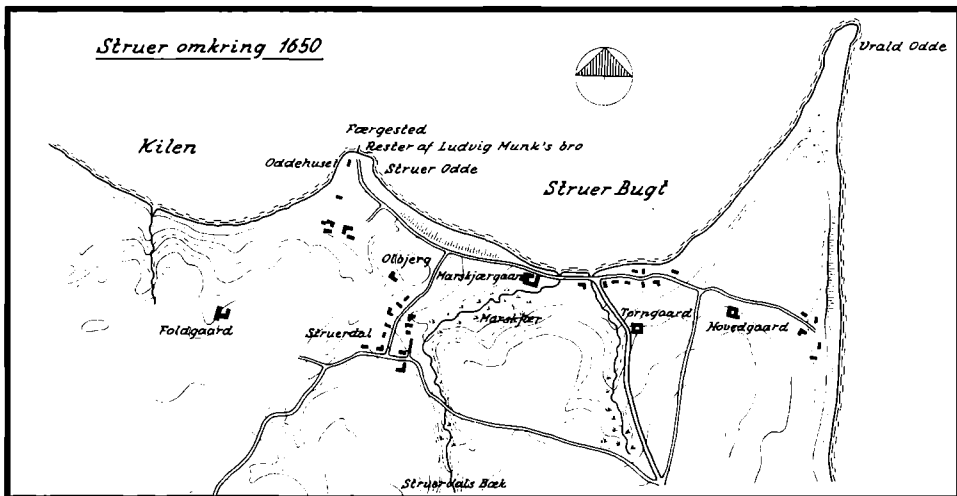
en firelænget bondegård opført i bindingsværk.

Allerede tidligt var der utvivlsomt opstået en bebyggelse her på Gimsing sogns udmarker ned mod Limfjorden, hvor den lille bugt mellem Vralden og Struer Odde i sig selv dannede en naturlig havn. Og også som overfartssted over den lille indvig Kilen havde stedet en vis betydning, navnlig fra sidste halvdel af 1500 årene, da handelen med stude tog et kraftigt opsving.

Havn og overfartssted gjorde Struer til en velegnet handelsplads, og fra 1638 berettes det, at der her lå en by, hvorfra der blev udskibet, og hvortil der førtes bygnings-tømmer og andre fornødne varer.

Bebyggelsen omfattede tre gårde og et antal huse – Struer huse, som de senere blev kaldt. Alene på Torngårds mark ned mod fjorden lå der således i 1683 9 huse, hvis beboere ved siden af landbrug og fiskeri sandsynligvis også – ulovligt – har drevet krohold og handel.

På linje med andre små handelspladser ved Limfjorden – f.eks. Løgstør og Nibe – var Struer i disse år godt på vej til at udvikle sig til en hel lille strandkøbing. Men denne udvikling blev for Struers vedkommende sat i stå af 1600 årenes almindelige tilbagegang og købstæderne Ålborg og Holstebroes bestræbelser på at styre udviklingen

Bebyggelsen ved Struer o. 1650. Fra den tid kender vi de ældste efterretninger om handelsaktivitet ved Struer. Kortet er konstrueret af ingeniør Hjalmar Kjær og tidl. museumsinspektør Benny Boysen.

omkring den lille handelsplads til egen fordel.

Selvejergård i et samfund i vækst

De store landboreformer nåede tidligt til Torngård. Den 12. juni 1786 solgte ritmester Henrik Fischer til Quistrup gården til den hidtidige fæster Chresten Lauridsen, som herved blev en af de første selvejere på egnen.

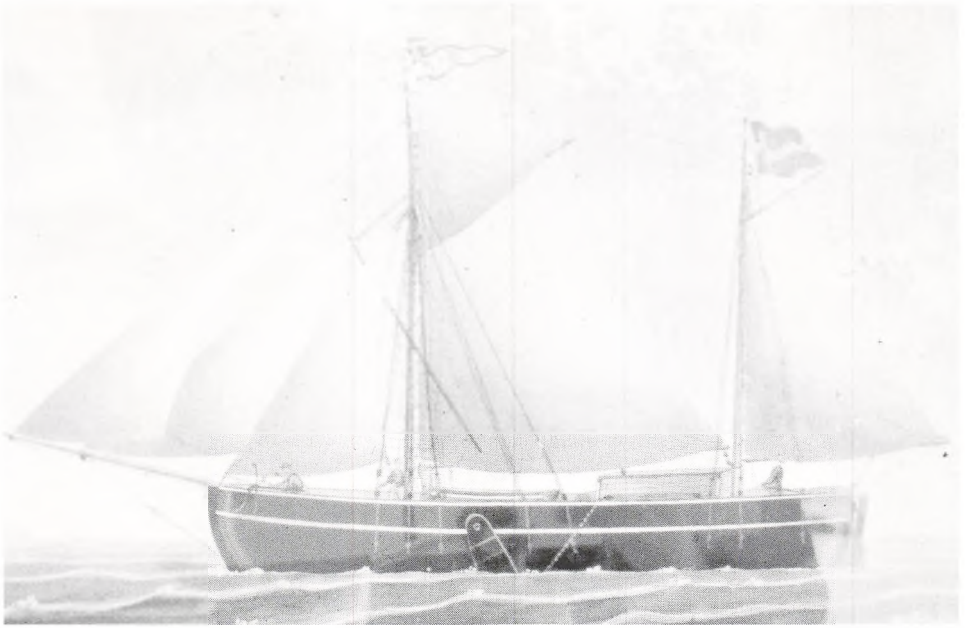
Ifølge skødet var Torngård en halvgård takseret til hartkorn tre tønder, fem skæpper og et fjerdingkar plus »den part i fælleden, som denne halvgård ved udskiftning kan tilkomme«.

Tiden omkring 1800 var en epoke med nyudvikling og vækst, og en grundlæggende ændring af det gamle samfund var godt

på vej. I disse år indledtes også den udvikling, som i løbet af nogle årtier skulle forandre Struer fra en ulovlig handelsplads til Vestlimfjordens vigtigste havneby.

Det første skridt blev taget, da 9 Holstebrokbmænd i foråret 1799 gik i gang med at etablere en kompagnihandel ved Struer. Til det formål købte de et af de jordløse huse ved fjorden og opførte her et firlænget gårdanlæg med pakhus. Kompagnigården, som ejendommen blev kaldt, var således de første deciderede handelsbygning i Struer. Eksperimentet blev imidlertid ingen succes, og allerede 1805 solgte Holstebrokbmændene Kompagnigården.

Det korte handelsintermezzo var således nok en enlig svale i datidens Struer. Men eksperimentet var samtidig et tidens tegn på, at tingene var ved at ændre sig.

Kuffen »Plutus« indgik i 1840'erne i den betydelige handelsflåde, som konsul H. P. Rygaard ved denne tid opbyggede omkring sit handelshus i Struer. Kuffen var en af de fladbundede og rummelige skibstyper med oprindelse i det frisiske, der sammen med tjalken og everten hurtigt blev udbredt i Limfjordsområdet. Skibet er her portrætteret af marinemaleren M. Truelsen, Altona.

Teglværk, købmandshandel og havn

Også i Struers fede lerjord var der grøde. Flere og flere begyndte at anvende hjemmegjorte teglsten til husbyggeri, og i løbet af få år udviklede denne produktion sig til Struers første egentlige industri.

Torngårds gamle bindingsværksmure var sandsynligvis allerede i 1813 blevet erstattet af grundmur, og fra 1830'erne blev gården ydermere inddraget i den opkommende teglværksindustri.

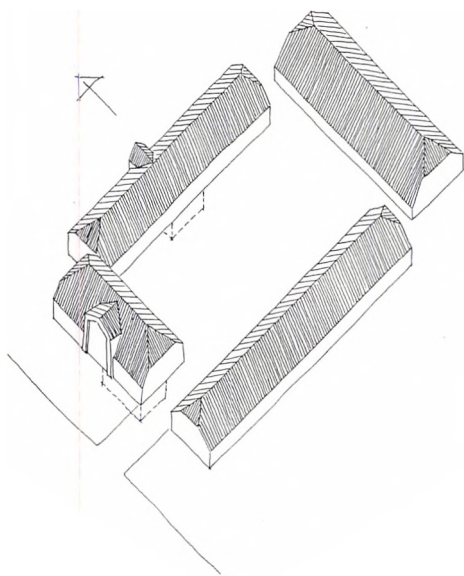
På den tid opførte Flensborgkøbmanden Lorenz Petersen på det nuværende Tegl-

torv byens første teglovn. Til at lede teglværket medbragte han en teglmester fra Ærø, som han så skaffede indkvartering i Torngård, hvor også teglmesterens familie og et antal teglværksarbejdere fik ophold.

Der var efter datidens forhold tale om et meget stort værk, som i 1837 fremstillede ca. 700.000 mur- og teglsten. Produktionen blev for en stor dels vedkommende afsat med skib til andre limfjordsegne, og den nye industri var således med til at forstærke behovet for en rigtig havn ved Struer.

I 1839 brød havet igennem Aggertangen og åbnede fjorden for sejlads mod vest. Ål-

Torngård som den tog sig ud i sin storhedstid, da gården var hovedkvarter for storkøbmanden, konsul H.P. Rygaard. 1911 blev den søndre længe revet ned, 1966 den østlige og 1972 blev nordfløjen forkortet med 11 meter. Struer museum er i dag indrettet i den resterende del af nordfløjen samt det karakteristiske stuehus, der i 1840'erne rummede konsulens kontor og beboelse. (Tegning: Arkitekten Leif S. Bundgaard).

borgs kontrol med handelen i Vestlimfjorden blev derved kraftigt svækket, og der opstod en helt ny situation, hvor lokalt initiativ for alvor begyndte at kunne betale sig.

Handelen voksede og skibsfarten tog til, og behovet for en rigtig havn accentueredes atter engang. Men indtil videre måtte man – som de fleste andre steder – klare sig med den naturgivne havn samt eventuelt mindre anløbsbroer. Det var tilsyneladende også tiltrækkeligt til at trække storkøbmænd til byen.

En af disse var Holstebro-købmanden konsul H.P. Rygaard – »Jyllands lille konge«, som han blev kaldt efter sin succes i Struer. Allerede i 1830'erne havde han oprettet et teglværk i Struer – på arealet, hvor Handels-teknisk skole nu er opført – og i 1842 købte han Torngård, som han i løbet af de næste par år ombyggede til dens nuværende skikkelse. I 1845 stod gården klar

til indflytning, og Rygaard flyttede ikke blot sin familie, men også hele sin virksomhed fra Holstebro til Struer.

I Struer købte Rygaard også Kompagnigården, hvor det hele startede et halvt århundrede tidligere, samt gården Nederhoved.

Fra sit hovedkvarter i Torngård opbyggede Rygaard sin forretning til at være et af de største handelshuse i Jylland. Ved midten af århundredet omfattede virksomheden – foruden et betydeligt landbrug – to teglværker, tømmerplads og købmandshandel, og med sine 12 skibe i søen formåede Rygaard at gøre Struer til et handelscentrum med direkte skibsforbindelse til Altona, England, Norge og København.

I 1850 havde Struer den næststørste handelsflåde i Limfjorden, kun overgået af Ålborg. Men selvom byen havde udviklet sig til en vigtig eksporthavn for landbrugsvarer

Struer station med Torngård i baggrunden. Foto o. 1870.

og importhavn for tømmer, havde den fortsat ingen rigtig havn.

Det kunne ikke blive ved at gå, så i 1853 blev der nedsat en komité til at forestå forhandlinger om anlæg af en havn. Med i dette udvalg var bl.a. konsul Rygaard. Og i 1856 stod den første del af Struer Havn klar.

På det tidspunkt var Rygaard flyttet fra byen, og Torngårds storhedstid var til ende. Men gården skulle vise sig fortsat at være med, når der skete vigtige ting i Struers historie.

Jernbanekontor i en pionértid

I midten af forrige århundrede var den lille handelsplads godt på vej til at blive et vigtigt trafikknudepunkt. Den nye, moderne havn blev åbnet 1856; og 11 år senere blev den udvidet med en noget større dampskibshavn. I 1855-56 anlagde staten den nye

nord-syd gående hovedlandevej gennem byen. Og i 1865 kom jernbanen til Struer og satte dermed en egentlig byudvikling i gang.

Torngård var i mellemtiden blevet handlet tre gange og var i 1862 endt hos proprietær Mads Quistgaard i Vejrum. I årene 1864-65 lejede han – efter sigende – Torngård ud til jernbaneselskabet, som brugte gården til kontor og telegrafstation. Dermed fik gården også berøring med denne side af Struers tilblivelseshistorie.

Året efter åbningen af banen fra Viborg-Skive blev strækningen Struer-Holstebro åbnet, og i 1875 var hele den jyske vestbane Struer-Esbjerg klar. I 1882 blev Thybanen indviet, og byens betydning som jernbaneknudepunkt blev for alvor slået fast, da Vejle-Holstebro banens tog blev ført igennem til Struer. Siden blev byen tillige sæde for en stadig større del af administrationen, og

Torngård som præstegård o. 1885. Foran gården er forsamlet medlemmeme af Struer Pigeforening sammen med pastor Th. Larsen.

Struer blev efterhånden af mange betragtet som Danmarks jernbaneby par excellence.

Præstegård i et selvstændigt Struer

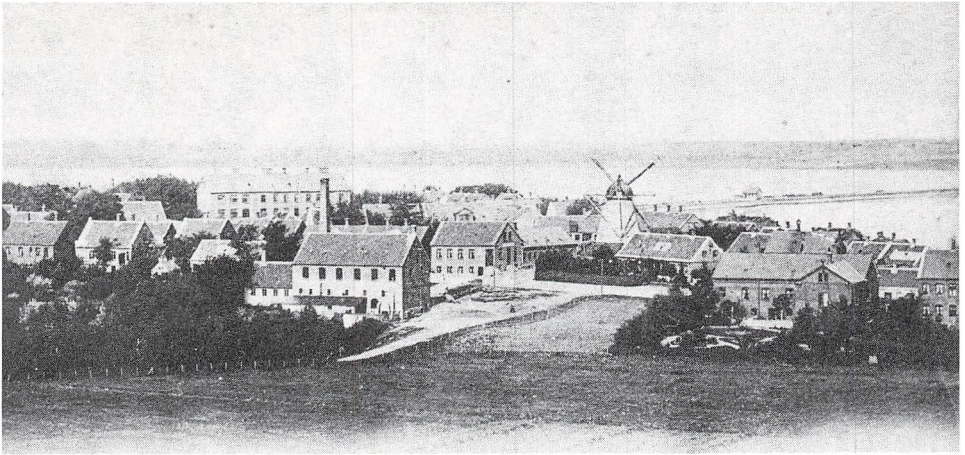
Struer var i det hele taget en ung by med vokseværk. I løbet af 1800 årene steg antallet af indbyggere fra ca. 50 omkring år 1800 til godt 3.000 ved århundredets slutning – en eksplosiv vækst, der først og fremmest skyldtes havnen, hovedvejen og – især – jernbanen.

Men selvom Struer nok var større end flere af landets gamle byer, så var den endnu ikke selvstændig, hverken kirkeligt eller po-

litisk. Struer var fra gammel tid en del af Gimsing sogn, der endda blot var anneks til hovedsognet Hjern.

Det var snærende rammer for en by med købstadsambitioner. Og første skridt til en administrativ tilpasning blev taget i 1865, da Gimsing med Struer blev en selvstændig sognekommune.

Ti år senere – i 1875 – blev Gimsing med Struer by udskilt fra Hjern som et selvstændigt pastorat. I den anledning måtte man finde en passende præstebolig, og valget faldt på – ja, gæt engang – den gamle Torngård, der herved atter engang blev placeret i udviklingens centrum.

At se til var Struer som en købstad allerede omkring århundredskiftet. Her et kig ud over byen fra den nye kirke o. 1900. Struer havde da godt 3.000 indbyggere, den havde havn, banegård, kirke, realskole, borgerskole, apotek, bank, sparekasse og kødkontrolstation, og den havde god handel og en betydelig industri. Alligevel skulle det tage endnu 17 år før denne opkomling af en by også fik titel af købstad.

Efter sogneadskillelsen gik udviklingen slag i slag. I 1891 fik Struer egen kirke, og i 1901 opførte man en splinterny præstegård til afløsning af den gamle Torngård. I 1895 blev Struer by udskilt som en selvstændig sognekommune, og 22 år senere – i 1917 – erhvervede byen endelig den eftertragtede status som købstad.

Byen vokser op på Torngårds jorder

Efter at byen i 1901 havde fået ny præstegård blev Torngård solgt. Køberen var den lokale snedkermester Lars Grud Jensen, som udstykkede gårdens stadigvæk anselige jordtulliggende i byggegrunde og på den måde blev en rig mand.

På Torngårds jorder voksede i de følgende år en stor del af det østlige Struer op. Det

blev til kvarteret omkring Jyllandsgade, Tårngade og den vestlige del af Danmarks-gade. Torngårds sydlige længe lå i vejen for denne udvikling og blev derfor i 1911 revet ned. Og året efter opførte den unge trafikassistent Johannes Buchholtz sin karakteristiske villa på præstegårdsmarkens nord-skrænt.

Museum i Torngård

Den 2. august 1929 sendte samme Johannes Buchholtz, der nu var en landskendt forfatter, en skrivelse til Struer byråd med forslag til oprettelse af en samling, som med tiden kunne blive til et museum. »Gennem en sådan samling vil Struer på en smuk måde fastslå sin stilling som en selvstændig by, der mindes fortiden og trygt stoler på den

Gårdspladsen som den tog sig ud i begyndelsen af 1960erne, da østlængen med sine garager og lagerrum endnu ikke var revet ned. Nordlængen, som ses til venstre i billedet, rummede dengang – foruden museet – en lejlighed, og i stuehuset var der indrettet to lejligheder.

udvikling, der kommer«, skrev Buchholtz. Han foreslog også, at det eventuelt kommende museum skulle leje sig ind i Torngård, der nu var indrettet til lejligheder.

Og sådan gik det! Den 3. juli 1930 åbnede Struer museum i den gamle Torngård – dengang som nu Struers absolut mest bevaringsværdige ejendom.

I nye byer er gamle huse imidlertid altid i farezonen, og det var kun en resolut indgriben fra Johannes Buchholtz, der i 1935 reddede Torngård fra at blive revet ned, således at der på grunden kunne opføres et moderne boligkompleks. Buchholtz købte simpelthen gården og blev derved både ejer af Torngård og leder af Struer museum.

Ved Buchholtz' død i 1940 overgik Torngård og museet til Struer kommune, som derefter førte museet videre. Efter Olga Buchholtz' død 17 år senere indgik også Buchholtz' hus som en del af Struer museum.

I 1960erne og 70erne mistede Torngård endnu en af sine længer og en anden blev forkortet med 11 meter. Men hermed er det forhåbentlig også slut. For de gamle bygninger rummer ikke blot et museum, de rummer også hele byens historie. Og forsvinder Torngård kan man frygte, at byens befolkning ikke længere vil mindes fortiden og trygt stole på den udvikling, der kommer.

Skjern Vindmølle – fra stationsbymølle til museumsmølle

Vestjylland, vinden og vindmøllerne

Få landskaber i Europa er præget af vindens kraft i samme grad som det vestjyske. Siden slutningen af næstsidste istid for ca. 150.000 år siden, har bakkeøerne ligget udsat for vindens påvirkninger. Således er bakkeøernes højdedrag blevet jævnet ud, og lavninger fyldt op som følge af jordfygning. Visse steder menes bakkeøerne at have været 50 m højere end nu.

Men også befolkningens forsøg på at dæmme op for vindens kræfter har i høj grad præget det vestjyske landskab. Idag opleves læhegnene, hvad enten de består af grantræer eller løvtræer, som en karakteristisk del af det vestjyske landskabs stemning. Men også de gamle vestjyske gårdes byggestil med deres øst-vest vendte stuehuse og halvvalmede tage er prægede af, at de gennem generationer har skullet kunne modstå vindens slid.

Udnyttelsen af vinden som energikilde til vindmøller, har med sikkerhed været kendt i Danmark siden midten af 1200-tallet. Det kan derfor undre, at vindmøllerne for blot 150 år siden ikke var særlig udbredte i Vestjylland. Årsagen hertil var den enkle, at vandmøllerne godt kunne klare det formalingbehov, der var i Vestjylland til helt op i midten af forrige århundrede, hvor korn-

produktionen som følge af hedeopdyrkningen begyndte at stige.

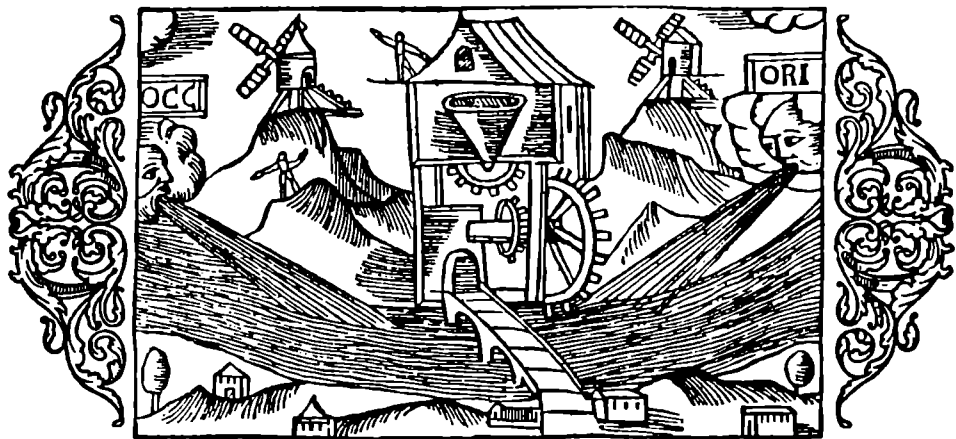
At vindmøllerne trods alt har været benyttet til andet end melproduktion, får vi et fingerpeg om i en skrivelse fra Sandflugtskommissionen for Nr. Herred den 26. nov. 1823, hvor det omtales, at der i Hemmet sogn fandtes en vindmølle, som blev benyttet som engvandingmølle. Vi må forestille os, at vindmøllen har drevet et engvandingshjul, som har hævet vand op fra en kanal og afleveret det til en engvandingsskanal, der igen har ledt vandet ud over en eng.

»Sognefogeden har, for at vande sine inden for Ouren = fjordbredden liggende Enge gravet 3 Grøfter fra Fjorden helt igennem Ouren ind på Engen, samt ved hver Grøft en Brønd, hvorved bruges en Vindmølle til at opvinde Vandet på Hans Enge, og for denne indretning er Vores fart Ham i vejen...«

Indtil slutningen af 1700-tallet var stubmøllerne enerådende. Men i de næste 100 år indledte de hollandske møller deres sejrs-gang, således at stubmøllerne på det nærmeste blev helt fortrængte.

På Videnskabernes Selskabskort fra 1789 kan der ved Ringkjøbing Fjord kun iagttages én vindmølle, nemlig Ringkjøbing Mølle, der var af hollandsk konstruktion.

På L. Boths kort over Danmark fra 1856-69 kan man i området omkring Ringkjø-

Vind- og vandmølle fra 1555. Vindmøller har været kendt i Danmark siden midten af 1200-tallet. Imidlertid var det først i slutningen af forrige århundrede i forbindelse med opdyrkningen af hederne, at vindmøllerne for alvor vandt indpas i Vestjylland. Indtil da havde vandmøllerne kunnet klare behovet for formaling af korn. Tegning: Olaus Magnus »Bilder ur de nordiske folkens liv«.

bing Fjord iagttage syv vindmøller, nemlig: 1) Ringkjøbing Mølle, 2) en vindmølle vest for Rindum Kirke, 3) en vindmølle ved Ny Mølle, hvor der også lå en vandmølle, 4) Bousø Mølle i Stauning, 5) Lønborg Mølle ved Lønborggård, 6) Nr. Bork Mølle samt 7) Lønne Mølle.

Karakteristisk for disse nye vindmøller, som blev opført omkring 1852, hvor mølleprivilegierne blev ophævet, var, at de alle var af hollandsk type. Endvidere er det værd at bemærke, at alle møllerne er blevet opført i de velhavende engsogne ude ved fjorden. I de fattigere hedesogne inde i baglandet var der endnu ikke behov for at opføre nye vindmøller. Der kunne vandmøllerne endnu klare behovet for at få malet mel. De nye vindmøller i fjordsognene må således afspejle et voksende kornformalingsbe-

hov. Forklaringen på dette er, at man i fjordsognene p.g.a. de store engarealer og det større kreaturhold, havde lettere ved at skaffe gødning til de opdyrkede hedeledder, end man havde i hedesognene.

Omkring 1880, da hedeopdyrkningen rigtig var kommet igang overalt, begyndte de hollandske vindmøller for alvor at slå igennem i Vestjylland. De vindmøller, der i denne periode blev bygget i Vestjylland, ofte i forbindelse med nye bydannelser, var tit bygget af møllebyggere fra Østjylland eller Øerne. Det var gerne unge folk, der var rejst til Vestjylland for at bygge vindmøller. De møller, der byggede, var i mange tilfælde af mindre og af billigere konstruktion, end de vindmøller man kendte til i Østjylland og på Øerne.

På Generalstabens kort fra 1871 kan føl-

gende vindmøller i de nuværende Skjern og Egvad kommuner iagttages: 1) En vindmølle i Hemmet tæt ved Hemmet Præstegård, 2) Nederby Mølle i Ådum, 3) Stauning Mølle (nord for Stauning Præstegård), 4) Nr. Bork Vindmølle, 5) Sdr. Bork Vindmølle og 6) Lønborg Mølle. Alle disse vindmøller er væk. Imidlertid er der en vindmølle fra denne periode, som er bevaret til idag, selv om den hverken figurerer på kortet fra 1856 eller 1871. Denne mølle er Albæk Vindmølle, eller Skjern Vindmølle, som møllen senere kom til at hedde.

Vindmøllerne i Albæk

I 1849 overdrog mølleren på Albæk Vandmølle, Thomas Madsen, sin mølle til svigersønnen Peder Christian Jensen af Ladekjær, Skjern Sogn. Albæk Mølle, der oprindeligt havde tilhørt Lundenæs, var ikke nogen stor vandmølle. Men den var kendt for at være en mølle med god søgning. Kort tid efter, at Peder Chr. Jensen havde overtaget vandmøllen, ansøgte han amtmanden om tilladelse til at måtte opføre en vindmølle tæt ved vandmøllen. Den 17. februar 1850 fik han tilladelsen. I tilladelsen kan vi læse følgende:

»Vi Frederik den Syvende, af Guds nåde Konge til Danmark, de Venders og Gothers, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenburg. Gjøre Vitterligt: At Vi efter derom allerunderdanigst gjorte Ansøgning og Begjæring samt den af os Elskelig vor Amtmand over Ringkjøbing Amt derover afgivne Erklæring, allernaadigst have bevilget og tilladt, ligesom Vi og i Overenstemmelse med Frdn. 3 Juni 1825 samt allerhøist Resolution af 19 Marts 1928

herved bevilge og tillade, at Eierne af Albæk Vandmølle i Skjern Sogn under fornævnte Amt, Peder Christian Jensen maa inden en Afstand af 150 Alen fra bemeldte Mølle opføre en Veirmølle, samt deri indlægge og bruge Vandmøllen i Medhold af allerhøieste Bevilling af 28. Juni 1823 anbragte Skalquærn til Grynmalning og desuden en Brækquærn: Alt dog under betingelse af: 1. at Møllen opføres i den ved Veiforordningen af 13 December 1793 75 befalede Afstand fra nærmeste Vei; 2, at Møllen skal være opført og i Gang inden 1 Aar fra Dato af denne Bevilling; 3. at der af den Skalquærn, som indlægges i Møllen fremdeles bliver af svare en aarlig Afgift til Vor Kasse af 10 Rdl, som i rette Tid erlægges. – Feb. 17. 1850

Gebyr 29 Rdl.

Ligesom han iøvrigt saavel med Malingen som i alle andre Henseender skal forholde sig efter Loven, samt nu udgangen, eller herefter udkommende Anordninger, saaledes har han i alle de Tilfælde, hvor der maatte opstaae Spørgsmaal om denne Vor allerhøieste Bevillings Ord og Mening, at underkaste sig Vor Indenrigsministers Kjendelse. –

Forbydende Alle og Enhver imod det som foreskrevet staar Hinder at gjøre.

Givet i Vor Kongelige Residensstad Kjøbenhavn, d: 19. Februar 1850. –

Under vort Segl.

Efter Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Befaling Rosenørn.

Bevilling for Eierne af Albæk Vandmølle i Ringkjøbing Amt P. C. Jensen til inden en Afstand af 150 Alen fra bemeldte Mølle at opføre en Veirmølle.«

At Albæk Vindmølle hverken findes på L. Boths kort fra 1856-69 eller på Generalstabens kort fra 1871, kan forklares ved føl-

gende forhold. For det første er det vigtigt at slå fast, at der ikke er tale om en vindmølle, men derimod to vindmøller i Albæk.

Den første, som blev bygget i 1850, samme år som P. C. Jensen fik tilladelsen til at opføre den, stod kun i 5 år. I 1855 blev møllen flyttet, idet den var blevet solgt til en møller i Darum. Vi kender intet til, hvorfor møller P. C. Jensen solgte sin vindmølle, så kort tid efter at han havde stillet den op. En forklaring kan være, at de forventninger, han havde til møllen, ikke blev indfriet. Måske har møllens placering i Albæk ikke kunnet trække flere nye møllegæster til?

Vindmølle nummer to lod P. C. Jensen opføre i Albæk i 1872. Nu var der ikke længere brug for en tilladelse fra Amtmanden, idet mølleprivilegierne var blevet ophævet i 1852, og næringsfriheden indført i 1857. Endvidere kan denne mølle naturligvis ikke findes på Generalstabens Kort fra 1871. Man kan undre sig over, hvorfor P. C. Jensen lod en ny vindmølle opføre i Albæk, da den første vindmølle i Albæk tilsyneladende ikke havde været en succes.

Det fortælles, at da Skjern fik jernbanestation i 1875, overvejede mølleren i Albæk, hvorvidt han hellere skulle flytte sin vindmølle til Skjern? Den ensomt liggende jernbanestation har sandsynligvis ikke virket overbevisende. I 1881 stod det imidlertid klart for P. C. Jensen, at det ville blive i Skjern, hvor de bedste muligheder for en vindmølle ville opstå, idet den nye jernbanelinje fra Herning og Århus var blevet sluttet til den Vestjyske længdebane i Skjern. Skjern var blevet et vestjysk jernbaneknudepunkt. Allerede i 1881 købte P. C. Jensen jord i Skjern overfor den nye

jernbanestation, og i 1882 blev vindmøllen flyttet ind til den nye stationsby.

Stationsbymøllen på mølletorvet

Skjerns nye rolle som vestjysk jernbaneknudepunkt resulterede i et hurtigt stigende befolkningstal.

I 1880 havde Skjern sogn 990 indbyggere. I 1901 var indbyggertallet steget til 2015 personer.

Den nye status som jernbaneknudepunkt medførte umiddelbart, at Skjerns første station fra 1875 blev for lille. Den kun 6 år gamle station blev revet ned og en ny og større station blev opført ca. 60 m længere mod syd. Endvidere blev der bygget et større pakhuis. Møller P. C. Jensen lod sin vindmølle opføre overfor den nye station. Mellem stationen og vindmøllen opstod der en akse, som på mange måder kom til at præge byudviklingen i Skjern.

Omkring vindmøllen blev der dannet et torv, hvor bl.a. flere smedjer blev opført. Mølletorvet blev helt naturligt sammen med stationspladsen den unge stationsbys væsentligste plads.

I perioden 1882-94 blev vindmøllen udelukkende drevet med vindkraft. Møllen fungerede både som melmølle og foderstømmølle. Også andre steder i Skjern blev vinden i denne periode benyttet som energikilde. Således benyttede ejeren af Skjern Maskinsnedkeri vindkraft, ligesom en vindrose pumpede vand til DSB's vandtårn ved stationen.

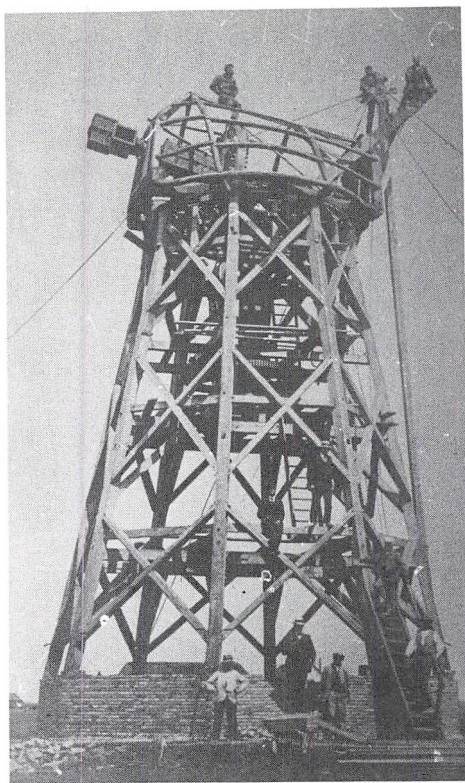
I 1894 overtog P. Chr. Jensen's søn, Jens Pedersen, Skjern Vindmølle. Dette generationsskifte betød i mere end en forstand et

Skjern Vindmølle på Mølletovet ca. år 1900. I 1894 overtog Jens Pedersen Skjern Vindmølle efter sin far P. Chr. Jensen, der havde flyttet møllen ind til Skjern fra Albæk i 1882. Mølleeejer Jens Pedersen boede i bygningen forrest til venstre i billedet. I begyndelsen udlejede han stueetagen til skræddermester H. K. Nielsen, men i 1914 flyttede Skjern Bank, som Jens Pedersen var stifter af og direktør for, ind i bygningen. På hjørnet mellem Jernbanegade og Møllegade længere tilbage i venstre side af billedet ses smørforretningen »Favorit«. Finderupsminde, opført i 1899 af gæstgiver Jens »Finderup« Jensens enke til venstre for møllen, er den eneste bygning på billedet, der umiddelbart kan genkendes idag. Vindmøllen ses midt i billedet. Mellem møllen og kornmagasinet til højre anes en smedje. Det er smed Hansens gamle smedje på Finderupsvej. Den eksisterer stadig. Skorstenen til venstre i billedet blev opført i forbindelse med den dampmaskine, som Jens Pedersen fik installeret i 1894. Forrest i højre side ses havelågen til mølleeejer Jens Pedersens have. Den solgte han senere til skræddermester H. K. Nielsen, der lod en ny skrædderforretning opføre på grunden. Foto: Det kgl. Bibliotek, Billedsamlingen.

skift. Mens P. Chr. Jensen var solidt forankret i den gl. vestjyske bondetradition, og således aldrig opfattede sig som bymand, så var sønnen Jens Pedersen langt mere orien-

teret mod byen og bevidst om dens økonomiske muligheder. Således benyttede Jens Pedersen vindmøllen som et springbræt til at få en fremtrædende rolle i Skjerns er-

Opførelsen af Skjern Vindmølle på Marupvej foråret 1917. Vindmøllen blev flyttet og genopført af møllebygger Frølund, Skjern. Foto Skjern-Egvad.

hvervsliv, først som initiativtager til Skjern Bank og senere som direktør for denne bank.

Da Jens Pedersen i 1894 overtog møllen, må han have erkendt, at vindkraftens tid var ved at være forbi. For allerede samme år fik han installeret en dampmaskine i Skjern Vindmølle. Møllen blev nu kaldt »Skjern Damp- og Vindmølle«. I 1913 gik Jens Pedersen et skridt videre, da han fik installeret

en dieselmotor på møllen. Vindkraften blev således af mindre og mindre betydning. Husene omkring vindmøllen, der oprindeligt var blevet opført med den klausul, at de skulle bygges med flade tagkonstruktioner, hvis de skulle være i to etager, fik nu lov til at have høj tagrejsning. Derved fik vindmøllen naturligvis mindre vind. Var vindmøllen fortsat blevet på Mølletorvet, er det meget sandsynligt, at Skjern Vindmølle ligesom så mange andre stationsbyvindmøller var blevet revet ned i mellemkrigsårene. For Skjern Vindmølle kom 1. Verdenskrigs mangel på dieselolie til at betyde en flytning, og på længere sigt en bevarelse af møllen. Skjern fik som den første by på Vestkysten elektricitet allerede i 1902. Elværket blev drevet af en lille dieselmotor. I 1916 blev det vanskeligt at få dieselolie. Man fik derfor den ide, at vindmøllen sammen med Ganer Vandmølle, der lå 1 km uden for Skjern, skulle omstilles til at producere elektricitet til Skjern by, der på dette tidspunkt havde 2108 indbyggere.

Vindmøllen på Marupvej

For at udnytte vindkraften så effektivt som muligt, blev vindmøllen i 1917 flyttet fra sin plads på mølletorvet og ud til placering ved Marupvej. Under resten af 1. Verdenskrig producerede Skjern Vindmølle sammen med Ganer Vandmølle elektricitet til Skjern by. Da man igen efter krigen kunne få leveret brændstof til elværkets dieselmotor, var vindmøllen på Marupvej naturligvis ikke længere så interessant for bankdirektør og mølle ejer Jens Pedersen og hans kompagnon møller Jens Olesen. Møllen stod nu placeret næsten helt udenfor byen i et kvar-

Skjern Vindmølle og området omkring møllen ca. 1924. Billedet er taget i forbindelse med udstykningen af grunde ved Marupvej. Manden med den grå frakke er så vidt vides en landmåler fra Herning, der forestod udstykningen. Manden i hvidt på møllens svikstilling er møllersvend Johannes Lund, der lige var begyndt på Skjern Vindmølle på det pågældende tidspunkt. Foto: Skjern-Egvad Museum.

ter, der først og fremmest bestod af kolonihaver.

I 1924 fik mølleejers Jens Pedersen chancen for at komme af med sin gamle vindmølle, da han ansatte en ung møllersvend ved navn Johannes Lund til at drive møllen.

Vindmøllen i møller Johannes Lunds eje 1924-65

Johannes Lund var i 1923 blevet forlovet med skræddermester A. P. Andersens dat-

ter Agnes Andersen. Da de unge ville giftes, fik skræddermester A. P. Andersen den ide, at Johannes Lund kunne søge jobbet som møllersvend ved Skjern Vindmølle.

Det var en forfalden vindmølle Johannes Lund fik ansættelse ved. Kort tid efter, at Lund var blevet ansat, fik han en aftale med ejerne om, at han godt måtte drive kommissionshandel på møllen. Gradvist begyndte Lund at opbygge en kundekreds til Vindmøllen, og i løbet af tyverne overtog Johannes Lund efterhånden Skjern Vindmølle.

Fra begyndelsen satsede Johannes Lund på udelukkende at drive vindmøllen som foderstofmølle. En af de ting Johannes Lund udviklede i 20'erne og 30'erne, var færdige hønsefoderblandinger. Specielt huskes en hønsefoderblandig bestående af valset byg, havre, majs, trækul, benmel, lucerne og kridt meget populær. Blandingen blev blandet med skovl og til sidst kørt gennem kværnene og hældt på sække. Selv havde møller Lund iøvrigt et betydeligt hønsehold, hvorfra han leverede æg til Skjern Ægpakkeri.

Møller Lund benyttede vindkraften mest muligt. Møllen kørte altid, når der var vind. Kunderne havde faste ugedage, hvor de kunne hente deres korn. Omkring 1930 fik møller Lund installeret en Ford T motor inde i møllen. Den blev dog kun sjældent brugt. Senere blev den erstattet af en petroleumsmotor.

Møller Lunds kunder kom i stor udstrækning fra gårdene i Marup, i Skjerns nordlige opland. Det var mest mindre og mellemstore gårde, der benyttede vindmøllen. På vindmøllen kunne de få malet deres foderkorn i en bedre kvalitet end de var i stand til det på deres egne kværne hjemme på gårdene. Hemmeligheden bag vindmøllens bedre kvalitet var, at Lund i kraft af sin mølleruddannelse selv var i stand til at bilde kværnstenene. Lund havde lavet den ordning med mælkekuskene, som passerede vindmøllen på mælkeruten fra Marup til

mejeriet i Skjern, at de kunne medbringe og afhente korn og foderblandinger til gårdene. Når mælkekusken kom ind om morgenen, blev kornsækkene afleveret på Vindmøllen. Når han om formiddagen skulle retur, fik de kaffe på møllen, mens de ventede på, at bøndernes sække blev læsset på mælkevoغن.

En anden meget vigtig ting vedrørende vindmøllens kundekreds fandt sted i 1945-46, hvor Skjern Mølle på mølletorvet blev solgt og drevet videre som andelsmølle. Dette salg skabte en del ændringer i de to møllers kundekredse, således gik andelsfolk, der hidtil havde benyttet sig af Vindmøllen, nu over til Andelsmøllen, mens folk, der var tilhængere af det private initiativ gik over til møller Lund på Vindmøllen.

Når der var mejeriudbetaling, kom landmændene og betalte deres mølleregning. På sådanne aftener kunne der på en gang være op til 15-20 landmænd på besøg hos møller Lund. De blev gerne hængende hele aftenen, hvor de blev budt på kaffe og blødt brød, mens de snakkede om alt muligt.

Johannes Lund drev vindmøllen uden store ændringer frem til 1965, hvor sønnen Erik Lund overtog møllen efter faderens død.

Vindmøllen i 1960'erne og 1970'erne

Erik Lund drev møllen videre på samme måde, som faderen havde gjort, dvs. som en

Skjern Vindmølle ca. 1940. Billedet er taget i møller J. Lunds have omtrent fra samme vinkel som billedet fra 1924. Det ses tydeligt, hvor fint møller Lund passede sin vindmølle. Foto Skjern-Egvad Museum.

Udskiftning af en møllevinge i 1945. Møllebygger Hansen fra Tarm er i 1945 ved at skifte en møllevinge på Skjern Vindmølle. Møllevingen var af møllebygger Hansen blevet tildannet på stedet af strandingstømmer. Det menes, at det store stykke strandingstømmer stammede fra invasionen i Normandiet. Imidlertid holdt vingen kun i et halvt år, så måtte den skiftes igen. Idag kræver det en specialkran, når en møllevinge skal udskiftes. Tidligere kunne man ved hjælp af taljer få en vinge på plads. Foto Skjern-Egvad Museum.

lille fleksibel foderstofforretning med god service overfor kunderne. Erik Lund tog nye foderblandinger ind og forsøgte med et nybygget korntørrier i 1966 at tilpasse møllen til nye tider. Denne investering fandt

sted i tro på, at møllens kundegrundlag af mindre og mellemstore bønder fortsat ville være stabilt.

Men allerede i slutningen af 60'erne kunne Erik Lund se, hvorledes kundekredsen begyndte at svinde ind som følge af de mange nedlægninger af de mindre landbrug.

I 1978 valgte E. Lund at sælge vindmøllens »good will« til KFK, mens selve vindmøllen blev solgt til Skjern Kommune, der gav den videre til den nyoprettede Skjern Kommunes Bevaringsforening med henblik på at foreningen skulle bevare vindmøllen som symbol for Skjern by og Skjern Kommune.

Vindmøllen skal bevares, men hvordan?

Allerede i Johannes Lunds dage var Skjern Vindmølle begyndt at blive en turistattraktion for Skjern. Mens mange vindmøller i 50'erne og 60'erne var blevet nedlagt og revet ned, så passede Johannes Lund og senere sønnen Erik Lund Skjern Vindmølle med stor omhu og interesse. Begge var de klar over, at en af de bedste måder at bevare en vindmølle på er at køre med møllen så ofte som muligt. Selv om det i E. Lunds tid blev mere sjældent at vindmøllen kørte, så var det f.eks. en fast tradition, at møllen kørte ved dyrskuet i Skjern. Endvidere begyndte møller Lund i løbet af 1960'erne at illuminere møllen ved juletid, ligesom han ofte om sommeren viste danske og udenlandske turister rundt på møllen. Det var helt naturligt Skjern Turistforenings navnkundige formand fotograf Graversen, der først forstod, at vindmøllen var Skjern bys

bedste turistattraktion. I slutningen af 1960'erne forsøgte fotograf Graversen således at få Skjern Vindmølle fredet. Han skrev et brev til det nyoprettede mølleudvalg under Nationalmuseet og forespurgte om råd og vejledning med henblik på at få møllen fredet, og på den måde sikre midler til vedligeholdelse og istandsættelse af møllen i fremtiden. Fra Nationalmuseets side var man imidlertid ikke specielt interesseret i den vestjyske stationsbymølle. Den repræsenterede en del af vindmølleudviklingen i slutningen af forrige århundrede, som man på dette tidspunkt ikke fandt særlig interessant. Nationalmuseets Mølleudvalg svarede derfor fotograf Graversen, at man ikke anså møllen for at være fredningsværdig.

I 1977 blev der på initiativ af redaktør Søndergård og museets formand Egon Søgaard oprettet en bevaringsforening, som måske hellere skulle have heddet »Møllens Venner«, idet foreningens primære formål var at bevare Skjern Vindmølle.

Da den nystiftede bevaringsforening i 1978 fik vindmøllen foræret, havde foreningen ingen penge til at sætte mølle i stand for. Pengene var der brug for. Møllevingerne var rådne, ligesom der var huller i spånbeklædningen, og samtidig havde man mistanke om, at den mindre synlige, men meget vigtige vejrbjørn, der bærer mølleaksen, var rådnen og langsomt ville synke mere og mere sammen. Situationen var således alvorlig – nok var møllen ved kommunens køb blevet reddet, men man skulle ikke regne med flere penge fra kommunen til istandsættelse af møllen.

Den nystartede forening gik igang med at skaffe penge. Den første pengeskabende ak-

Spånbeklædningen på Skjern Vindmølle fotografert i 1978. Da Bevaringsforeningen overtog Skjern Vindmølle i 1978 var en af restaureringsopgaverne at udskifte hele møllens spånbeklædning. Et kæmpe arbejde, hvor flere tusinde spåner af lærketræ skulle savnes ud og slås på møllen. Skjern-Egvad Museum løste denne opgave som beskæftigelsesarbejde i 1982-83. Foto: Bent Sørensen.

tivitet var at arrangere et bankospil på Hotel Skjern. Foreningens bestyrelse måtte rundt til forretninger og firmaer for at bede om præmier til bankospillet. Efter et par bankospil var der stadig lang vej til, at man havde råd til et par nye vinger.

Ansøgninger til fonde blev afsendt og i 1980 havde man skaffet penge nok til, at

Skjern Vindmølle som den ser ud i dag.

man kunne bestille nye vinger til møllen hos møllebygger John Jensen i Hønsinge på Sjælland. Men desværre skulle det senere vise sig, at det ikke, som man troede, var nogen god ide at lave de nye vinger i limtræ, for efter kun 10 år er disse vinger også begyndt at rådne!! Desuden blev et beskæftigelsesprojekt, gående ud på at lave spån af lærketræ og beklæde møllen med disse spån, iværksat under museets ledelse. I 1982 var de mange spån på plads, møllen var reddet – alle kunne være glade.

Men glæden var kort, for få år efter viste det sig, at det som man hele tiden havde

frygtet, at bjørnen skulle begynde at synke på grund af råd, rent faktisk var ved at ske. Således kunne en hård storm få hatten til at ryge af. Mens man begyndte at skaffe penge til en ny bjørn, bl.a. gennem udgivelse af et Skjern Julemærke, startede Bevaringsforeningen også et andet initiativ, idet man organiserede et møllerlaug, bestående af ældre møllere og andre med interesse for møller. Møllerlauget skulle køre med møllen og holde møllen åben for publikum.

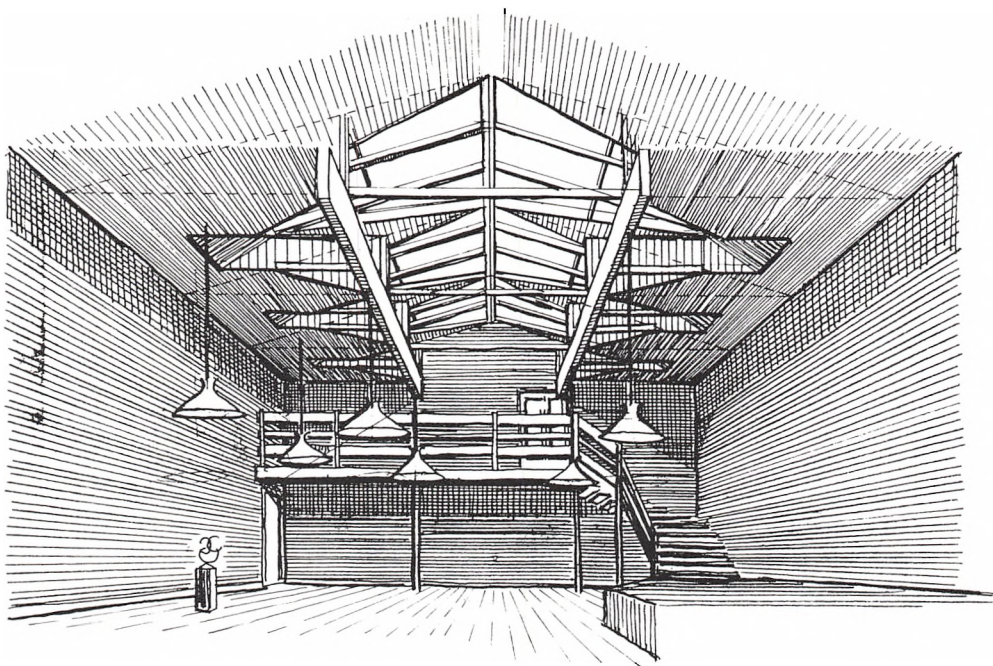
I 1987 blev der efter forhandling mellem Skjern kommune, museet og bevaringsforeningen truffet beslutning om, at museet skulle overtage Skjern Vindmølle, mens møllerlauget stadig skulle være med til at levedegøre møllen.

Skjern Vindmølle som museumsmølle

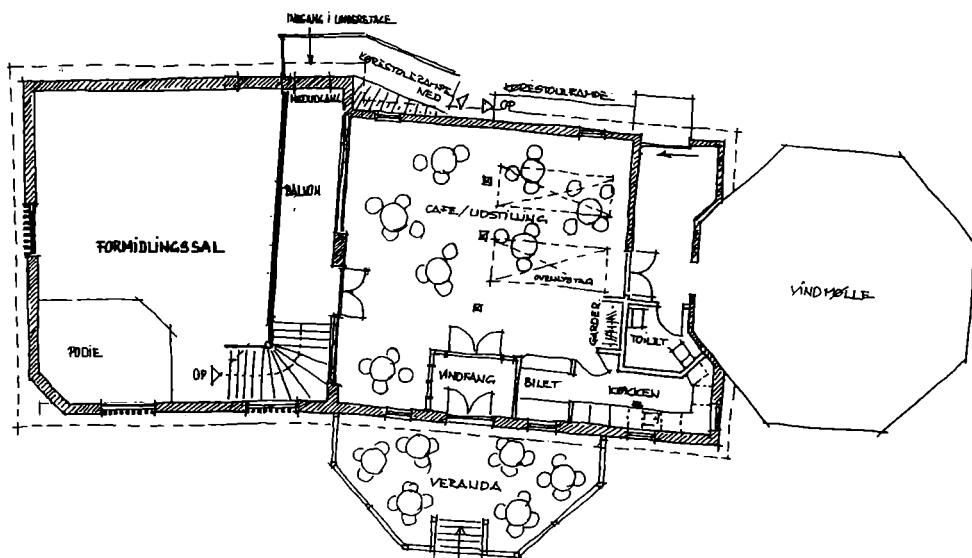
Museet fik sammen med Bevaringsforeningen skaffet midler nok til, at bjørnen kunne skiftes ud. Men samtidig var møllens bygninger, pakhuset fra 20'erne og korn-tørreriet fra 60'erne, nu i så dårlig forfatning, at noget måtte gøres. Ved den formelle overtagelse af Skjern Vindmølle, følte museet sig således forpligtet til at komme med et oplæg til, hvad vindmøllen kunne bruges til.

I forbindelse med museets økomuseumsrapport i 1989 blev der udarbejdet et delprojekt til oprettelsen af et Vindmuseum på Skjern Vindmølle. Samtidig blev der med udgangspunkt i det nye projekt ansøgt om midler fra EFs fiskeriauktionsmidler til restaureringen af vindmøllen og istandsættelse af tilhørende bygninger.

Først og fremmest er det ideen med projektet, at Skjern Vindmølle skal bevares

Projektskitse til indretningen af »Korn­tørre­riet«. Det spændende lokale tænkes benyttet til møder, foredrag, udstillinger og mindre musikarrangementer. Realiseringen af projektet vil kunne skabe et levende kulturmiljø på Skjern Vindmølle. Tegning Anker Nebel.

som Vestjyllands eneste arbejdende vindmølle fra forrige århundrede. I det gamle kornlager fra 1920'erne er det tanken, at der skal indrettes et vindmuseum, hvor der fortælles om vinden som naturkraft, energikilde samt om vindmøllens historie i Vestjylland i almindelighed og om Skjern Vindmøllens historie i særdeleshed. Udstillingen skal inspirere besøgende til selv at bevæge sig ud i landskabet og se på de mange moderne vindmøller, ikke mindst mølleparken i Tændpipe. Udover selve møllen og det tidligere kornlager, hvor vindmuseet tænkes indrettet, hører det tidligere korn-tørreri med til mølleanlægget.

Korntørreriet, der er opført i 1960'erne, er indrettet i to planer, kælder og alm. gulvplan, hævet ca. 1,5 meter over jorden. Korntørreriet tænkes indrettet til et stort lokale på 100 m². Ved at sløjfe det nuværende gulv vil der kunne opnås et rum med næsten 6 m til loftet. Det er således tanken, at skiftende udstillinger, museets mødeaktivitet for bl.a. de mange museumsfrivillige og foredrag skal kunne henlægges til »korntørreriet« på vindmøllen. Men man kan også tænke sig rummet brugt til kunstudstillinger og små koncerter, som rummet på grund af sin store lofthøjde vil være velegnet til.

Med andre ord er det ideen, at Skjern Vindmølle, som den spændende bygning og attraktion den udgør, skal gøres til et levende sted at besøge – en bevaringsværdig gammel vindmølle, et museum og et lille kulturhus.

Istandsættelsen af Skjern Vindmølle forventes at ville finde sted i 1991.

Litteratur og kilder

Trykte:

- Christensen, P. Ingolf: Gamle Skjern håndværkere, Skjern Årbogen 1943, Skjern 1943.
Clausen, Kim: Skjern – gadebilleder før og nu. Skjern 1983.
Clausen, Kim m.fl.: Vestjyllands Økomuseum – landskab, kultur og turisme. Skjern 1990.
Lampe, Jens: Møller og Møllere i Danmark gennem 100 år, Århus 1984.
Meyn, Niels: Danske Møller, København 1934.
Petersen, L.: Gennem sekshundrede år. Af Skjern sogns historie. Skjern 1927.

Kort

- Generalstabens Kort fra 1871. Kort over Danmark 1856-69. Udført af topograf L. Both.

Utrykte

- Det kgl. Bibliotek København: Billedsamlingen.
Erhvervsarkivet i Aarhus: Brandforsikringsarkivalier.
Skjern-Egvad Museum: Museumssager om Albæk Vandmølle, Skjern Vindmølle og Hemmet sogn.

Briggen »Esperance's« stranding 1806

December måned 1806 var meget mild og meget stormfuld. Endnu nytårsaftensdag blomstrede i København almindelig brandbæger, tusindfryd og andre. Men nytårsaften kom frosten. Det var også en urolig måned. I juledagene blev Aggertangen overskyldt af havet, og skønt fiskerne i Øster Agger havde tynget deres både med sten, blev de alligevel lettet af havet og ført op til byen. Stormvejret medførte også flere strandinger på Vestkysten. Omkring Ringkøbing strandede tjalken »De jonge Bertha« af Altona ved Sdr. Lyngvig den 18., og den 27. strandede den engelske brig »Esperance« af London ved Årgab. Om denne stranding handler denne artikel, der skildrer en typisk stranding, d.v.s. et mindre eller mellemstort skibs stranding, uden for krigsperioden 1807-1814, og med en rimelig kildedækning. De fleste oplysninger om strandinger findes i Ulfborg-Hind herreders arkiv, nogle i Ringkøbings toldregnskaber, og til netop denne stranding er også hentet oplysninger i Ringkøbing byfogeds og kirkes arkiv.

Rejsen

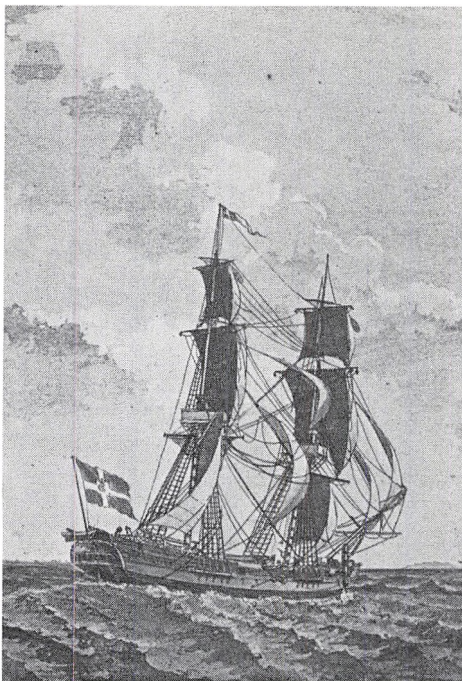
Onsdag den 26. november 1806 lettede briggen »Esperance« anker og sejlede fra Memel i Østpreussen for en let nordøstlig vind.¹⁾ Det frøs stærkt. Briggen var på 200

tons og fuldt lastet, den skulle til London. Lasten bestod af hørfrø, hamp, nyt tovværk, kalveskind, fjer og planker.

Den 28. ved aftenstid kom den til ankers ved Helsingør i en storm fra sydøst. Samme aften kom en svensk brig drivende og tog »Esperance's« bovspyd. Også »Esperance« begyndte at drive, ned mod et engelsk skib, som måtte kappe sit ankertov for at undgå påsejling. Det lykkedes dog atter »Esperance« at få hold med begge ankre. Dagen efter regnede og blæste det fra sydøst og syd, »Esperance« drev forbi Kronborg for begge ankre. En svensk brig drev også, så dens ankertov kom over »Esperance's«, der måtte kappe sit for at komme klar af svenskeren. Om morgenen lå skibet atter fast, og kaptajn John Lindsey tog i land for at betale told og for at få et nyt anker og tov. De blev straks taget i brug, da han kom tilbage med dem sidst på eftermiddagen.

Den 1. december opsatte man et nyt bovspyd, og så ventede man på gunstig vind. Den kom mandag den 8., da vinden drejede til syd-sydøst. »Esperance« og en del andre engelske skibe lettede anker og sejlede hjemover. Skagen blev passeret omkring midnat mellem den 9. og 10., vinden sydøst til syd.

De første par dage kom vinden fra vestlige og sydlige retninger, men fredag den 12. ved middagstid blæste en stærk storm op fra

»En dansk Brig seilende nesten for Vinden«. Efter Niels Truslew: *Skibe i Søen*. 1805. Genoptrykt 1979.

syd. Søerne skyllede over skibet, og sejlføringen blev formindsket. De følgende dage fortsatte blæsten, mest fra vestlige retninger og med stærk søgang. Efterhånden var kun et enkelt sejl sat. Den 18. var en pause med godt vejr, men dagen efter blæste det atter op til storm fra vestlige til sydlige retninger, og det fortsatte de følgende dage. Skibet lå tæt til vinden, »for at ligge landet fra dem«. Den 26. blev det alvorligt. I den svære sø arbejdede skibet sig læk, og lasten blev kastet fra side til side. Problemet var hørfrøene, der åbenbart lå løse i lasten. Man søgte at pumpe, men den læ pumpe var uklar af

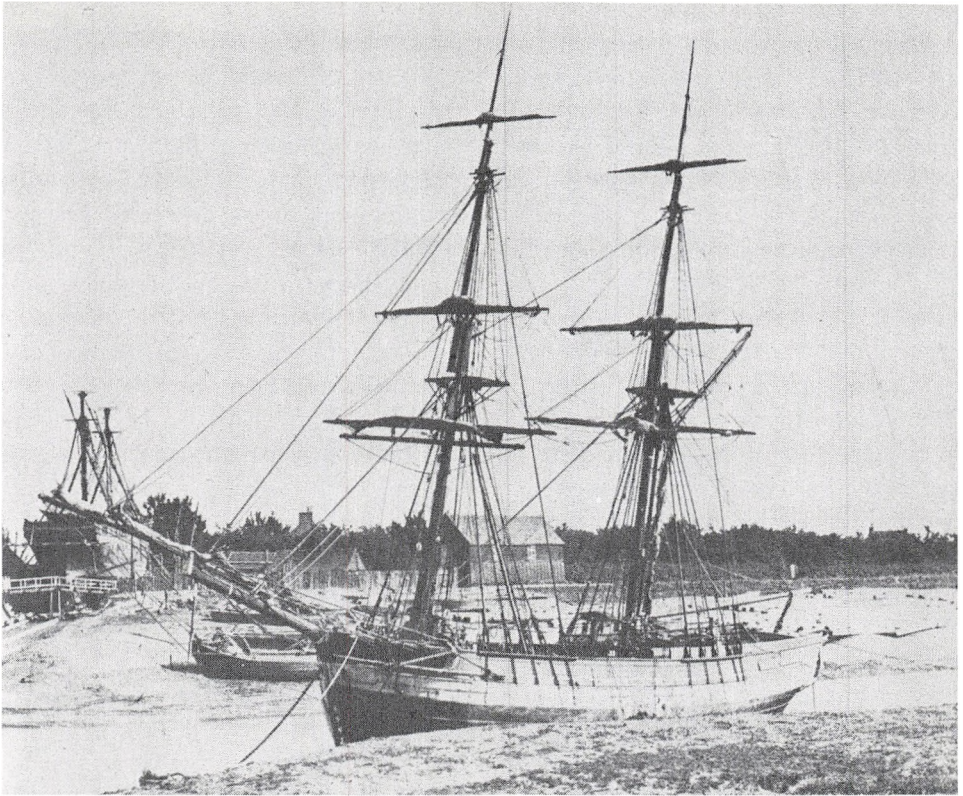
hørfrøene, d.v.s. at pumpen i den laveste del af skibet ikke kunne bruges. Man brugte i stedet den anden pumpe. Det enlige sejl, der endnu var sat, blev flænget, og skibet drev for takkel og tov. Alt løst på dækket blev skyllet over bord, undtagen de 2 både, der var forsvarligt surret. Positionen blev anslået til ca. 20 danske sømil fra Årgab, vinden var stadig vestlig. På et tidspunkt blev styrmand John Fenwick skyllet over bord, men han fik fat i en tovende og blev reddet.

Stormen fortsatte natten igennem. Man forsøgte at vende skibet for at mindske overskylningen, fordi det næsten var umuligt at være på dækket. Det lykkedes at få sat noget af brigsejlet, men skibet var så fuldt af vand forude, at 2 mand ikke kunne styre det.

Strandingen

Klokken 3 om morgenen den 27. december stødte »Esperance« på den yderste revle ud for Årgab, vendte rundt og endte på den inderste revle med agterstavnen mod land. Klokken 8 om morgenen blev den lille båd sat ud med én mand i, men den kæntrede. Manden blev reddet. Fra skibet sås mange mennesker på stranden. De forsøgte, under ledelse af skipper Simon Bollerup, at undsætte besætningen ved at få en fiskerbåd læsset på en vogn og kørt hen til strandingsstedet. Inden det lykkedes, fik besætningen ved 10-tiden om formiddagen sat den store båd i vandet, og skønt brændingen skyllede over den, kom alle 10 mand i land.

En stranding skulle straks anmeldes til strandejeren og myndighederne. Den sædvanlige fremgangsmåde var, at strandejeren

En brig. Denne skibstype har 2 fuldriggede master. I 1807 bestod den britiske handelsflåde af ca. 22.500 skibe, deraf ca. 8400 på mellem 100 og 500 tons. Mellem 80 og 250 tons var briggen den foretrukne type, så der har været flere tusinde af dem. Efter David R. MacGregor: Merchant Sailing Ships 1775-1815. 1980.

anmeldte den til herredsfogeden. Derfor skrev H. P. Ammidsbøll, Søgård på Holmsland, til herredsfogeden i Ulfborg-Hind herreder Peder Grønlund: »Paa min søndre Forstrand for Aargabbye er i Dag indstrandet et Skib, hvorpaa er seet levende Folk, men hidtil ey mueligt at faae Folkene bjerget; Jeg beder herved at De vilde behage det hastigste mueligt paa indstrandingsstædet at give Møde for at afholde de fornødne

Forretninger denne indstranding betræffende. Søegaard d. 27de December 1806. H. P. Ammidsbøll«.

Bjergningen

Det oplyses ikke, hvad der videre skete på strandingsdagen, måske forhindrede vejret, at der skete mere. Dagen efter, søndag den 28., ankom Peder Grønlund. En bjerg-

ningsforretning var en retshandling, derfor antog herredsfogeden 2 vittersvidner, de 2 Haurvig-skipperne Simon Bollerup og Simon Enevoldsen. De sejlede normalt ikke om vinteren, og var derfor hjemme. Men som strandingen viser, sejlede nogle skibe, selv om det var færre. Da det var en retshandling, blev der ført bog over begivenhederne, og referatet blev hver dag underskrevet af alle, der var til stede i embeds medfør. Fra toldvæsenet mødte told- og konsumtionsinspektør J.J. Fæster fra Ringkøbing. Strandede skibe og varer var også import, og der skulle betales told. Til at varetage den strandedes interesser mødte den kongelige strandingskommissionær, købmand Berthel Kolbye fra Ringkøbing, som kaptajnen antog. Det stod den strandede frit for, om han ville antage en kommissionær og hvem, men de fleste antog en. Overopsynet med strandinger havde amtmanden, der blev orienteret om dem, ligesom også Generaltoldkammeret i København.

Da herredsfogeden mødte på stranden den 28., var også skibets besætning til stede. I forhandlingerne om en bjergningskontrakt deltog 3 af dem, kaptajn John Lindsey, styrmand John Fenwick og tømmermanden Thomas Anderson. Sidstnævnte var den eneste, der kunne dansk og fungerede derfor som tolk. Ingen på dansk side kunne engelsk.

Det første der skete, var opsætningen af en bjergningskontrakt mellem strandejeren og den strandede. Den blev underskrevet af strandejeren H. P. Ammidsbøll på den ene side og af de 3 englændere og Berthel Kolbye på den anden side, foruden de 2 vidner og J. J. Fæster. Endelig blev den påtegnet af Pe-

der Grønlund, at den var oprettet i hans nærværelse.

En bjergningskontrakt var et fast led i en strandingssag. Den fastlagde rettigheder og pligter ved bjergningen. Indholdet fulgte et fast skema: En indledning med en kort oplysning om, hvem og hvilket skib var strandet hvor, og at skibet vurderedes til ikke at kunne bjerges, hvorfor skibets kaptajn havde fundet det bedst at forhandle med strandejeren, og endelig hvad de var blevet enige om. I dette tilfælde forpligtede Ammidsbøll sig til fra den følgende dags morgen at begynde bjergningen af skib og ladning med så meget mandskab og så mange vogne og »havskibe«, som han kunne skaffe, og transportere det bjergede i sikkerhed og være ansvarlig for det en 5-6 måneder frem, eller til det blev solgt. Derfor skulle Ammidsbøll have $\frac{1}{3}$ af det bjergede, in natura eller i penge. Resten tilfaldt ejerne af skib og ladning. Salær til de kongelige betjente, evt. inkassatorgebyr og told og lignende omkostninger deltes på samme måde.

Derefter viste kaptajnen sundhedspas fra Memel for at vise, at han ikke kom fra et område med smittefarlige sygdomme. Endelig foreviste han pas fra Øresunds toldkammer. Så var dagen så vidt, at der ikke skete mere.

Fra mandag den 29. december og frem til fredag den 13. februar stod bjergningsarbejdet på. I den tid blev der arbejdet 27 dage med større eller mindre udbytte, 16 dage hindrede vejr og højvande arbejdet, og 4 dage var arbejdet afbrudt af søsessionen i Ringkøbing, hvor herredsfogeden og næsten alt mandskabet var til stede.

Bjergningen var besværlig. Skibet stod på

Silhuetklip. Til højre købmand og strandingskommissionær Berthel Kolbye og hans kone Obel Kathrine Mørk. Berthel Kolbye døde i 1808. Han er set omtalt som kongeligt beskikket strandingskommissionær i 1803, men omtales først i Hof- og Statskalenderen 1805. Han virkede i flere år uden beskikkelse. Til venstre told- og konsumtionsinspektør Jens Jørgen Fæster (med pipe) og hans kone Ane Kolbye, datter af Berthel Kolbye og Obel Kathrine Mørk. J. J. Fæster blev udnævnt til toldinspektør i Ringkøbing i september 1806 og blev gift med Ane Kolbye i 1814, så de to ægtepar er klippet med nogle års mellemrum. Orig. i Ringkøbing Museum.

inderste revles yderside med agterstavnen mod land og krænget over med styrbords (højre) side næsten i vandet. Mellem revlen og stranden var et dyb, som man måtte sejle over. Problemet var især, at når vandet var så roligt, at man kunne sejle ud til revlen, så var der for lidt vand til at båden kunne flyde over den. Bjergningen forudsatte lavvande, for vraget blev hurtigt fyldt med vand, og ved højvande var der for meget vand i det til at arbejde. Altså måtte arbejdet foregå ved, at båden sejlede ud til revlen, satte folk af som vadede over den ud til vraget, hvor de bjergede, hvad de kunne få fat i og bar det tilbage til båden, der sejlede det ind til land, hvor det blev kørt til opbevaring i strandfogederne Ole Nielsen Aargab og Niels Iver-

sens gårde. Strandingen var sket i sidstnævntes strandlen.

Antallet af mænd og vogne oplyses ikke, kun at det var »fornødent«. Kun én båd ser ud til at have været brugt. En fornemmelse af indsatsen af mandskab kan man måske få ved at se på, hvor mange forskellige mænd, der blev sat på vagt. Hver aften, eller når der iøvrigt ikke blev bjerget, blev der sat en vagt på 3-4 mand. De 2 blev udpeget blandt kystens beboere efter en bestemt rækkefølge: Sdr. Lyngvig, Nr. Lyngvig, Klegod, Søndervig, Houvig, Haurvig og Aargab. Ialt 48 forskellige mænd. Så mange har været med i bjergningen, selv om der næppe har været brug for dem alle – eller deres karle, på én gang. Men det gav en indtægt at være med.

Pas fra Øresundstolden, udstedt den 29. november 1806. Det oplyser, at skipper John Lindsay (han staver det selv Lindsey) har strøget og sat (flaget) for Kronborg, og nu agter sig til London efter at have betalt, hvad han burde. Original i Landsarkivet, Viborg; foto Jørgen Borg.

Hver vagt bestod desuden af en mere betroet mand, enten strandrider Berthel Knude,²⁾ eller et medlem af familien Høyberg, beslægtet med Ammidtsbøll. I hele januar var også et medlem af skibets besætning med i hver vagt.

Den første arbejdsdag hentede man

mandskabets klæder, køjer og kister, samt skibsproviant. Mandskabets ejendele blev overdraget ejerne. Mandskabet arbejdede med ved bjergningen og fik løn som andre. Den første dag blev også bjerget en del sejl og dele af rigningen. 3 sejl blev brugt til at rejse et telt på stranden til læ for bjergerne og måske især for vagterne.

Den sidste dag i 1806 rejste kaptajnen til Ringkøbing. Han var syg og blev indlogeret i Berthel Kolbyes gård. Det oplyses ikke, hvad han fejlede, men det hang måske sammen med, at der næppe har været en tør plet i skibet, mens det drev rundt i Vesterhavet. Ved sin afrejse gav han styrmænd John Fenwick fuldmagt til at handle for sig i alle forhold.

Bjergningen omfattede alt, hvad man kunne frigøre fra skibet, d.v.s. lasten, men også skibstilbehør som kanoner, døre og kabysen. Dag for dag noteres, hvad og hvor meget der blev bjerget. F.eks. blev hampnen opregnet i dukker, et mindre knippe med en vægt på 6 pund. Mens bjergningen stod på, begyndte man at sælge det bjergede. At man hurtigt begyndte at sælge af det, skyldes måske ønsket om at få det solgt, inden det tog skade af at ligge, for alt var vådt. Det blev til ialt 4 auktioner, den første den 13. januar. Alle auktioner blev holdt i strandfoged Ole Nielsen Aargabs gård. Auktionerne blev bekendtgjort ved plakater i byer og sogne i stor omkreds, den første således 11 steder, i Ringkøbing og 10 landsogne i et område fra Sdr. Nissum og Ulfborg mod nord og til Henne og Lønne mod syd og Ringkøbing mod øst. I Ringkøbing blev plakaten formentlig altid bekendtgjort ved trommeslag af stadstambur og skrædder Jacob Thorup, således som det

vides at være sket ved de 2 følgende auktioner, ligesom den blev påtegnet af købmændene, at de havde set den. I landsognene blev plakaten formentlig bekendtgjort ved kirkestævne.

Plakaten til auktionen den 13. januar lød: »Placat! Hvorved bekendtgjøres, at næstkommende Tiirsdag den 13. Januarii, om Formiddagen Klokken 10 bliver hos Strand-Fogden Ole Nielsen i Aargab ved offentlig Auction bortsolgt et Partie indstrandet Hamp og Kalve-Skind, hvortil lysthavende indbydes. Woldberg den 6. Januarii. Grønlund«.

Auktionsbetingelserne var stort set de samme hver gang. Hvert nummer omfattede en vis mængde, f.eks. solgtes hamp i numre à 4 dukker, kalveskind i dægger à 10 skind. Hvis man ønskede det, kunne man få 5 numre til samme pris. Betaling skulle ske til Ammidsbøll. Den tilstedeværende toldbetjent, toldinspektør Fæster, udstedte de følgesedler, der var nødvendige for lovligt at kunne føre det købte bort.

Ved denne auktion købte Ringkøbing-købmænd de fleste kalveskind. De købte også noget hamp, men det meste af det blev købt af ca. 40 personer fra landet, fortrinsvis fra Holmsland og Klitten. En del af dem blev ikke noteret med hjemsted, formentlig fordi de var kendt af auktionarius eller Ammidsbøll. De købte typisk 1 til 5 numre. Ammidsbøll benyttede sig af sin ret til at tage sin andel in natura, idet han tog 183 af de 550 numre hamp.

Den 18. januar ankom en ny person til stranden, Thønnes Holm fra firmaet Chr. Mehrens Enke & Søn i Helsingør. Han kunne også engelsk. Firmaet repræsenterede skib og ladning, og han skulle være kap-

indbemærkede SKIPPER haver ladt —

*102 Væder Hørfrø
1675 Sten Hamp
3380 Kalveskind
44 Sten Fjer
117 1/2 Rigsdaler*

Side 2 af passet, hvor lasten opregnes. Den bestod, med danske pund og tønder i (), af: 102 læster hørfrø (2244 tønder), 1675 sten hamp (35.175 pund), 335 3/4 sten nyt tovværk (7050 3/4 pund), 3380 kalveskind og 44 sten fjer (924 eller 1320 pund). Her er regnet med det danske mål »sten« på 21 pund hamp eller 30 pund uld. Det er uvist, om fjer er målt med 21 eller 30 pund pr. sten. Der findes også et engelsk mål »stone« på normalt 14 engelske pund eller 12 3/4 danske pund. Lasten af planker nævnes ikke. Nederst toldbeløbet 117 1/2 rigsdaler. Orig. Landsarkivet, Viborg; foto Jørgen Borg.

tajnen og mandskabet behjælpelig så vidt muligt.

Hørfrøene blev også et problem for bjergningsarbejdet. De dækkede alt andet i lasten, så man ikke kunne se noget eller komme til at bjerge andet. Den 21. januar blev de 2 retsvidner sat til at vurdere, om hørfrøene var noget værd; det mente de ikke. Derfor begyndte man den 28., straks efter søsessionen, at smide dem over bord, så man kunne komme til plankerne i bunden af skibet.

Blandt det bjergede var 2 kister eller kasser, som kaptajnen havde haft med i sin kahrt som kurerfragt. De regnedes ikke til lasten. Ammidsbøll krævede dem åbnet af hensyn til sit krav om bjergeløn. Den 26. januar, mens herredsfogeden var i Ringkøbing til søsessionen, blev holdt en retlig forretning i Berthel Kolbyes gård om kisterne. Thønnes Holm modsatte sig på kaptajnens vegne at kisterne blev åbnet, men gav sig, da Ammidsbøll ikke ville kræve eventuelle papirer eftersat og ikke mente, indholdet ville tabe derved. Kisterne blev åbnet og indholdet registreret. I den ene var sølvbestik og klæder, der efter registrering blev overdraget Berthel Kolbye til vask og tørring. I den anden kiste var mest klæder. De var tørre og rene, og blev atter pakket ned og overladt til kaptajnen og Thønnes Holm. Thønnes Holm fik også overdraget nogle papirer fra begge kister til viderebefordring.

Den anden auktion afholdtes den 30. januar. Den blev annonceret langt videre end den første, i 27 byer og sogne. Der blev annonceret i Ringkøbing, Lemvig, Holstebro og Varde, og på landet fra Nees og Gørding i nord, til Lønne og Nr. Nebel i syd og Skjern og Sdr. Lem mod øst. Auktionen omfattede hamp, kalveskind, fjer og garningsmætter, d.v.s. mætter til beklædning af lastrummet. Hampen blev næsten udelukkende solgt til folk fra landet, omkring 85 forskellige til de 528 numre. En stor del af kalveskindene blev ikke solgt, fordi Thønnes Holm anså prisen for at være for lav; de blev solgt på den sidste auktion. Berthel Kolbye købte alle de skind, der blev solgt, mens en anden Ringkøbing-købmand, Laurids Buch, købte 22 af de 24 numre mætter.

Strandingen medførte en række ekstraretter, d.v.s. en ret sat uden for det sædvanlige tingsted, som var i Ringkøbing. Den 31. januar blev der afholdt 2 om denne stranding i strandfoged Ole Nielsen Aargabs gård. Samme dag og sted holdtes også en anden ekstraret, nemlig om tjalken »De jonge Bertha« af Altona, der blev nævnt i indledningen. Den første ekstraret var en søforklaring, hvis formål var at dokumentere rejsen fra Memel til strandingen, og hvorfor kaptajnen måtte »sætte (skibet) i Stranden«. En sådan søforklaring kunne skibets kaptajn eller andre kræve for deres egen sikkerheds skyld, men var ikke noget krav. Retten bestod af herredsfogeden og de 2 vidner. Berthel Kolbye og Thønnes Holm mødte for kaptajnen, fra besætningen mødte de 4 mest erfarne, styrmand John Fenwick, tømmermand Thomas Anderson og sømændene Hercules Hessel og William Johnson. De øvrige 5 var drenge og unge mennesker, d.v.s. næppe fuldbefarne.

Styrmanden oplæste sin journal, og den øvrige besætning godkendte fremstillingen. Da dommeren ikke forstod engelsk og englænderne ikke dansk, undtagen Thomas Anderson, havde han og Thønnes Holm i fællesskab lavet et uddrag af journalen på dansk. Dette uddrag blev læst op, oversat til engelsk og godkendt af besætningen som dækkende. De 4 mand aflagde ed derpå efter engelsk manér.

Den anden ekstraret havde også deltagelse af herredsskriver Jacob Lindam. Her erklærede Berthel Kolbye og Thønnes Holm, at besætningen ønskede at få fri befordring tilbage til England, som de havde krav på. Thomas Anderson, Hercules Hessel og

Torsdagen den 31te Marts, bliver efter Forlangende af Mehrens Enke et Søn i Helsingør, foretaget offentlig Auction hos Strandfogden Niels Iversen og Ole Nielsen i Nærgab i Nærheden af Ringkøbing, over et der i Stranden staaende Brig-Skibsbrag, *Expectance*, ført af Capitain John Lindsen fra London, med sine Mastes, Vante og Stab, samt 3de gode Anker og 2de gode Louge, et Kabeltong, saavel som en stor Deel gode Gese, og en stor Deel løbende Redskaber med Blette og Rundtræ, samt 4re Stkr. Kanoner, desforuden af Lasten enveel gode Føhrplanke fra 12 til 20 Fod lange, circa 3 Tomme tykke 9 a 10 Tomme brede, 98 Døgger Kalveskind, 4 Sætte Sængesjeder, og nogle og Tyve Kuller nye Lougværk af forskjellig Støkkelse.

Woldberg p. 12 Marts 1807.

Grønlund,
Auctions Directeur.

Annonce om auktionen den 31. marts 1807. Fra avisen Viborger Samler den 26. marts. Annoncen bragtes tre gange, den 19., 23. og 26. marts. Annoncen er ikke fri for trykfejl, bemærk »stav« i stedet for »tag«. Orig. i Statsbiblioteket, Århus; foto do.

William Johnson erklærede på egne og 4 andres vegne, at de ønskede at blive afskediget og vende tilbage til deres erhverv. Den femte blev ved kaptajnen, og styrmanden blev til sagen var afsluttet. Kravet blev godkendt, og deres rejserute fastlagt til først at gå til Ringkøbing, hvor kaptajnen ville udbetale deres hyre fra London til dato. Fra Ringkøbing gik rejsen i vogne til Helsingør, hvor Chr. Mehrens Enke & Søn ville sørge for hjemrejsen. Mandskabet tiltrådte rejsen mandag den 2. februar.

Den 11. februar døde kaptajn John Lindsey i Ringkøbing. Samme dag mødte skifte-

retten i Ringkøbing op, d.v.s. byfoged Søren Bork, byskriver P. A. Groos og 2 vidner, foruden Berthel Kolbye og Thønnes Holm. Alle kaptajnens ejendele blev samlet, pakket og forseget, undtagen en skjorte, der blev taget fra til ligskjorte. Til stede var også kaptajnens karl Walter Sinclair, og en iøvrigt ukendt student Torvaldt, der kunne engelsk. Obel Kathrine Mørk, Berthel Kolbyes kone, lovede at sørge for en sømmelig begravelse. Den fandt sted den 14. februar i Ringkøbing. John Lindsey var da 26-28 år gammel og oplystes at være fra (South) Shields.

Den 13. februar blev vraget undersøgt, men kun vand, sand og sten fandtes deri. Luger og andre åbninger blev lukket, og der blev sat vagt.

Skifteretten i Ringkøbing mødte atter op i Berthel Kolbyes gård den 15. februar, denne gang for at efterse kaptajnens papirer, fordi der var kommet brev til ham fra England. John Fenwick og Thønnes Holm var også til stede. Brevet var fra medrederen Mr. Walker og dateret 1. februar. Det var en ordre om straks at forføje sig hjem med skibets og mandskabets papirer. Thønnes Holm fik overladt 5 breve til England til viderebefordring. Andre papirer, bl.a. skibets målebrev fra 1805, ville han få overladt, når de var oversat.

Samme dag udpegede herredsfoged Grønlund Anders Laursen Closter og Christen Nielsen Sønderby fra Holmsland til at syne vraget.

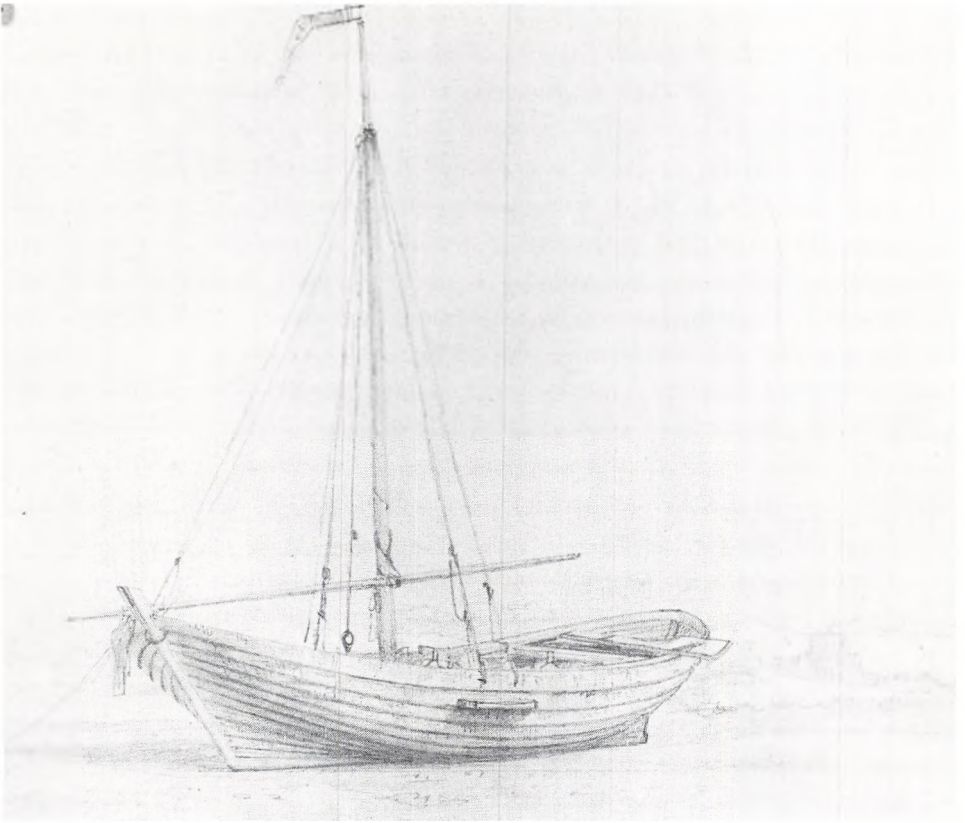
Den tredie auktion afholdtes den 20. februar. Den blev annonceret i 20 byer og sogne, bl.a. var Lemvig og Holstebro udgået. På landet var der også sket ændringer, så området nu gik fra Husby i nord til Nr. Nebel og Lydum i syd og Egvad mod øst. Til gengæld var sogne som Ulfborg og Skjern udgået. Disse forskelle lader sig ikke helt forklare, men de hænger bl.a. sammen med auktionens omfang; denne tredie solgte for det mindste beløb. Der blev solgt lidt hamp, garneringsmætter, brænde og trævarer. Der var ca. 25 købere fra landet, og den eneste bemærkelsesværdige var Simon Holm fra Nr. Nebel, der købte 51 numre hamp.

Den 25. februar mødte skifteretten atter, denne gang for at registrere kaptajnens bo og vurdere det. Der var ca. 170 poster, for-

uden kontanter, til en vurdering af ialt 257 rdl. Der var meget tøj, men som venteligt også ting som et par kikkerter, søkort og en oktant. Men der var også bøger, f.eks. en bibel og 4 bind Shakespeare. Nogle certifikater for skibsdrengene ville Thønnes Holm få udleveret til viderebefordring efter oversættelse.

Den sidste dag i marts holdtes en ekstraret i Ole Nielsen Aargabs gård med herredsfoged, herredsskriver og 2 nye vidner for at afhjemle synsforretningen over skibet. Til stede var også Berthel Kolbye og Thønnes Holm. De 2 synsmænd erklærede, at de besøgte vraget den 19. februar og at det lå med agterstavnen i strandkanten og med styrbord side i højde med sandet. Skibet var vandfyldt, og vandet steg og faldt i takt med havet, så vraget måtte være læk. En ballastport stod også åben. De anså det ikke for muligt at sætte det i havet igen og atter gøre det sejlklaart.

Samme dag, den 31. marts, blev den sidste auktion holdt. Den varede til den følgende dag. Thønnes Holm fremlagde et brev fra Helsingør om at fremskynde sagen, da assurandørerne ikke ville betale de omkostninger, der løb på for hver dag. Ved auktionen blev vraget solgt, foruden tilbehør, det nye tovværk, lidt fjer og de kalveskind, der ikke blev solgt den 30. januar. Auktionen omfattede større værdier end de tidligere, og blev også videre annonceret. Der var annoncer i Berlingske Tidende, Hempels og Iversens Fynske aviser og Viborger Samler. Desuden var der de sædvanlige plakater, nu atter i Lemvig og Holstebro, men ikke i Varde. Der blev annonceret i 30 byer og sogne, f.eks. var Vemb og Lyne

Høvskeib ved Thorsminde. Tegnet 1872 af Carl Baagøe. Omtrent sådan har den båd set ud, som blev brugt ved bjergningen; måske tilhørte den Simon Bollerup, der ejede 2 i 1807. Orig. i Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg; foto do.

kommet med. Der blev også annonceret i Nordby og Sønderho på Fanø.

Op mod 100 forskellige personer købte de 338 numre med skibsdele. Ammidbsøll købte vraget for 562 rdl. mod vurderingens 200 rdl. Noget blev solgt på en særlig måde, nemlig ved først at blive opråbt i dele og dernæst samlet. Blev der ikke budt mere samlet, stod buddene på delene ved magt. Det lykkedes ikke at sælge skibet sammen

med de 4 ankre og 2 ankertove. Derimod blev det lette ankertov på 60 favne først solgt i 2 favnes stykker, men derefter solgt samlet til rebslager Hans Fisker i Ringkøbing. Det vejede 25½ pund pr. favn. Det andet ankertov på 102 favne, vægt 34 pund pr. favn, fik ikke overbud i anden omgang og blev solgt stykvis. Blandt køberne var også 5 personer fra Fanø, sikkert skippere. Men især var der grund til at bemærke kap-

tajn Conrad Wilhelm Ahlefeldt von Falckenberg fra Husum, som købte meget skibsinventar, bl.a. 84 blokke og 2 kanoner, 84 af de 99 numre kalveskind og omkring halvdelen af numrene med nyt tovværk. I 1803 havde han solgt et sniggeskib (snekke) til Ammidsbøll og Berthel Kolbye. Dengang havde der været problemer med at få skibspapirerne i orden. Også denne gang var der problemer, idet han ikke betalte, så den 4. august 1808 blev hans indkøb solgt på en ny auktion arrangeret af Ammidsbøll.

Der var 238 planker på auktionen, 6-10 alen lange, 9-10 tommer brede og 3 tommer tykke. De blev solgt i numre à 2, op til 3 numre sammen. De 63 numre blev købt af Niels Michelsen i Varde, de 36 af amtsforvalter H. N. Møller i Ringkøbing.

Opgørelsen

Sagens formelle afslutning kom ved en ekstraret den 29. april i Bethel Kolbyes gård. Retten skulle opgøre indtægter og udgifter ved strandingen og ved uenighed på dømmesagen. Formålet var også at opgøre Ammidsbølls bjergeløn med henblik på stempeling af bjergningskontrakten. Af gode grunde kunne ingen angive bjergelønnen lige efter strandingen, så det var lovligt at vente med stempeling til opgørelsen forelå.

Indtægten var auktionsbeløbene. Her opgjort i hele rigsdaler, derfor stemmer sammentællingen ikke helt. De 4 auktioner indbragte henholdsvis 551, 1082, 246 og 4166 rdl., ialt 6141 rdl. Herfra skulle trækkes nogle udgifter, som parterne delte i samme forhold som overskuddet, d.v.s. $\frac{1}{3}$ og $\frac{2}{3}$. Det var salær til de kongelige betjente, auktionsomkostninger og told, ialt 1559

rdl. F.eks. fik herredsfoged Grønlund 304 rdl., Ammidsbøll 120 rdl. som inkassator og toldkassen 733 rdl. Thønnes Holm tog forbehold over for tolden, fordi man ville søge nedslag. Til sammenligning fik de 2 vidner Simon Bollerup og Simon Enevoldsen hver ca. 2 mark om dagen i 40 dage, ialt 14 rdl. Men da de havde deltaget aktivt i bjergningen og i praksis ledet den, så fik de hver 3 mark ekstra for arbejdsdagene, ialt 10 rdl. ekstra til hver.

Efter fradrag af disse udgifter, og Ammidsbølls $\frac{1}{3}$ af hampen ved den første auktion, var 4451 rdl. tilbage. Ammidsbøll fik $\frac{1}{3}$, 1483 rdl., skib og ladning 2967 rdl. Af sin andel skulle Ammidsbøll lønne de folk, der havde udført arbejdet. Han havde selv betalt en del af pengene, og skulle nu prøve at sælge det købte med fortjeneste, både skibet, som skulle hugges op, og den nævnte portion hamp. Skib og ladning skulle betale salær, omkostninger og udlæg til Berthel Kolbye og Thønnes Holm, henholdsvis 969 og 395 rdl. Også mandskabets indkvartering skulle betales, Niels Iversen og Anders Christensen i Årgab fik 68 og 62 rdl. derfor, og styrmanden fik 170 rdl. i hyre. Afregningen med mandskabet havde kaptajnen ordnet, så det indgik ikke i regnskabet, men det er muligt, at Berthel Kolbye virkede som bank i den forbindelse. Som modtager af auktionsbeløbene skulle Ammidsbøll betale alle regninger, der i kvitteret stand tillige med overskuddet, 1293 rdl., skulle sendes til Chr. Mehrens Enke & Søn, der ville sørge for afregning. »Saaledes er denne strandings affaire Endt og bliver herved sluttet...«, som udskriften lyder. Bjergningskontrakten blev påtegnet bjergelønnen og via amtmanden

sendt til Rentekammeret, der stemplede den 10. juli.

Dagen efter sluttede skifteretten i Ringkøbing behandlingen af kaptajnens bo. Berthel Kolbye og Thønnes Holm havde fuldmagt fra afdødes arvinger og andre vedkommende, og der var nu skibslejlighed til England. Alt blev udleveret til dem til videre foranstaltning. De måtte kvittere for modtagelsen og forpligte sig til i alle henseender at holde skifteretten skadesløs. Denne lagde vægt på, at Berthel Kolbye var med, for ham kendte man.

Skibet blev hugget op og træet og jernet solgt ved 3 auktioner, sammen med noget af det andet, som Ammidsbøll havde købt. Den 31. marts havde han købt for 706 rdl., heraf skibet 562 rdl., ved de andre auktioner næsten intet. Ved de 3 auktioner den 9. maj 1807, 3. marts og 12. april 1808 solgtes for ialt 1026 rdl. Af overskuddet skulle op-hugningen betales. Det økonomiske resultat lader sig ikke opgøre.

Noter

- 1 rigsdaler (rdl.) = 6 mark = 96 skilling.
1 dansk pund = 500 g.
1 favn = 3 alen = 6 fod = 72 tommer = 1,88 m.
1. Memel, idag Kleipeda i Litauen.
 2. Strandrider, opsynsmand særligt til at hindre smugleri.

Trykte kilder:

Forordning om Forholdet med Strandede Skibe og Gods, 21. Marts 1705; med senere tilføjelser.
Forordning om Tolden og Kjøbsted-Consumtionen i Danmark og Norge, 1. Februar 1797.
Hof- og Statskalenderen, div. år.
Viborger Samler, 1806 og 1807.

Afslutning

Sådan kunne en stranding og bjergning foregå. Detaljerne kan variere, men hovedtrækkene er de samme. Myndighederne behandlede strandinger efter faste regler, og de blev tilsyneladende også respekteret af andre. Der er ikke mange antydninger af uregelmæssigheder. Det kan måske have forbindelse med en opsang, som toldinspektør F. C. C. Krag i 1773 sendte til alle strandejere i Ringkøbing tolddistrikt til oplæsning fra prædikestolene. Skrivelsen skulle returneres til Krag med alle strandfogeders påtegning. I den skrev Krag, at der hidtil var stjålet i stor stil ved strandinger, at de var anmeldt for sent o.s.v. For fremtiden skulle anmeldelse ske senest dagen efter strandingen. Udskrifter af forhør og bjergningsforretninger skulle indsendes umiddelbart efter sagens afslutning o.s.v. Hvis det virkelig var så galt, som han skrev, så blev det tydeligvis anderledes.

Utrykte kilder:

Rigsarkivet, København.
Ringkøbings regnskaber for told, konsumtion m.v.: Pk. 7, 1802-1807.
Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg.
Ulfborg-Hind herreders arkiv:
B.80A-8 Justitsprotokol 1796-1809.
B.80A-66 Politiprotokol 1805-1808.
B.80A-87 & 88 Strandingsdokumenter 1773-1817 og 1806-1812.
B.80A-229 Auktionsprotokol 1774-1821.
B.80A-249 Kataloger til forstrandsauktioner 1806-1813.
Ringkøbing byfogedarkiv:
B.80-126 & 129 Skifteprotokol 1761-1807 og 1807-1819.
Ringkøbing kirkes arkiv:
C.528-3 Kirkebog 1793-1815.

Eet hus – mange huse

I gården bag Dalgasgade 45, matr. nr. 1048, Herning bygrunde, ligger et usædvanligt gammelt hus med et usædvanligt haveanlæg og en usædvanlig historie. Det er nok ikke overdrevet at betegne anlægget som et af Danmarks mærkeligste industriminder.

Rundt om i landet har man fået øjnene op for den bevaringsværdi, der ligger i karakteristiske fabriksbygninger, gamle jernbanestationer, gasværker, vandtårne og andre smukke, funktionelle og markante bygninger fra industrialismens gennembrud. Når man først frem til denne epoke i bevaringsbestræbelserne, er det for så vidt ligetil at anlægge et professionelt syn på, at denne og hin på det nationale plan bemærkelsesværdige industribygning bør bevares og støttes. Hvad der derimod ikke er nær så indlysende, er bevaringen af et gammelt hakkelsesskæreri i en baggård i Herning som et vidnesbyrd om den lokale udvikling af et af Danmarks mest driftige industri- og eksporterhverv, tekstilindustrien. Det ville have været svært i offentligt regi at finde støttemuligheder såvel moralsk som økonomisk for et sådant foretagende. Det er ikke arkitekturhistorie, det er ikke national historie, og dog udtrykker dette beskedne hus, genopført efter en brand i 1919, historiens gang for mange iværksættere i det midtjyske, for hvem fremtiden begyndte i beskedne rum rundt om på bondegårde, i

kældre under beboelseshuse, i lejede lokaler og med brugte maskiner, som her i det tidligere hakkelsesskæreri i baggården til Dalgasgade 45, i dag Hosebinderlaugets hus. Derfor er huset ikke bare et mærkværdigt industriminde, det er også et meget betydningsfuldt kulturhistorisk monument, der vidner om vilkårene for en række fremsynede og dygtige iværksættere indenfor tekstilindustrien, og om et privat bevaringsinitiativ, der sætter ind, hvor intet andet kan sættes i stedet, og uden hvilket denne bygning aldrig ville have eksisteret i sin nuværende form.

Det er Egetæpper A/S med fabrikant Mads Eg Damgaard i spidsen, der har stået for det usædvanlige bevaringsinitiativ, og restaureringen af den faldefærdige bygning er nok ikke den bedste forretning de har gjort. Og dog – med denne bygning har Herning by fået et kulturhistorisk monument som i betydningsfuldhed for den lokale historie godt tåler sammenligning med herregården Herningsholm, og som i sin art kan måle sig dermed i bygningens arkitektoniske udtryk. Ikke mange ville have haft fantasi og mod til at forestille sig, at denne værkstedsbygning uden ydre ændringer kunne omskabes til at huse Hosebinderlauget i et rum med kvaliteter, som ikke kan skabes, men nok formes, og som huset og dets historie selv har leveret.

Niels Sørensen, Jens Bjerg Sørensen, Mads Eg Damgaard og Aage Damgaard, fire store iværksættere samlet i oktober måned 1985 på det sted i Dalgasgade 45, i det rum i hakkelsesskæreriet, hvor de startede. Kort tid efter gik restaureringen af huset i gang. Ole Lind fot.

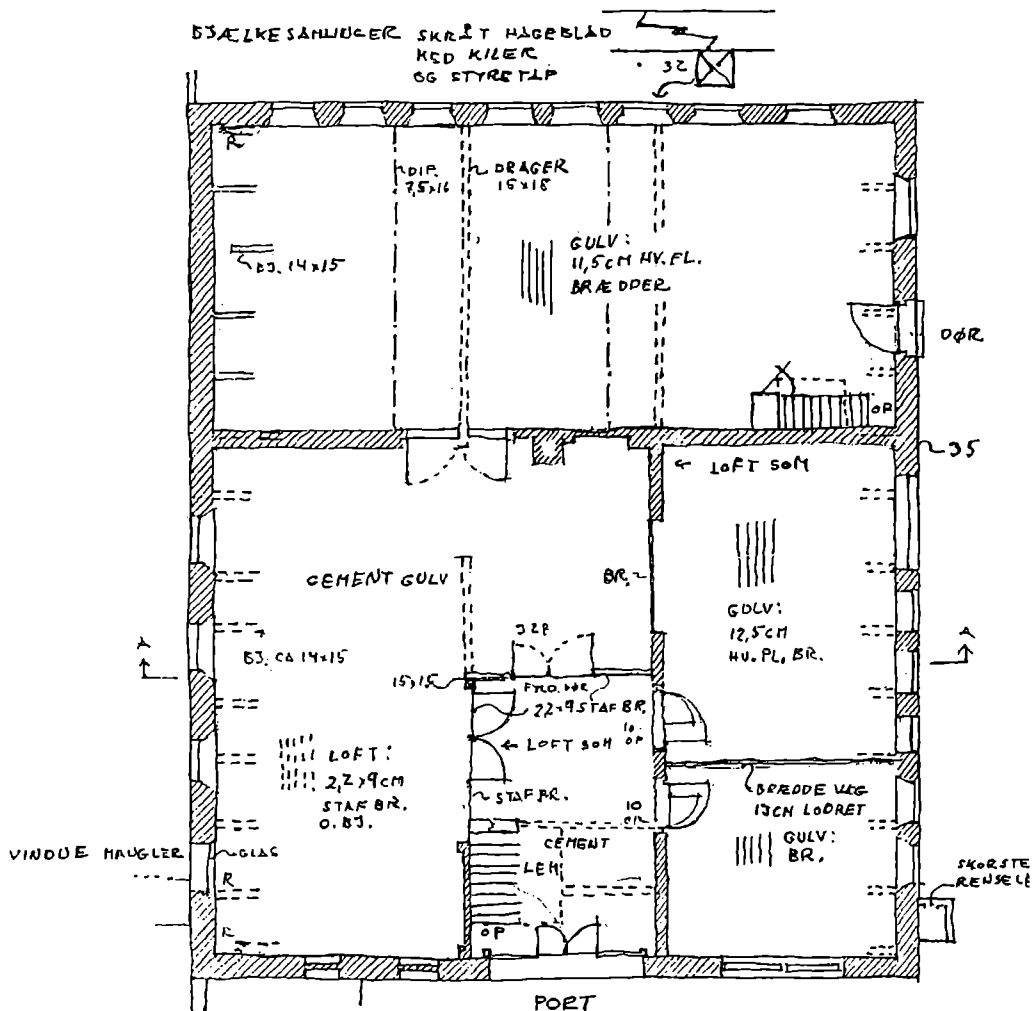
Huset står i dag som en stor hvidkalket værkstedsbygning med tag af pandeplader, dekorative støbejernsvinduer af forskellig art og med port, luge og hejseværk i den ene gavl. Omkring det er gårdspladsen stenpikket og til haven bagved er der adgang gennem en støbejernslåge dekoreret med forgyldte garnnøgler. Haven, som man kan kalde mindernes have, indrammes af hegn med roser og kaprifolier og spinkle, fritstående rønnebærtræer lokker fuglene til med deres røde bær. En belægning af lyse granitsten går i lette strøg gennem haven, og et stort cirkelslag i blåglaserede sten symboliserer de mange vandløb, som gennem-

skærer det midtjyske landskab. En oval bæk med keramisk overflade, opstillet så den tangerer det blå cirkelslag, giver mulighed for tankefuld betragtning af tre keramiske får, som græsser foran husets sydgavl.

Indvendig er etageadskillelsen og alle gamle skillerum fjernet og erstattet af en synlig, fritstående og bærende trækonstruktion med åben tagstol. Ved bygningens hovedindgang er der indrettet nye rum med køkken, garderobe og toiletter, og tagrummet over disse nødvendige faciliteter er udnyttet til en balkon, der i hele husets bredde åbner sig ud mod et stort forsamlingsrum, der på meget afgørende vis

GAFLRUM LØFT: 11x6,0 STAFBRÆDDER IMELLEM BJ.
HERUNDER 9MM GIAS PL.

BÆLKESANLØBER SKRIT HÅGEBLÅD
MED KILER
OG STYREPL

STUEETAGE

Opmåling af stueetagen, Dalgasgade 45, 5.12.1984, udført af Erik Einar Holms tegnestue. Planen viser huset før det blev restaureret. I det ca. 58 m² store, gennemgående rum mod syd arbejdede Mads Eg Damgaard, Aage Damgaard, Jens Bjerg Sørensen, Niels Sørensen og Johannes Jensen, som alle blev grundlæggere af store tekstilvirksomheder. Kjeld Hansen fot.

præges af sydgavlen med 14 gamle støbejernsvinduer, som tidligere gav lys til to etager. Væggene er hvidkalkede og loftet er beklædt med gulmalede stafbrædder. Gulvet er støbt og dækkes af et væg til væg tæppe, som bærer navnene på alle de bindebrødre, som var medlemmer af Hosebinderlauget den dag huset blev indviet. På en mindetavle, som er opsat i et af husets sløjfede vinduer, kan man læse navne og data på de tekstilfabrikanter, der har haft deres beskedne start i huset. Det store rum opvarmes af en søjlekakkelovn suppleret med elvarme.

Hosebinderlaugets hus blev indviet den 15. december 1986. Arkitekt m.a.a. Erik Einar Holm har stået for restaureringen, haveanlægget er tegnet af landskabsarkitekt Sven-Ingvar Andersson, og havens keramiske udsmykning er udført af kunstneren Betty Engholm på Tommerup Teglværk.

Huset i Dalgasgade 45 har gennem mange år været kendt i tekstilkredse, hvor det spøjende er blevet betegnet som tekstilindustriens vugge. Det er omtalt i værket »De danske Tekstilerhverv« fra 1965 (N.J. Tortzen: Da maskiner afløste hosepindene, pag. 151 b. I) og i den tidligere direktør for Herning Klædefabrik, Gunnar Jespersens bog »Herning i svundne dage« fra 1981. Han slutter sin beretning om huset med at stille følgende spørgsmål: »Burde bagbygningen til Dalgasgade 45, det gamle hakkelseskæreri med sin hestestald, hvor så mange af byens store tekstilfabrikker første gang så dagens lys, ikke fredes i en lokalhistorisk klasse A og forsynes med mindetavle?« Så da fabrikant Mads Eg Damgaard, som er oldermænd for Hosebinderlauget, og selv som 21-årig startede sin karriere i hakkelseskæreriet, henvendte

sig til Herning Museum og nærværende forfatter med tanken om at opsætte en tavle på huset til minde om dets særlige historie, foreslog jeg ham frimodigt at sætte huset i stand og gøre det til mødested for Hosebinderlauget. En mindetavle ville efter min mening forsvinde, når huset indenfor få år faldt sammen af ælde. Det gik han hjem og tænkte længe over, for nok er der penge til stede i Herning, men man holder ikke af at være til grin, og der skal mod til at give dem ud på en faldefærdig rønne, som ingen agter på. Museet tilbød at betale arkitekt Erik Einar Holm for at foretage en skitseopmåling af stedet og give en foreløbig vurdering af, hvorledes det kunne anvendes til formålet. Den forelå den 5.12.1984, og den 8.2.1985 holdtes det første møde om projekteringen, og Mads Eg Damgaard bestemte sig på det grundlag til at gennemføre opgaven og at give det gamle hus et nyt indhold i såvel bogstavelig som overført betydning. Således blev Herning Museum som historiens vogter medvirkende til, at en hel ny historie kom til at udspille sig i huset.

Hosebinderlauget, hvis medlemmer nu alle mødes der en gang om året på Hosebinderdagen, er ikke en gammel og ærværdig forsamling. Lauget blev stiftet den 24. juli 1952, da den årlige afholdelse af Dansk Textilmesse i Herning havde taget form. De første textilmesser fandt sted i lokaler rundt om i byen under navnet Jydsk Textilmesse, men det stigende behov for egnet udstillingsareal resulterede i opførelsen af Herning Hallen i 1954. I 1964 afholdtes Dansk Textilmesse for første gang i de nye messehallen på Vardevej, og textilmesserne var således den egentlige anledning til Hernings udvikling som messecenter. Hensig-

ten med Hosebinderlauget var at skabe yderligere opmærksomhed om tekstilindustrien og dens produkter. Laugets første protektor var Arveprins Knud, som efterfulgtes af sin ægtefælle, Arveprinsesse Caroline Mathilde. I lauget kan optages sådanne mænd, som har ydet en vedvarende indsats til gavn for tekstilindustrien – særligt i Hammerum herred. (Kvinder kan ingen-sinde optages i lauget). Laugsstyrelsen er sammensat af en oldermænd, en ceremonimester, en skaffer, en skriver, en kasse-mester, to arkforvaltere og en stedfortræder. Af laugsskråen fremgår det, at formålet med lauget udover at hædre personer tillige er at bevare traditionen om hosebindingen, som førte til egnens oplomstring i økonomisk og kulturel henseende. Nye bindebrødre drikkes til i mjød med måde og får udleveret bindebrødrenes kendetegn, en rød strikket tophue, som den bruges før om dage og en gylden nål med et garnnøgle gennemstukket af to strikkepinde. Efter optagelsesceremonien i Hosebinderlaugets hus besøger bindebrødrene en nærmere udvalgt tekstilvirksomhed, hvis produktionsform og resultater studeres, hvorefter virksomheden er sponsor for den efterfølgende middag. Denne del af samværet, hvor der er lejlighed til at udveksle erfaringer indenfor erhvervet og genopfriske og videregive minder om tekstilindustriens pionertid og dens farverige personligheder, er ikke den mindst væsentlige del af Hosebinderdagen.

Ikke så få af de tilstedeværende fabrikanter startede for mange år siden deres karriere indenfor tekstilbranchen i Dalgasgade 45, og prototypen på iværksættere fra den tid skildres i Tage Hefts bog fra 1943: Herning Hammerum herred.

»I 1920 begyndte to fremsynede forretningsmænd på trikotagefabrikation i Herning; det var Chr. Stefansen fra Asp, som tidligere havde været landmand, og hans kompagnon Jesper Nielsen, og de lejede lokaler i Dalgasgade 45, hvor senere andre fabrikker skulle overvinde de første vanskelige år. De første maskiner, de havde til deres rådighed, havde de købt meget billigt, det var brugte spinde- og vævemaskiner, som ingen anden ville være bekendt at arbejde med på sin fabrik. Det varede dog kun få år, så var det blevet en forretning i hastig vækst, og det var yderst påkrævet at finde plads til de nødvendige udvidelser«. I 1929 købte de to kompagnoner ejendom i Østergade 25, og siden opbyggede de hver deres tekstilvirksomhed. Der er mange typiske træk ved denne skildring af virksomhedsstart indenfor tekstilbranchen. De lejede lokaler, de brugte maskiner, den forsigtige og solide finansiering af de nødvendige udvidelser og de to kompagnoners herkomst og uddannelse. Chr. Stefansen, landmand fra Asp, formodentlig med lidt risikovillig kapital. Jesper Nielsen fra Gjellerup med viden om tekstilfabrikation fra en opvækst i en familie, der gennem mange år havde haft sin eksistens derved.

Chr. Stefansen og Jesper Nielsen var de første af en række håbefulde tekstilfabrikanter, der lejede sig ind i vognmand P. Engedahls tidligere hakkelsesskæreri og hestestald. Plads var der, fordi vognmandskørsel med heste efter automobilens fremkomst efterhånden mistede sin betydning, og skønt huslejen næppe var høj, gik Engedahl dog under det meget betegnende navn, »Pengedal«.

Om den næste tekstilfabrikant og lejer i hakkelsesskæreriet, Anders Jepsen, hedder

Det indre af Hosebinderlaugets hus, det gamle hakkelsesskærereri, efter restaureringen. Etageskillelunnet og alle indvendige skille rum er fjernet og erstattet af en bærende trækonstruktion, som karakteriserer det store rum, der i dag bruges til forskellige formål med tilknytning til Hosebinderlaugets virksomhed. Kjeld Hansen fot.

det, at han 1929 begyndte i Dalgasgade 45 under ret beskedne forhold, men allerede to år senere kunne han opføre en ny fabriksbygning i Vestergade 43. Maskinerne blev købt efterhånden som omsætningen steg. I 1932 trådte Jepsen i forbindelse med fa. Alfred Lund & Co i København, og der blev oprettet et aktieselskab. Fem år efter købte Jepsen samtlige aktier og blev selvstændig.

I 1931 da Anders Jepsen flyttede ud af hakkelsesskæreriet flyttede Jeppe Jepsen ind og overtog forgængerens gamle produktionsapparat. Jeppe Jepsen kom fra Vorgod, og havde som så mange jævnaldrende vogtet får fra han var 8 år. Siden blev han murermester, og under første verdenskrig brød han brunkul. Så forpagtede han missionshotellet i Kibæk, og derefter købte

Bestyrelsen for Hosebinderlauget med oldermænden Mads Eg Damgaard på højre fløj, fotografet d. 14. 6. 1990 i den nyanlagte have bagved Hosebinderlaugets hus, det tidligere hakkelseskæreri, Dalgasgade 45. Eigil Thomsen fot.

han en købmandsforretning i Tanderup-kær, hvor der også handlede med trikota-ge. Det gav ham lyst til at starte egen produktion og i 30'erne og 40'erne slog han ind på fremstilling af dameundertøj af kunstsilke. På rundvæve fremstilledes »tråd og silke« med kunstsilke på retsiden og bomuld på vrangsiden, og på kædestole produceredes som noget helt nyt en maskefast kunstsilkevarer, som kaldtes »tricot charmeuse«. Sammen med sønnen Eli Jepsen opbyggede han en meget betydelig virksomhed, som også kom til at omfatte fabrikation af drenge- og herrebenklæder, under navnet Midtjysk Konfektionsfabrik. Da Hosebin-

derlauget stiftedes i 1952 blev Jeppe Jepsen dets første oldermænd.

I 1934 holdt flere af egnens markante tekstilfolk deres indtog i hakkelsesskæreri hjulpet på vej af valutacentralen, som i 1932 blev oprettet med det formål at begrænse importen af varer og dermed kom til at begunstige landets egen produktion og beskæftigelse. Niels Lauridsen og Chr. Meldgaard Jensen lejede et lokale, hvori de startede strikkeri. Allerede i 1935 var de flyttet til bedre lokaler, og siden skiltes de og oparbejdede hver især store fabrikker. Chr. Meldgaard Jensen producerede modestrikvarer til damer under varemærket Cashi, og

En række nyudnævnte bindebredre drikkes til i mød med måde på den årlige Hosebinderdag i Hosebinderlaugets hus. Eigil Thomsen fot.

Niels Lauridsen begyndte i 1960'erne som en af de første i Danmark at bruge polyester jersey (spinlene) til damekjoler, som hverken krøb eller krøllede, under varemærket »Neila«. Den i sin tid store fabrik på Gl. Vejlevej er i dag ombygget til ungdomsboliger.

I 1934 flyttede også Hosebinderlaugets nuværende oldermann, Mads Eg Damgaard ind i Dalgsgade 45. Som gårdmandssøn havde han arbejdet ved landbruget, men han sprang fra og kom i 1933 i lære hos hakkelsesskæreriets første beboere, Chr. Stefansen og Jesper Nielsen, som nu drev Herning Tricotagefabrik, Østerga-

de 25. Allerede året efter begyndte han dog for sig selv i Dalgsgade sammen med nabovennen fra Rødding ved Vildbjerg, Niels Sørensen. Med brugte skyttevæve fra fallerede klæde- og bomuldsvæverier gik han i gang med at væve i løn for broderen, Peter Damgaard og startede siden en produktion af blandt andet vistragardiner og blelærred. Sammen med de to arbejdede deres brødre, Aage Damgaard og Jens Bjerg Sørensen, og omkring 1940, da Mads Damgaard var blevet alene med et par vævere fik han hjælp af sin søstersøn Johannes Jensen. Hver især kom disse fem iværksættere til at stå for nogle af de betydeligste tex-

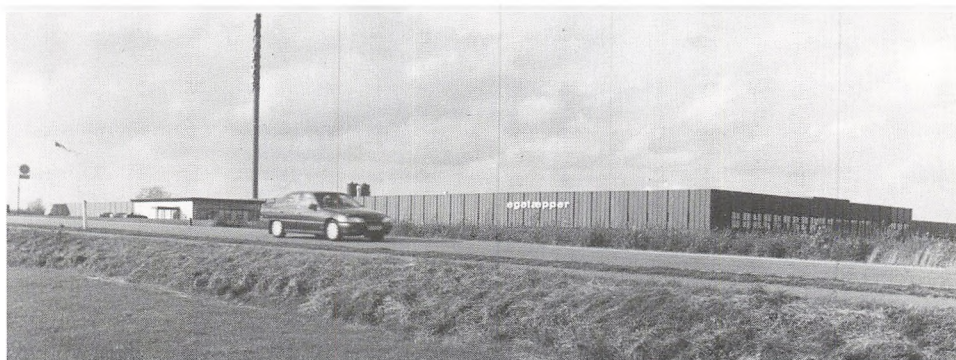

Egetæppers skæve showroom med en iøjnefaldende beliggenhed ved Silkeborgvej blev skabt af arkitekterne Jan og Karen Eggen sammen med Gunnar Aagaard Andersen. Den opsigtsvækkende bygning var med til at udbrede tanken om markedsføring gennem arkitektur og kunst, som kom til at præge mange fabriksbyggerier. Kjeld Hansen fot.

tilvirksomheder, der er skabt i det midtjyske område.

Mads Eg Damgaard blev i Dalgasgade indtil virksomheden i 1941 kunne flytte til en nyopført fabriksbygning, Silkeborgvej 88. I 1953 afviklede han resolut virksomhedens mange forskellige fabrikationsgrene og satsede med stor succes på fabrikation af gulvtæpper. Virksomheden voksede og et samarbejde om design med Percy von Halling-Koch bragte kunstneren og arkitekten Gunnar Aagaard Andersen ind i billedet. Han fik til opgave at lave virksomheden til et kunstværk, der kunne skabe opmærksomhed om produktet, og den lokale malmester, S. A. Thomsen, kom på sit livs forunderligste opgave. S. A. Thomsen havde siden 1938 haft malerværksted i Dalgasgade 45 og kendte altså den fremadstormende fabrikant. Således blev en ganske al-

mindelig på fabriksgrunden beliggende toplansvilla som kantine udsmykket med hessian dyppet i næsten 8 tons gips og hængt op i kroge på vægge og lofter, så man mest af alt havde fornemmelsen af at befinde sig i en drypstenshule. Udover de kunstneriske og fantasifulde udsmykningsopgaver kom Gunnar Aagaard Andersen sammen med arkitekterne Jan og Karen Eggen i 1957 til at stå for projekteringen af Mads Eg Damgaards »skæve hus«, et skulpturelt udformet showroom med en iøjnefaldende beliggenhed ved Silkeborgvej. Byggeriet vakte betydelig opsigt og blev toneangivende for de tanker om markedsføring gennem fabrikkernes stærkt individuelle, ofte særprægede arkitektoniske udtryk, som på afgørende vis har præget fabriksbyggeriet i Herning-Ikast området. I 1971 flyttede produktionen under navnet Egetæpper A/S

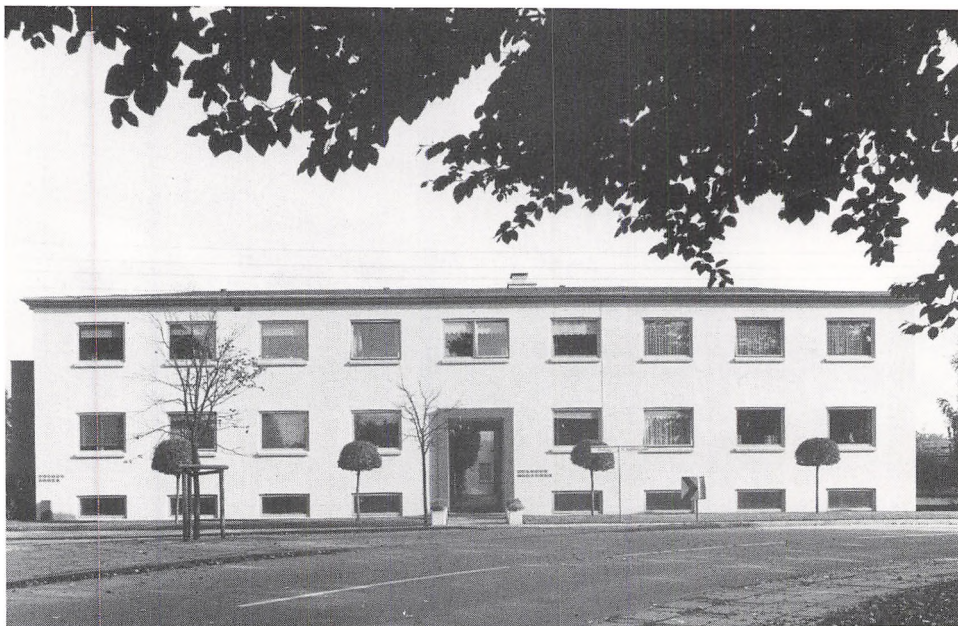
Egetæpper A/S er projekteret af Steensen & Varming og videreudviklet af C. F. Møllers tegnestue, og er med sin magtfulde og dog diskrete facade et smukt eksempel på, hvorledes et meget omfattende fabriksanlæg kan tilpasses det flade og sårbare landskab omkring Herning. Fabrikken ligger i en industriudstykning i Birk ved en parallelvej til hovedvejen mod Silkeborg. Kjeld Hansen fot.

til Birk ved den allé af fabrikker, der forbinde Herning, Hammerum og Ikast. Den nye fabrik blev projekteret af Steensen & Varming og videreudviklet af C. F. Møllers tegnestue. Den er trods sit meget krævende og omfangsrige produktionsapparat til tufting tæpper et af de smukkeste industribygninger i området.

Den senere så bekendte skjortefabrikant, Aage Damgaard, fik som bror til Mads Eg Damgaard også sin gang i hakkelseskæret. Som 17-årig var han kommet i lære på Mekanisk Væveri i Herning, så han var til tider den af brødrene, der var bedst stillet. Han fik nemlig fast løn.

I 1939 startede Aage Damgaard i lejede lokaler på Silkeborgvej en fabrikation af »sutter«, fodvarmere, som han syede i løn for sin bror Chr. Damgaard. Han var 20 år og en af landets yngste fabrikanter. I 1942

byggede han egen fabrik i Th. Niensensgade, i 1945 specialiserede han sig i skjorter, som fra 1947 blev markedsført under navnet Angli, og i 1957 købte han Niels Krøjgaards 4-fløjede fabriksanlæg, Th. Niensensgade 87. Niels Krøjgaard var en af sin generations navnkundigste tekstilfabrikanter og den store, tilforladelige rødstensbygning, som han solgte til Aage Damgaard, skulle siden blive internationalt kendt under navnet »den sorte fabrik«. Fra sin tidligere fabrik videreførte og virkeliggjorde Aage Damgaard nemlig her i et hidtil uset omfang tanken om kunst på arbejdspladsen med kunstneren Paul Gadegaard som den suveræne drivkraft. Udvendigt blev bygningen malet sort med vinduesrammer i forskellige lysende farver, der som helhed betragtet dannede et sammenhængende kunstværk. Indvendigt blev vægge, lofter,

»Den sorte fabrik« i Th. Niensensgade, som Paul Gadegaard udvendigt og indvendigt omskabte til et abstrakt, socialrealistisk kunstværk, er i dag lysærød og indrettet til ejerlejligheder. Kjeld Hansen fot.

gulve og inventar bemalet, så det udgjorde et abstrakt, socialrealistisk kunstværk, hvori medarbejdere og maskiner agerede. Og foran fabrikken skabte havearkitekten C. Th. Sørensen den geometriske have, som dannede rammen om en række skulpturer, hvoriblandt Svend Wiig Hansens »Moder Jord« tronedet til forargelse for Hernings mere spagfærdige kunstlere. Desværre blev fabrik og anlæg ikke fredet mens tid var, og i dag er stedet indrettet til moderigtige ejerlejligheder. I 1965 projekterede C. F. Møller efter ide fra C. Th. Sørensen »den runde fabrik« i Birk, hvor produktionen af Angliksjorter videreførtes, indtil fabrikken i 1975 blev hjemsted for

Dansk Konfektions- og Tricotageskole og Herning Kunstmuseum, hvis grundstamme af kunstværker er erhvervet gennem Aage Damgaards åbne og fremadrettede kunstsyn. Selv gik han videre med at udvikle konceptet for en række bøfrestauranter under navnet »A Hereford Beefstouw«, hvoraf den første var blevet grundlagt i Gjelleruplund i 1971 med baggrund i Anglifabrikens repræsentationsbehov.

Niels Sørensen, vennen fra Rødding ved Vildbjerg, som i 1934 startede i Dalgasgade sammen med Mads Eg Damgaard, havde gået på teknisk skole i Vildbjerg og stået i lære på H. P. Niensens maskinfabrik i Herning. Han var dygtig til at få de brugte ma-

I Birk byggede Aage Damgaard Angli fabrikken, hvis runde form omfattede produktionen af Angli skjorter, således at det store produktionsanlæg fortoner sig i landskabet. Arkitekt var C. F. Møller efter en ide af C. Th. Sørensen. Bygningens cirkulære facade mod gårdsrummet blev udsmykket med et sammenhængende keramisk kunstværk skabt af Cobra kunstneren Carl-Henning Pedersen. I dag har Herning Kunstmuseum og Dansk Konfektions- og Tricotage-skole til huse i den tidligere fabrik. Kjeld Hansen fot.

skiner til at fungere. I 1937, da de to fabrikanter gik hver sin vej, fortsatte Niels Sørensen med to skyttevæve og en produktion af uldne halstørklæder, som han havde købt af Mads Eg Damgaard. I 1941 tilbagesolgte han denne fabrikation til Mads Eg, som fortsatte med at strikke halstørklæder i alle mulige farver på de to revolvervæve af restgarn, som han købte hos Sønderborg Kamgarnsspinderi. Niels Sørensen startede en skjorteproduktion, som i dag er kendt under navnet Boswell. I Th. Nielsensgade 95 byggede han en fabrik på 300 m², som i 1950 blev udvidet med 500 m², og i 1967 byggede han en ny fabrik på Lillelundsvej 2 på 2200 m².

Lige i nærheden ligger JBS, broderen Jens Bjerg Sørensens fabrik, opført i 1969 og projekteret af arkitekterne Friis og Moltke. Jens Bjerg Sørensen startede 19 år gammel som væver i Dalgasgade, og da Mads Eg Damgaard udvidede med en fabrikation af papirstæpper og løbere samt gardiner i Fredensgade, blev han medarbejder ved denne produktion. I 1947 lejede han lokaler hos Chr. Damgaard, Silkeborgvej 29, og begyndte at lave undertøj under navnet JBS, og i 1950 flyttede han produktionen til Th. Nielsensgade, hvor broderen Niels fabrikerede skjorter. I 1969 byggedes den ny fabrik på Bornholmsvej.

Johannes Jensen, den sidste af de fem

Skjortefabrikken Bosweel, grundlagt af nu afdøde fabrikant Niels Sørensen, er en af de få skjortefabrikker, der har modstået konkurrencen fra de billige importvarer. Skulpturen foran fabrikken er skabt af billedhuggeren Eva Sørensen, Niels Sørensens datter. Kjeld Hansen fot.

venner og arbejdskammerater fra årene i hakkelsesskæreri slog sig i 1948 på gulvtæppefabrikation. Under navnet Dansk Wilton ligger den store fabrik i dag i Birk ikke langt fra Herning Kunstmuseum, den tidligere Anglifabrik. I 1958 engagerede Johannes Jensen sig økonomisk i en helt anden branche, idet han blev medindehaver af Uno-X benzin sammen med vennen Peter Lysgaard. Et føleligt udtryk for denne store virksomhed er Uno-X fonden, som gennem årene har løftet mange opgaver lokalt og ude omkring i landet.

Når man fordyber sig i disse store fabrikkers opbygning og lokalisering, er det bemærkelsesværdigt, at de ofte bevarer et vist fællesskab, som stifterne formodentlig har haft med sig fra det landbosamfund, hvorfra de rekrutteredes. Lokaliseringen af fabrikkerne hænger også i nogen grad sammen

med det tryk, som de i fællesskab måtte udøve på den liberalt styrede venstre-kommune for at få udlagt god landbrugsjord til industriformål, hvilket ikke var nogen selvfølge.

Medens den spæde start til Egetæpper trivedes i stueetagen sammen med S.A. Thomsens malerfirma og et skrædderfirma drevet af vognmand Engedahls svigersøn, så lejede William Vesterager fra Tjørring sig ind i øverste etage, hvor en religiøs sekt en tid havde haft lokaler. Som 9-årig var han kommet ud at tjene på en gård i Nørre Vium, og som 14-årig kom han i smedelære i Simmelkjær, hvorefter han købte smedeforretning i Snebjerg. Men smedearbejdet var for hårdt for ham, og i 1940 flyttede han ind i Dalgasgade med en brugt motorjacquard strikkemaskine og sin kone som eneste anden arbejdskraft. De arbejdede hver

Grundlæggeren af tæppefabrikken Danske Wilton A/S, Johannes Jensen, var en af dem, der gjorde sine tidlige erfaringer med tekstilfabrikation i Dalgasgade 45. I dag ligger den store virksomhed i Birk ikke langt fra Herning Kunstmuseum, den tidligere Angli fabrik. Kjeld Hansen fot.

12 timer i døgnet. Så fik de en maskine mere, og der blev råd til at ansætte en strikker, så fru Vesterager kunne begynde at sy af det stof de producerede. Ofte faldt lodderne fra strikvarenetrækket på gulvet med et brag, hvilket foruroligede de andre tekstilpionerer, der arbejdede i etagen nedenunder. Etagediskillelsen var nemlig ganske spinkel. For at råde bod derpå fik de lov til at bruge Vesteragers udmærkede vægt, som var nødvendig for at de kunne kalkulere de fremstillede varer. Fra Dalgasgade flyttede William Vesterager til lejede lokaler i Smedegade, i 1945 byggede han fabrik i Jernbanegade, og i 1958 flyttede han med sin kone til H. C. Ørstedsvej 39, hvor de startede lønsystue i kælderens. Systuen gik godt, og ægteparrets to sønner, uddannet henholdsvis i bankvæsen og manufaktur, kom med ind i en nyopført trikotagefabrik

på Tjørring Bakke under navnet M-L design.

Rækken af tekstilfolk i Dalgasgade 45 slutter med Ernst Pedersen, der starter en produktion af halstørklæder for siden at flytte til København, hvorefter Chr. W. Jensen rykker ind med polstermøbler og gulvtæppelager.

Når man i dag kører mod Herning ad de forskellige indfaldsveje til byen, er det bemærkelsesværdigt, hvorledes vejene flankeres af store tekstilfabrikker med velkendte navne. Parallelveje til hovedvejene giver let adgang og transportmulighed for fabrikkerne i billismens tidsalder. Før i tiden lå fabrikkerne inde i byen med let adgang til jernbanen. Og i en baggård i Dalgasgade ligger i dag, smukt restaureret, det ene hus som alene gav baggrund for den udvikling, der her er skildret, og som resulterede i op-

JBS står for Jens Bjerg Sørensen, en af de fabrikanter, der startede i Dalgasgade 45. Fabrikken, der rummer produktionen af det velkendte undertøj, er tegnet af arkitekterne Friis og Moltke. Den ligger med sine karakteristiske, nordvendte ovenlysvinduer, der giver det bedste lys til produktionen, ved indfaldsvejen til Herning fra Viborg, ikke langt fra broderen Niels Sørensens skjortefabrik. Kjeld Hansen fot.

førelsen af mange af de fabriksbygninger, som kom til at præge Herning. Dertil kommer, at nogle af disse virksomheder har følt det som en forpligtelse hver især og i fællesskab at løfte adskillige opgaver til gavn for egnens undervisnings- og kulturliv, som for

eksempel Herning Højskole, Dansk Konfektions- og Tricotageskole og Den Danske Exportskole, som i dag præger Birk-området med bemærkelsesværdige bygninger.

Det beskedne hus i Dalgasgade 45 er med tiden blevet til mange huse.

Glimt fra museernes arbejdsmark

Herning Museum

Eurica-senderen fra besættelsestiden

Onsdag den 1. november 1944 var den effektive modtagergruppe i Ikast ude på modtagerpladsen Vilsterbjerg. 12 containere og 1 Eurica radiosender blev nedkastet den aften fra den engelske maskine. Eurica-senderen var bestemt for et nyoprettet radiofyrtårn i Rind Kirke. Imidlertid viste det sig, at senderen var blevet så alvorligt beskadiget under nedkastningen, at den var ubrugelig. Derfor blev en ny Eurica-sender nedkastet den 2. december, men denne gang på pladsen ved Solskovbjerg. Senderen var indpakket i en kuffert, og et stykke kraftigt stof var pakket om, så forsendelsen kunne fastgøres til faldskærmen.

Euricaen bestod af en modtager og en sender, der var sammenbygget, en hovedtelefon, to 6 volts akkumulatorer, et ladeapparat og en antenne. Senderen havde en indbygget sprængladning, som operatøren skulle udløse, hvis tyskerne opdagede stationen eller overraskede den under brugen. Sprængladningen havde en forsinkelse på nogle få sekunder, så operatøren kunne nå at komme i sikkerhed. Gennem 3 måneder virkede stationen i Rind Kirke. Når kodenavnet »Ingot« meddeltes over BBC skulle senderen være i funktion den følgende nat i 6 timer. Sammen med lignende radiofyrtårn

i Husby og på Agerø i Limfjorden mellem Thyholm og Mors blev stationen af stor betydning for de engelske flyveres navigering over Danmark. Det var ikke kun i forbindelse med nedkastningsoperationer, at disse radiofyrtårn blev benyttet, men det gjaldt også de større bombeangreb på de nord- og østtyske byer. Efterhånden som foråret nærmede sig blev det vanskeligere for operatørerne at komme uset ind og ud af Rind Kirke. Fra begyndelsen af marts blev stationen derfor flyttet ud til Chr. Smedegaard Andersen på Kollundvej, og her fungerede radiofyrtårnet indtil kapitulationen den 4. maj.

Eurica-senderen blev ikke indkredset af tyskerne, formentlig fordi den benyttede bølgelængder, der dengang ellers ikke blev benyttet. I Rind Kirke betjentes senderen af Ole Møller Jensen, Henry Bækgaard, »Bruhn« og et par hjælpere. Som regel var de to sammen. Vinteren var streng, og Ole Møller Jensen havde fået syet en god jakke af det stof, som senderen var indpakket i under nedkastningen. Jakken er bevaret på museet.

Det er ikke meningen at fortælle hele historien om radiofyrtårnet i kirketårnet. Historien er fyldestgørende beskrevet i Ole Møller Jensens og Mogens Bendixens bog »Den lange vej til glæden«, hvortil der henvises.

Ole Møller Jensen ses her i 1985 siddende med Euricasenderen oppe under taget i Rind Kirkes tårn. Han er iklædt en jakke lavet af det stof, som senderen var pakket ind i ved nedkastningen. I vinteren 1944-45 var der lavet et lille hul i taget, så antennen kunne rage ud i det fri. Foto: Kjeld Hansen.

Men efter krigen, hvor blev Eurica-senderen da af?

De brugbare Euricaer blev omhyggeligt indsamlet af briterne, da de i befrielsesdagene kom til landet. Det samme gjaldt alle andre Euricaer benyttet i de besatte lande i Europa. Det hævdes, at englænderne dumpede alle Euricaerne i Atlanterhavet for at være sikker på at ingen skulle havne i Palæstina, hvor zionistbevægelserne kæmpede for oprettelsen af staten Israel. Palæstina var jo engelsk mandatområde, og fik de yderliggående zionister fat i senderne, ville de blive benyttet mod englænderne selv. Derfor dumpningen i havet!

Men den beskadigede Eurica nedkastet over Vilsterbjerg blev nedgravet ved Ole Møller Jensens forældres sommerhus i Skærbæk. Efter kapitulationen blev den imidlertid gravet op og afleveret til Herning Museum, hvor den nu er udstillet. Det hævdes, at museets eksemplar er den eneste eksisterende Eurica-sender. Ikke engang englænderne skulle have et eksemplar bevaret.

Allerede i juni 1945 blev en del effekter fra besættelsesårene udstillet i et værelse på Herning Museum og modstandsfolkene kan endnu huske åbningsdagen for denne udstilling. Det var hedebløge og udstillingslokalet var oppe under taget med ovenlysvinduer. Der var bagende varmt i rummet. Enkelte af gæsterne var mødt op i skjorter syet af faldskærmsstof, dvs. nylon! De husker, at de var ved at omkomme i varmen. Det første nylonstof i landet var faldskærmene fra våbenedkastningerne, og som blev en eftertraktet råvare under krigen, da man ikke kunne få ordentlige tekstiler. Men faldskærmsstof var lidt for tæt til at blive benyttet som almindelig beklædning!

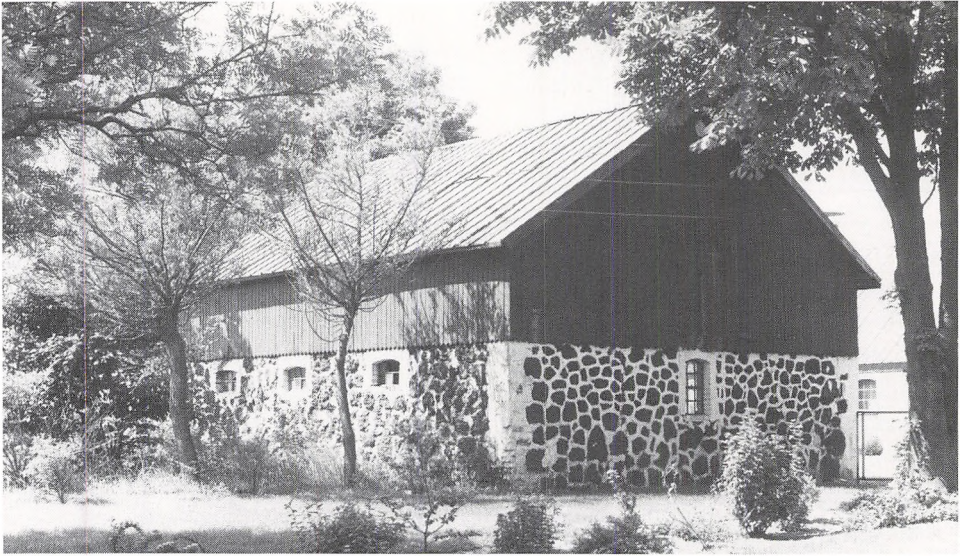
I 1985 blev udstillingen nedtaget, for at genstandene kunne benyttes i forbindelse med en særudstilling i anledning af 40 års jubilæet for befrielsen. Med de seneste års afspænding, fredsslutning og nedrustning i Europa med genforeningen af Tyskland kan det næsten virke blasfemisk at opsætte en ny udstilling om besættelsesårene. Men sådan er det nu ikke nemt. Der har været virkelig mange forespørgsler fra skolerne, men også fra andre publikumsgrupper. Det viste foto er en rekonstruktion foretaget i 1985, men stedet, personen og senderen – så godt som – er de samme. Men tiden er en anden.

Myremalmshuse nok engang

Sidste år blev der samme sted fortalt om de ret så enestående myremalmshuse på Ikastegnen. I en af januars kraftige storme blæste taget af en gammel staldlænge på ejendommen Lille Patuel, Bangsvej 57, i Tulstrup. Normalt ville en sådan sag i og for sig kun vedrøre ejerne og deres forsikringsselskab. Men her kom stormskaden virkelig ubelejligt.

Ejerne Inge og Ole Feldbak havde netop ændret deres forsikringer, og de var således ikke opmærksomme på, at netop udhuset opført af myremalm var blevet sat lidt lavt ved forsikringsændringen. Så da skaden skulle takseres, fik de kun tilbudt et mindre beløb af forsikringen. Den tilbudte erstatning kunne langt fra række til et nyt tag.

Den gamle staldlænge blev benyttet som garage, redskabsrum m.m., og familien var nu ret skeptiske med hensyn til at investere mange tusinde kroner i et nyt tag på den beskedne bygning. Det lå lige for at fjerne det

Den gamle staldlænge opført i myremalm som den så ud før taget blæste af. Foto: Kjeld Hansen.

gamle hus og opføre en ny bilgarage i stedet for.

Heldigvis kontaktede ejerne Herning Museum før den endelige beslutning om nedrivning blev taget. Museet anbefalede en ansøgning til Statens Bygningsfredningsfond om et tilskud til istandsættelse af huset, og efter en besigtigelse indstillede fondens konsulent, arkitekt Tony Bødtker Munch, familien Feldbak til en præmie på 50.000 kr. for at bevare det gamle sjældne hus, hvis de vel at mærke ville genetablere taget med pandeplader, samt gavlbeklædning, porte og døre efter konsulentens og museets anbefalinger.

I dag står altså det lille hus nyistandsat og familien Feldbak har en af egnens smukkeste bilgarager, og så har den oven i købet en spændende bygningshistorie. Der er stadigvæk mange ejere af gamle bevaringsværdige

huse, der ikke er klar over fondens eksistens og dens formål: at støtte vedligeholdelsen af bevaringsværdige, men ikke fredningsværdige, huse, enten ved at give en bevaringspræmie eller ved at tilbyde billige lån. Ideen er hermed givet videre. I øvrigt er huset på Bangsvej 57 højt klassificeret i Freddy Boyssens registrering af egnens myremalmshuse i »Uldjysk Historie«.

Gamle husdyr og museerne

I tilknytning til FRAMs artikel om bevaring af gamle danske husdyrracer skal fortælles ganske kort om det sidste års erhvervelser af husdyr på museerne. Omkring 1. dec. sidste år lykkedes det os at købe 3 jyske tyre fra Danmarks Husdyrpark på Oregård. Tyrene blev efter en karantæneperiode indsat på tyrestationen i Hornshøj ved Holste-

bro, hvor der blev tappet godt 2000 portioner sæd fra hver af tyrene. Sæden deponeres i genbanken, som sorterer under Udvalget til bevarelse af genressourcer hos danske husdyr.

Efter opholdet på tyrestationen blev en af tyrene slagtet på grund af uroligt temperament, den anden kom til Skjern-Egvad Museum som foldtyr, og den tredje kom til Hjerl Hede. Tyrene blev indkøbt for midler fra rådighedssummens hastebestilling, Bikuben-fonden og De samvirkende danske Kvægavlsforeninger. Tyrene tilhører officielt landbrugspuljen. Tyrene har i år deltaget på flere dyrskuer og de er således blevet set af mange kyndige landmænd.

På en ordinær ansøgning til Statens Museumsnævns rådighedssum for 1990 fik landbrugspuljen stillet 100.000,- kr. til rådighed for indkøb af husdyr til landbrugsmuseerne. Der er af disse midler givet væsentlige tilskud til indkøb af Jysk Kvæg fra Læsø til Skjern-Egvad Museum, Frederiksborgheste til Den fynske Landsby, en Kort-horns ko med kalv til Karensminde ved Grindsted, danske landfår (eller klitfår) til Dansk Landbrugsmuseum Gl. Estrup og Frilandsmuseet, en sortbroget orne til Melstedgård, grå og gråbrogede gæs og sort-hvidbrystede ænder til flere museer. I øjeblikket arbejdes der på at indkøbe et par jyske kvier. Pengene fra den slagtede tyr er blevet benyttet til fremstillingen af en flot husdyrplakat. Vi mener det er meget vigtigt at lave PR-arbejde omkring husdyrene, og at det derfor var en god anvendelse af disse fælles penge at medvirke til plakaten. Det har virkelig været dejligt at opleve den forståelse og opbakning, som husdyrsagen har haft i Statens Museumsnævn. Denne om-

fattende støtte er forudsætningen for mange af de resultater, som museerne har kunnet medvirke til på husdyrfronten i de sidste 2-3 år.

Egnskarakteristisk turisme - »Hederejser«

Herning Museum har i 1990 være involveret i et turistprojekt, som havde til formål at fremme egnskarakteristisk turisme. Fem guidede busture i Herning og omegn markedsføres under navnet »Hederejser«. Museumsdirektør Ulla Thyrring er projektleder og Søren Toftgaard Poulsen har udarbejdet turbeskrivelser til de fem spændende ture. De fem busture er: Søby Klondike, I Dalgas' fodspor, Ørre-Sinding Naturpark, Herning – hedens hovedstad, Kartoffelty-skerne og Kongenshus Mindepark. Bag projektet står en forening, som blandt andre tæller Herning Museum, Turistforeningen, Herning Kommune, Hedeselskabet og Landbo- og Husmandsforeningerne som medlemmer. Initiativet har fået økonomisk støtte af midler til fremme af indlandsturisme.

Forsøget gik i alt korthed ud på at markedsføre en daglig bustur på fem af ugens dage i juli måned. Man skulle tilmelde sig på Turistkontoret i Herning. Turene havde en varighed på 3 timer – dog 5 timer for Kongenshus-turen. På trods af den lave pris på 55 kr. for 3-timers-turene have busrejserne svært ved at vinde turisterne for sig. I øjeblikket overvejes, hvorledes forsøget skal forløbe til næste sommer. Begrundelsen for at arbejde med turisme af den karakter er ønsket om at trække turisterne til Midtjylland fra Vestkysten og fjordene.

Hjerl Hedes Frilandsmuseum

Frilandsmuseets bygninger

Et frilandsmuseum samler på bygninger og arbejder dermed med bevaring og dokumentation af den danske bygningskultur.

Bygningssamlingen på Hjerl Hedes Frilandsmuseum spænder vidt: fra de rekonstruerede huse fra stenalder, bronzealder og jernalder over Danmarks ældste bondegård fra det 16. århundrede og 1700- og 1800-tallets bondebygninger til bygninger fra tiden omkring århundredskiftet for produktion, handel og håndværk på landet.

Mange frilandsmuseer belyser variationerne i den ældre bygningstradition, f.eks. i byggemåde og konstruktion. Dette tema kan man også illustrere ud fra bygnings-samlingen på Hjerl Hede, men man har i højere grad lagt vægt på at genskabe et landsbymiljø. En afdeling af museet kaldes da også »Den gamle Landsby«. Man har dog ikke genskabt en landsby som sådan med dens forholdsvis kompakte bygningsmasse. Hjerl Hedes Frilandsmuseum har en mere parkagtig karakter, hvor de enkelte bygninger ligger frit, men hvor man genfinder en lang række af de miljøelementer, som tidligere indgik i de ældre, danske landsbyer. Omkring gadekæret har vi placeret en lille landsbyskole, en lille smedie, en kro og et sprøjtehus. Museet har endvidere to møller: en stubmølle fra Stevns og en vandmølle, hvis møllehus er kopieret efter Karmark Mølle. I 1950 fik landsbyen sin egen kirke, der er opført som en kopi af en af de tidlige, jyske stenkirker, og i 1960'erne udvidede vi landsbyen med et købmands-

hus med en butik fra årene omkring århundredskiftet, nogle små håndværkshuse og Danmarks mindste andelsmejeri, der stammer fra Mandø. Dertil kommer et par gårde og nogle enkeltstående ladebygninger, bl.a. en sønderjysk bullade og en stor præstegårdslade fra Als i det sydøstlige Himmerland.

Det er endvidere karakteristisk for bygningssamlingen på Hjerl Hede, at flere bygningsanlæg er sammenstykket af forskellige bygninger. Man har således ikke flyttet en hel gård, men genskabt et bygningsanlæg, hvor de enkelte bygninger stammer fra samme lokalområde. Det gælder f.eks. den såkaldte »Sulegård«, der er opført som en typisk, lukket, firlænget, vestjysk klitgård. Alle længerne er opført i sulekonstruktion, og netop derfor er gården genopført med bygninger fra både Holmsland og Husby Klit. Det gælder »Skyttegården«, hvis længer stammer fra forskellige gårde i samme landsby på Djursland, og det gælder det seneste bygningsanlæg, som endnu er under opførelse i museet, nemlig præstegården, der ligger neden for kirken.

I mange år var det et meget stort ønske at erhverve en præstegård til Hjerl Hede; men først i 1979 kunne museet holde rejsegilde på det genopførte stuehus fra Nr. Aarslev præstegård ved Randers. Hele præstegården kunne desværre ikke flyttes til museet. Den bestod af fire længer. Ud over stuehuset, der have stået ubenyttet i mange år, drejede det sig om en meget forfalden østlænge, som ikke længer var i brug, men som rum-

I 1990 er der opført endnu en længe i præstegården på Hjerl Hede. Den nye længe og stuehuset stammer begge fra Nr. Aarslev præstegård.

mede udhusrum, vognporte og konfirmandstue, en vestlænge, hvor der var forpagterbolig, som var beboet, og en staldbygning i grundmur fra omkring 1920. Stuehuset og den forfaldne østlænge blev erhvervet til museet, og i løbet af foråret og sommeren 1990 er også denne længe blevet opført på Hjerl Hede – øst for stuehuset, altså på sin »oprindelige« plads. I mellemtiden havde man som vestlænge i præstegårdsanlægget på museet opført en ladebygning fra Virring Præstegård i en nabolandsby til Nr. Aarslev. Oprindeligt var det planen, at den fjerde længe i museets præstegård skulle være en lade fra en gård fra Trelde Næs nord for Fredericia. Den lade, der dels er bygget i bul, dels i bindingsværk, blev hjemtaget i 1950'erne og har siden ligget på magasin. Af hensyn til helhedspræget i præstegårdsanlægget har museet imidlertid nu besluttet, at det bør tilstræbes at tilføje

en ladebygning fra Randerseggen som den sidste længe i præstegårdsanlægget. Kan det lykkes at erhverve en sådan bygning, vil museets præstegård nemlig komme til at fremtræde som et rimeligt godt eksempel på 1800-tallets byggemåde i den nordlige del af Østjylland.

Arkivundersøgelser har vist, at Nr. Aarslev præstegård gennemgik omfattende bygningsændringer midt i 1800-tallet. Det gamle stuehus var meget forfaldent, og derfor søgte man i 1956 om tilladelse til at opføre et »aldeles nyt stuehus«, der skulle bygges i bindingsværk (med genbrug af de gamle bygningsmaterialer) mod haven og i grundmur mod gården. Således fremtræder det store, men pyntelige hus også nu i museet. Den længe fra Nr. Aarslev, som nu er opført er bygget i bindingsværk med murede tavle og med den ene gavle i grundmur. I husets nordende er der tørvehus og vogn-

Den store lade fra Als præstegård i Himmerland er en agerumslade, opført i højremskonstruktion. En dendrokronologisk datering af prøver fra det solide bygningsstømmer har vist, at det er fældet – og brugt – i 1631 og 1632.

port, og de tidligere konfirmandstuer er ligeledes bevaret. På museet skal disse rum imidlertid indrettes til undervisningsrum for skoleelever, der besøger museet. Allerede ved erhvervelsen af Vurringladden blev det besluttet at ændre denne bygnings funktion til en stald, og såvel skolestue som stald vil blive færdigindrettet i løbet af 1990.

Arkivundersøgelser er væsentlige for klarlæggelsen af en bygnings historie, men i et frilandsmuseum er sådanne undersøgelser også af stor betydning, når der skal træffes beslutninger om indretningen af de interiører, som i vid udstrækning er den form for udstilling, som et frilandsmuseum benytter sig af. Med henblik på en ny vurdering af de faste udstillinger på Hjerl Hedes Frilandsmuseum har vi derfor indledt en række undersøgelser, der skal supplere vor viden om vores bygningsamling.

Også bygningsarkæologiske undersøgelser og direkte iagttagelser af tømmereteknikker, spor af bygningsændringer og lignende kan naturligvis bidrage til klarlæggelse af en bygnings historie. Endog naturvidenskabeligt betonedede undersøgelser kan kaste nyt lys over vore bygninger.

Netop en sådan metode, nemlig dendrokronologien, hvormed man analyserer årringe i træ for at bestemme tømmerets alder, fik vi 1990 mulighed for at anvende på Hjerl Hede. Frilandsmuseet i Sorgenfri har iværksat et projekt, hvor man vil forsøge at datere udvalgte, gamle ladebygninger, og Alsladen på Hjerl Hede var en af disse lader. En meget stor del af de prøver, der blev taget i tømmeret i denne bygning, viser, at træet, der er brugt i laden, er blevet fældet i 1631 eller 1632. Over den lille indgangsdør midt på facaden i den store lade sidder et

Inskriptionen på dørstykket til Alsladen.

dørstykke i egetræ med følgende tekst: »Herre Jeg er baade din Pilegrim og din Borgere ligesom alle mine Forfædre, Psalme 39, Christen Pedersøn Tising, Anne Christensdatter, Aar Jesu Christi 1632«. At der er så stor overensstemmelse mellem inskriptionen i bygningens dørstykke og den egentlige bygningsdatering er særdeles interessant.

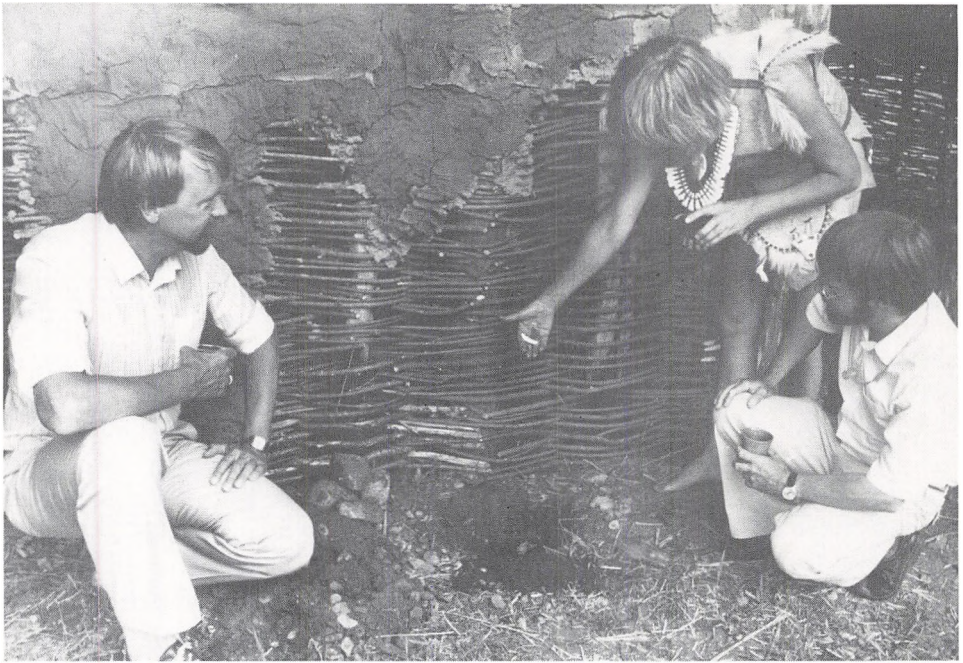
Nu håber vi på, at vi inden for en overskuelig årrække kan få taget den kronologiske prøver af tømmeret i Vinkelgården, som vi også kalder for Danmarks ældste bondegård. I dag er det det fine tømmerarbejde og de gotiske tømmermærker, som findes i noget af træværket i huset, der er det væsentligste grundlag for at slutte, at huset stammer fra midten af det 16. århundrede.

I de sidste par år har vi bygget på et nyt

hus på Hjerl Hedes stenalderboplads, og nu er huset helt færdigt. Mens arkæologerne i dag har udgravet mange hustomter fra jernalderen og således har stor viden om jernalderens gårde og huse, er der endnu kun gjort forholdsvis få fund af hustomter fra stenalderen. I samarbejde med Nationalmuseets 1. afdeling besluttede vi imidlertid at opføre en rekonstruktion af et af de huse, man har fundet spor efter ved udgravningen af en stenalderboplads ved Limensgård på Bornholm. Ved Limensgård er der fundet så mange huse fra yngre bondestenalder, at man med ret stor sikkerhed har kunnet foretage en forholdsvis sikker rekonstruktion. Huset har en række kraftige, tagbærende stolper, der er jordgravede, midt i huset og vægstolper i de to ydervægge. På Hjerl Hede har vi bygget huset af ege-

Vinkelgården på Hjerl Hede er en sjælden bygning. En tegning udarbejdet af amtmanden i Aalborghuus Amt i 1788 til en indberetning om byggemåden i amtet viser, at lignende bygninger tidligere var almindeligt udbredt i Nørre Jylland.

Det nye, rekonstruerede stenalderhus på stenalderbopladsen kunne tages i brug allerede i sommeren 1989, og de sidste arbejder på huset blev afsluttet i denne sommer.

tømmer og forsynet det med stråtag og lerklinede vægge. Det nye hus skal være ramme om en række af de aktiviteter, som finder sted på stenalderbopladsen om sommeren.

Husdyr på museum og det gamle badebrug

Interessen for gamle, danske husdyr racer er stadig stigende. I mange år har vi på Hjerl Hede holdt »gamle« gæs og høns. Nu er museets husdyrhold også blevet udvidet med en halv snes får, som repræsenterer det gamle jyske hede- og klitfår, samt med en gråbroget stud, tyren »Vendelbo«. Denne

er indkøbt i fællesskab af de museer, der arbejder for bevaring af de gamle husdyr racer, men blevet udstationeret på Hjerl Hede. For midler fra Statens Museumsnævns rådighedssum, der er fordelt til de museer, der ønsker at holde gamle husdyr, forventer museet endvidere at indkøbe et par gråbrogede kvier.

Det er hensigten, at disse kvier skal indgå i de forsøg vedrørende det gamle hedelandbrug, som museet planlægger at gennemføre på et hedeareal tæt ved museet. Forsøget skal fungere som et arbejdende landbrug i lille målestok, og dette modelbrug skal fungere som den driftsform, de gamle hede-bønder praktiserede.

I det traditionelle hedebrug udnyttede bønderne eng, ager og hede. I engene havde man græsning, og derfra skaffede man sig hø til vinterfodring af dyrene. På ageren dyrkede man fortrinsvis rug, men også byg, havre, kartofler og boghvede. Desuden havde man nogle udmarksagre i heden, som blev inddraget i dyrkningen med lange tidsintervaller, og hvor man dyrkede kartofler, boghvede og rug. Heden udnyttedes til fåregræsning og til lyngslet. Man brugte f.eks. lyng til strøelse og som ekstra vinterfoder, når det kneb med hø og halm. Endelig gravede hedeboenderne hvert år store mængder tørv i hederne. Tørvene brugtes dels til brændsel, dels til at blande op med møg i store blandingsmøddinger, således at man kunne tilføre den dyrkede jord en kompostagtig gødning.

Hele dette drifts- og udnyttelsesmønster skal indgå i de planlagte hedebrugsforsøg. Forsøgene skal på den ene side illustrere, hvorledes hedeboenderne gennem denne udnyttelse af landskabet vedligeholdt de store hedestrækninger, som tidligere fandtes i store dele af Vestjylland. På den anden side skal hedebrugsforsøgene danne basis for videnskabelige undersøgelser, der kan

De får, som nu græsser på Hjerl Hede, repræsenterer det gamle, vestjyske klit- og hedefår.

bibringe os ny viden om, hvorledes et sådant driftsmønster fungerede, hvor effektivt det var, og i hvor høj grad det fungerede i økologisk balance med det naturgivne grundlag. Endelig skal brugsmådens betydning for jordbundsudviklingen generelt og vegetationen i heden specielt undersøges nærmere.

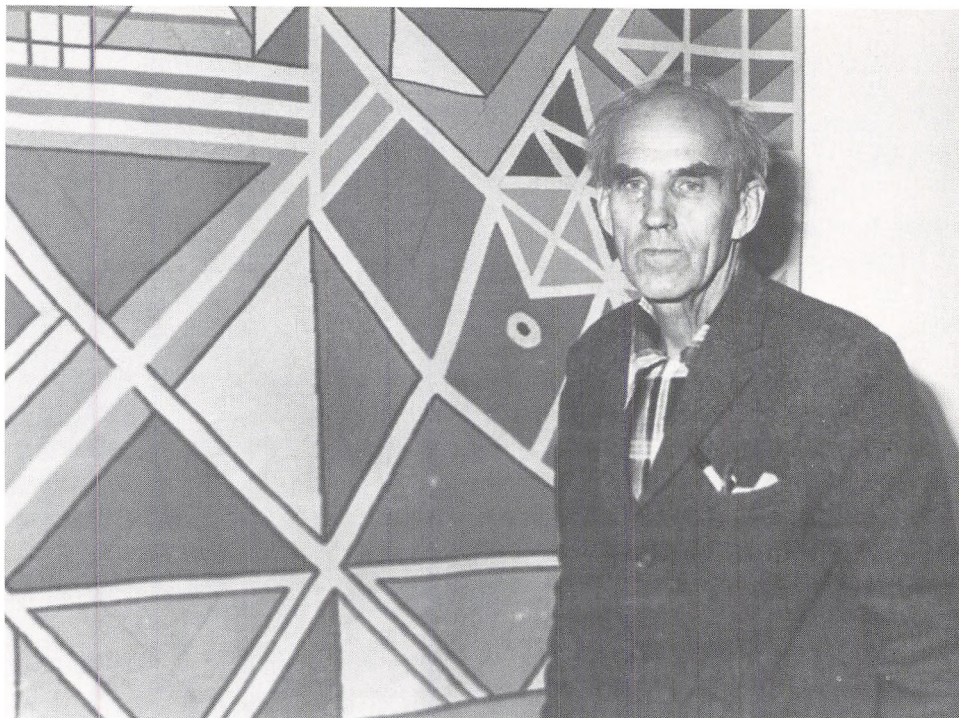
Holstebro Kunstmuseum

Tradition og fornyelse

Et af museernes særlige kendetegn er de faste samlinger. Det giver publikum en tryghed at vide, at den væsentligste del af kunst-

museets faste samling altid er på plads og i orden.

Beskæftigelsen med kunst består for en stor del af at se. Gensynet med visse billeder vækker genkendelsens glæde. Andre bille-

Ejler Bille foran et af tæpperne til Holstebro Rådhus. Tæppet er vævet i 1968 af Inger Raastad efter Ejler Billes arbejdstegninger.

der vækker til fordybelse og yderligere kig. Ved mødet med kunst af høj kvalitet oplever man stadig nye facetter og aspekter.

Alligevel får vi på Kunstmuseet ofet spørgsmålet: Om vi har noget nyt på museet, f.eks. en særudstilling eller lignende. Og det er der ikke noget mærkeligt i. For i medierne er det netop ofte de store, men kortvarige udstillingsarrangementer, der får opmærksomhed og spaltepads. Hvorimod de faste samlinger forbigås i tavshed.

Et godt eksempel er den moro det vakte, da et kunstmuseum for nogle år siden viste en særudstilling af 140 af Picassos grafiske

værker. Det var værd at skrive om – en nyhed, fordi begivenheden var så kortvarig. Det flygtiges fascination af det flygtige. Mere interessant end de 100 originale grafiske arbejder, som vi altid har her på museet i Holstebro. Hver dag, hver uge, hvert år.

På Kunstmuseet i Holstebro er vi så glade for og stolte af vores faste samlinger og den særlige linje museet har, at vi også i museets særudstillinger ønsker at uddybe og belyse sammenhængene mellem den nutidige danske kunst, den klassiske europæiske modernisme og den eksotiske fremmedartede kunst.

I foråret 1990 viste Holstebro Kunstmuseum en ganske omfattende udstilling af Ejler Bille – én af de danske kunstnere, der i forvejen er fornemt repræsenteret på museet. Museet ejer 17 malerier, 10 skulpturer samt et antal tegninger og grafik, som tilsammen når rundt om de fleste af Ejler Billes virkefelter.

Med den store særudstilling blev det imidlertid muligt at give det til dato mest omfattende indtryk af én af pionererne indenfor den moderne danske kunst. Ejler Billes 80 års dag var anledningen til denne retrospektive udstilling, der viste Ejler Billes arbejde med kunst gennem mere end 50 år, og hvor ikke mindst de sidste 10 års maleriske produktion var rigt repræsenteret.

Udstillingen blev til i et samarbejde med Lyngby-Tårnbæk Kommunes udstillingsbygning Sophienholm og Holstebro Kunstmuseum. Et sådant udstillingsarrangement overstiger helt et enkelt museums økonomiske formåen. Bare udgifterne til transport og forsikring nødvendiggør støtte udefra.

Der er heldigvis en række danske fonde, der med velvilje støtter sådanne udstillingsi-

nitiativer, som gør det muligt også for museer udenfor hovedstaden at markere sig på landsplan, ja sågar i et internationalt perspektiv.

Støtten fra Ny Carlsbergfondet, Augustinus fonden og Nationalbankens Jubilæumsfond er uundværlig ved arrangementer som dette. Men heldigvis var der også fra lokal side velvilje at spore. Vestjysk bank og den lokale afdeling af Nykredit gav tilskud til det samlede projekt. Og Bendix' Fond muliggjorde en intensiv annonsekampagne, hvor der i landsaviserne blev slået på tromme for udstillingen.

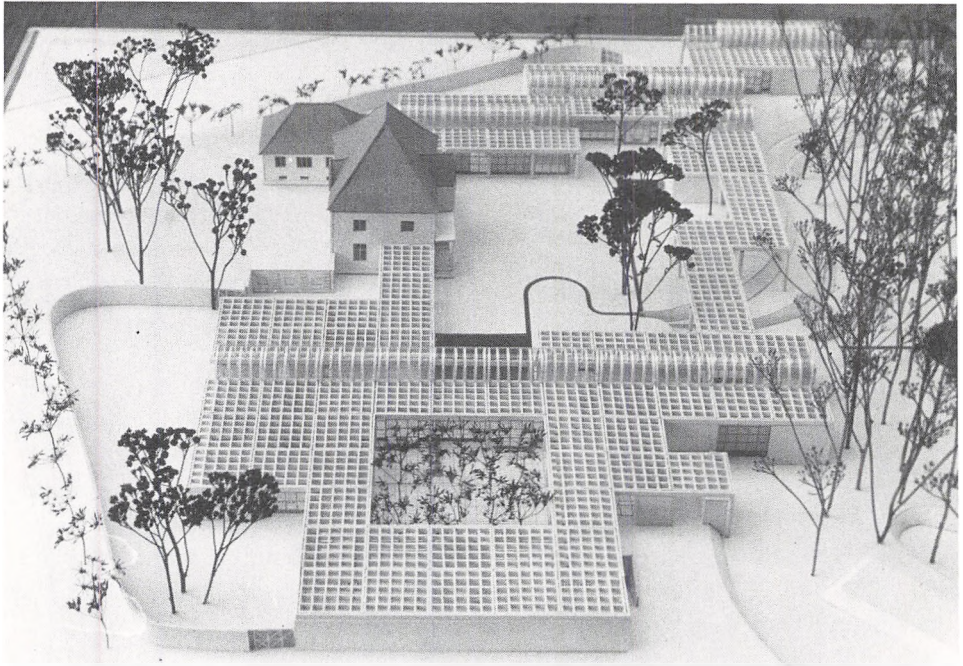
Udstillingen selv gav anledning til en særdeles og oplevelsesfuld vandring i Ejler Billes kunstneriske univers, hvor arbejdet med den danske tradition og inspirationer fra det store udland går hånd i hånd. Hvor det moderne abstrakte billedsprog ikke er et brud med traditionen i dansk kunst, men tværtimod ligger i forlængelse af utallige kunstneres bestræbelse på, ud fra et lille udsnit af naturen, at danne en hel verden. En verden, som har sin egen ornamentale og figurative orden og som er underlagt den evige søgen efter harmoni og alligevel spændingsfylde.

Holstebro Museum

*Ikke kun støv, guld og skeletter
– om det nye
Holstebro Museums udstillinger*

I foråret 1991 åbner det nybyggede Holste-

bro Museum ved Færchs villa på Sønderland. I 1990 er samlingerne overflyttet fra Lægård Mølle, og store dele af de nye permanente udstillinger opbygges i det kommende år. Først vil udstillingerne om byens

Model af Holstebro Kunstmuseum og Holstebro Museum. De to museer er bygget op omkring tobaksfabrikant Færchs villa. Kunstmuseet bagerst i billedet og det nye kulturhistoriske museum forrest med den lukkede gårdhave.

og egnens historie fra middelalderen til vor tid blive færdige sammen med en introduktion til egnens særpræg som fauna og natur, samt specialsamlingerne om blikkelegetøj, dukker og piber. I 1992-94 følger de permanente udstillinger om middelalder, oldtid, modstandsbevægelsens og dragonregimentets historie.

Her skal kort fortælles om indholdet af udstillingen om byens historie fra 1600-årene til vor egen tid. Det er en periode med utallige brud, men også med den sammenhæng, der gør det så vigtigt for os at kende til historien og de mennesker, der har virket før os her i byen.

Også arbejdets historie

Alt for mange mennesker betragter stadig museer som steder præget af tommetykt støv på glasmontere med gulnede skeletdele, smuldrende lerkar og falmede tekstiler. Sådan var det måske engang – men ikke mere. Idag skal museumsudstillinger konkurrere med moderne medier. Derfor tager vi også tidssvarende virkemidler i brug for at give publikum en virkelighedstro fornemmelse af historien. Man skal føle det vedkommende således at den historie der fortælles, giver ens eget liv perspektiv. De nye udstillinger bliver derfor ikke de engang så almin-

delige opstillinger af rariteter som oldemors gryde og onkel Peters gamle lommekniv. Istedet vil vi fortælle Holstebros historie, således at gæsterne får et overblik over, hvad der har præget vor by gennem tiderne.

Det skal ske ved at tage udgangspunkt i forhold, der berører menigmands historie og dagligdag. De enestående fund skal også være der, men udstillingernes bærende elementer bliver fortællingen om hvad fortidens holstebroboere levede af: handel, håndværk og industri.

Fra de rige handelsfolk til 60ernes kulturrevolution

Forløbet vil begynde med beretningen om de brande, der i 16- og 1700-årene var indbyggernes mest frygtede fjende. De forarmede Holstebro, så 1600-årenes kendte storkøbmandsslægter deLinde, Solgaard og Grøn hurtigt blev til myter. Disse internationale handelsfolk var ganske afhængige af landbruget udenfor byen – derfor bliver den lokale landbokultur og dens produktion af stude, uld og jydepotter belyst. Det gav den omsætning Holstebros håndværk og handel byggede på.

Guldsmed Weller og andre håndværkere

De fine arbejder guldsmed Weller fremstillede i 1700-årenes Holstebro har gjort byens håndværk landskendt – men der var mange andre og mere anonyme håndværkere, som alle satte præg på byen. Gørtlerne i 1700-årene, bødkerne Ottow, malermester Kielgast, malermester Svend Nielsen i Sct. Jørgens Gade og snedkermester Herluf

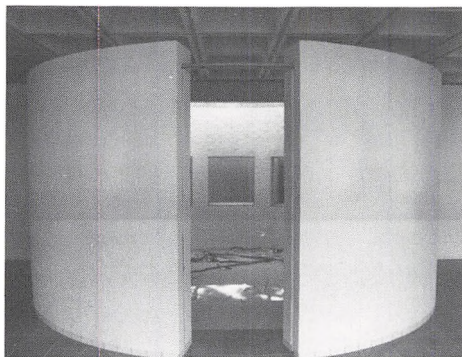

I museets østende ligger særudstillingsrummet, her set fra parken. Udstillingsarealet er på ca. 200 m² og højden af rummet er 1 m højere end rummene til de permanente udstillinger. Dermed mener vi at have taget »højde« for de pladskerav både egne men især lejede udstillinger kræver.

Knudsen – alle var de fremragende håndværkere, som med deres produkter prægede indbyggernes dagligliv. I denne afdeling vil også naverne og Teknisk Skole få plads.

Markeder, slagterier og gæstgiverier

Tilbage til middelalderen var markederne i Holstebro blandt de største i Jylland – sådan vedblev det at være op i vor tid med en le-

I afdelingen om håndværk er opført et »skatkammer«, hvor arbejder af de dygtige guldsmede fra Holstebro vil blive præsenteret i ti montrer.

gende som Ivar Lundgaard i centrum på byens berømte eksportmarked. Derfor skal Johanne Lundgaards regnemaskine udstilles sammen med grimer til stude, pengekatte og almanakker, der fortalte bonden at det var markedstid. Her er det også rimeligt at fortælle publikum om byens mange gæstgiverier forhen.

Forbindelsen til slagterierne er her ligetil – allerede sidst i 1850'erne var Niels Holst i Enghavegården (senere Schous gård) blandt de største danske eksportører af bacon til England. Også Magnus Kjær og hans enestående indsats for forædling af den danske bacongris skal der fortælles om på det nye museum.

Industrien kom med tobakken

Den største ændring i den vestlige verdens produktions- og arbejdsliv var overgangen fra håndværk til industri og fra naturalie – til pengeøkonomi. I Holstebro blev tobaksin-

dustrien igangsætter for denne udvikling, idet byens første »fabrik« var Laurids Buchs tobaksfabrik af 1829. Men først Rasmus Færchs fabrik af 1869 skulle for alvor gøre Holstebro til tobakkens by, og det i en grad, så byen i 1950'erne var den by i Danmark, hvor der procentvis var flest beskæftiget i tobaksbranchen. Derfor får Færchs tobaksfabrik og livet på »byens fabrik«, som den kaldtes, en fremtrædende plads på det nye museum.

Jernet

I dag betyder jernindustrien meget for Holstebro. Den historie startede i 1862 med etableringen af det senere så berømte Holstebro Jernstøberi. Vi agter at fortælle historien herom og trække linierne op med F. L. Hansens maskinfabrik og de berømte Holstebromotorer. Museets to røde Holstebromotorer tænder lys i øjnene på gamle smede og maskinarbejdere, og viser at museet også er andet end landbo- og borgerkultur.

Den spændende dagligdag

Bag ovennævnte historier, der ofte forløb ved siden af hinanden, voksede det folkelige liv frem og kom til syne i politiske foreninger, andelsbevægelse, afholdsforeninger og det religiøse liv. Derfor skal der også i de nye udstillinger fortælles om de politiske spændinger i byen sidst i forrige århundrede, lærer Hansen-Sir og Christen Berg, de første fagforeninger og partiernes start. I samme forbindelse hører de for vor egn helt specielle indkøbsforeninger RAV og RAI hjemme. Også religiøse frontkæm-

Sydfløjen er i dobbelt bredde, hvilket vil sige 9 m bred. I dette område skal fortælles om vikingetid, middelalder, håndværk samt om markeder, slagterier og gæstgiverier.

pere som Morten Larsen og Anders Stubkjær vil publikum møde på det nye museum.

En kulturby før kulturrevolutionen

Oftentimes får man det indtryk, at der ikke var nogen »kultur« her i byen før 1960ernes meget omtalte udvikling. Naturligvis var der det. Der var den arbejderkultur der gav sig udslag i oplæsning af bøger for hinanden på tobaksfabrikken, men der var også en gammel »lånebogsamling« i byen – den blev til Holstebro Bibliotek. Der var også berømte bogmagere som Niels Peter Thomsen, der

gjorde sit håndværk til en kunst, og begyndte den tradition Ringkøbing amt endnu har for »den sorte kunst«. Holstebro fødte også folk der skrev bøger – William Waagner – en stor digter, der blev miskendt på grund af sin uregelmige opførsel. Og tilbage i forrige århundrede var der ofte besøg af omreisende teatertrupper i Holstebro – jo, der var kultur i massevis i gamle dages Holstebro.

Rundturen slut

Hermed været givet et kort rids af nogle hovedtræk af de nye udstillings indhold for

nyere tids vedkommende. Vi har ingen intentioner om at blive noget lokalt nationalmuseum, men et museum byens borgere kan bruge til at friske hukommelsen op med, til at glæde sig over gamle dage, måske også til at skabe en smule sammenhæng i til-

værelsen. og her skulle børnene gerne kunne hente blot en smule ballast at bygge videre på. Måske Holstebro Museum således kan bidrage lidt til at give det perspektiv og den rodfæstethed mange mennesker savner idag.

Lemvig Museum

Oldtiden i farver

I mange år havde vi på Lemvig Museum en oldtidsudstilling, som vi var meget flove over. Den var grå og trist, og de mest spændende ting var anbragt lige over børneøjnehøjde. Når der kom en skoleklasse for at høre om oldtiden, gjorde museumspædagogen sig store anstrengelser for at gøre emnet levende ved at tage ting frem fra magasinerne og fortælle om dem. Men det var alligevel ikke rigtig godt.

En dag kom der med posten et af disse tykke breve, som museerne i disse år får så mange af; budskabet er det samme – »få en god idé i en fart, helst én, der går på tværs af afstukne grænser«, men det er forskelligt, hvem der sidder på pengekassen. I det tilfælde her var det Folkeskolens Udviklingsråd, og det satte nogle tanker igang på museet. Måske kunne vi få lavet noget spændende ud af vores oldsagssamling, hvis vi fik en skoleklasse med i samarbejdet. Vi spurgte os for hos en lærer, som i forvejen var en flittig og interesseret bruger af museet, Ivan Krogh Hansen på Christinelystskolen i Lemvig, om han havde en klasse,

Lærer Ivan Krogh Hansen diskuterer en detalje i en af de store vægplancher, som eleverne i 4. klasse er ved at male. På planchen sidder et af elevernes forlæg hæftet op som kladder til det færdige maleri.

4. klasse tegnede stabler af udkast til de store vægplancher – her er en dramatisk scene fra jægerstenalderen.

der kunne tænkes at være med på idéen. Det havde han; i skoleåret 1989-90 var han lærer i dansk, formning og historie for en fjerde klasse. Sammen søgte museet og skolen støtte til sagen og fik bevilget en sum penge fra Udviklingsrådet.

Klassen gik igang med arbejdet efter sommerferien i 1989 og arbejdede i mange timer om ugen; museets pædagog tilbragte i reglen to af ugens dage på skolen sammen med lærer og elever, men klassen var også på besøg på museet og på flere udflugter i landskabet og til andre museer. Med udgangspunkt i en række undervisningsforløb om emner fra oldtiden lavede eleverne først skitser og senere vægstore plancher med landskaber, dyr og menneskelig aktivitet fra stenalder til nutid. Her er vældige rensdyr

og glubske ulve, fiskere på fjorden, hele årets gang i landbruget, de tamme kreaturer, den gamle mand der fortæller, Thor på regnbuen mellem tordenskyerne og Lemvigs kirkespir mellem bakkerne. Alle detaljer på plancherne blev drøftet og vejet af mod den viden, som fagarkæologer har samlet, men udtrykket er helt fjerdeklasse's eget. Klassen har også lavet fine modeller af landsbyer, enkelte huse og redskaber, alt sammen baseret på faglig viden, som klassens lærer og museets pædagog har præsenteret dem for. Men projektet har ikke været hårdt styret; faktisk har eleverne selv bidraget med spontanitet og en udtryksevne, der slet ikke kunne forudsiges. Da den store planche om bondestenalder var færdig, viste det sig pludselig, at eleverne i ét langt

forløb havde forenet tidens gang og årets – marken ryddes og pløjes i ældre bondesten-

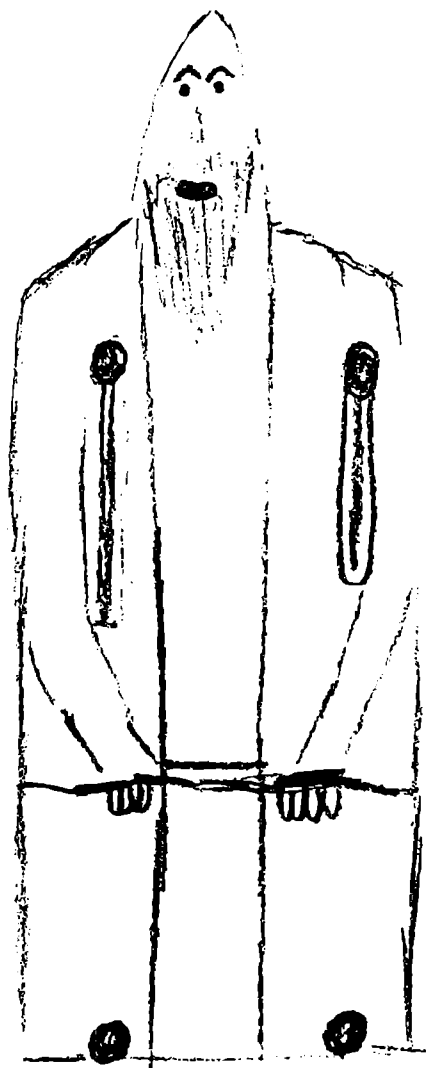
alder, og kornet køres hjem tusind år senere.

Nu er plancherne færdige, og eleverne skal videre i skoleforløbet, men i det nye skoleår fortsætter de alligevel arbejdet med oldtidsstillingen. Nu er det teksterne, det drejer sig om. Klassen har haft Vagn Steen på besøg for at lære at lege med det sproglige udtryk. Hvad kan man fortælle, hvis man ikke længere er den velkendte elev fra fjerde klasse, men en person med et dunkelt oldtidsnavn og dermed en ny identitet?

På museet står vi nu med mange brikker til et stort puslespil, der skal klemmes på plads i et givet rum. Det bliver ikke helt nemt, men sikkert er det – resultatet bliver farverigt og spændende. Vi håber, at fjerde klasse fra Christinelystskolen – og mange andre klasser – i årene fremover har lyst til at komme på besøg i vores udgave af oldtiden.

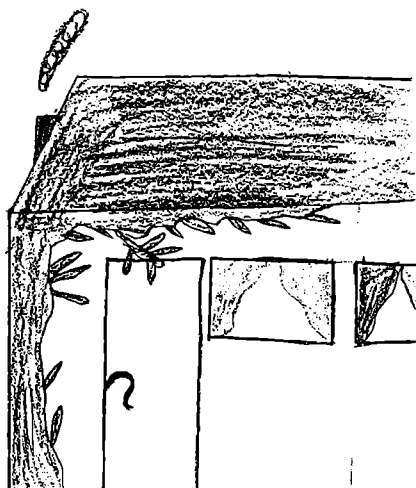
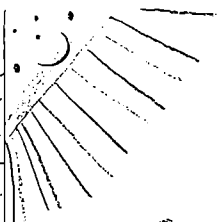
Et godt fund på stranden

I vinterferien i februar 1990 kom der en dreng fra Thyborøn på besøg på Lemvig Museum; det var Peder Steen på 10 år. Med sig havde han en lille fint udskåret træfigur, som han havde fundet på stranden ved Thyborøn sidste sommer. Vi kiggede på den og fik lov til at låne den, så vi kunne få den nøjere bestemt. Det var tydeligt nok en figur, der hørte hjemme i en kirkelig sammenhæng, og det faldt derfor naturligt at vise den til middelaldereksperten Niels-Knud Liebgott på Nationalmuseet. Hans bedømmelse lød, at figuren med sikkerhed var fra Østeuropa, og at den i hvert fald ikke var fra Middelalderen, snarere måske fra forrige århundrede. Hvem figuren forestillede

til Ellen Bangård. Jeg synes det var sjovt at se træfiguren. Igen det var længe tid siden jeg havde set den. Jeg havde bestemt li. al. var inde i glo. net. num. met. jeg har det godt. Kanti-hitsen peder.

Hej Lemvig Museum.
Jeg synes at det var en god tur og det var sjovt det var også. Sov at høre om Alexander Newskij det var også sjovt og skrive i gæstebog og komme ud i haven. Det allersjoveste var planetrummet når mand lagese ned på Den mætkus og så op stjernerne vi var

Venlig
Hilsen
Kristina

Et par af de tegninger som 2. klasse fra Thyborøn Skole sendte til Lemvig Museum som tak for sidst.

kunne vi ikke opklare; der er det mærkelige, at den lille mand sidder med et par krykker under armene. Helgener kan være udstyret med forskellige symbolske genstande, men der er ingen med krykker! Liebgott kunne af gode grunde ikke forestille sig en rimelig forklaring på, at en østeuropæisk figur fra 1800-årene kunne være havnet på stranden ved Thyborøn. Men det kunne vi; det første man tænker på i den forbindelse, er den russiske orlogsfregat »Alexander Newskij«, der forliste ved Harbøre i 1868. Figuren kan have været en del af de transportable alre, som vi ved, skibet havde ombord; den kan være tabt i sandet, da alt godset blev bjærget i land, og så have ligget

gemt der indtil sidste år, hvor en række storme flyttede om på kystlinjen. Fra det sted, hvor Alexander Newskij strandede og til Thyborøn er der ikke mere end omkring fem kilometer.

Peder bestemte sig for at forære figuren til Lemvig Museum, og vi udstillede den med det samme i en montre sammen med andre ting fra »Alexander Newskij«. Lige før sommerferien kom Peder på besøg sammen med sin klasse, 2.a fra Thyborøn Skole, og de fik hele historien om »Alexander Newskij«s forlis og om de mange ting, der fandtes ombord på skibet. Efter besøget modtog museet en tyk kuvert med breve og tegninger, som klassen havde lavet. Der var

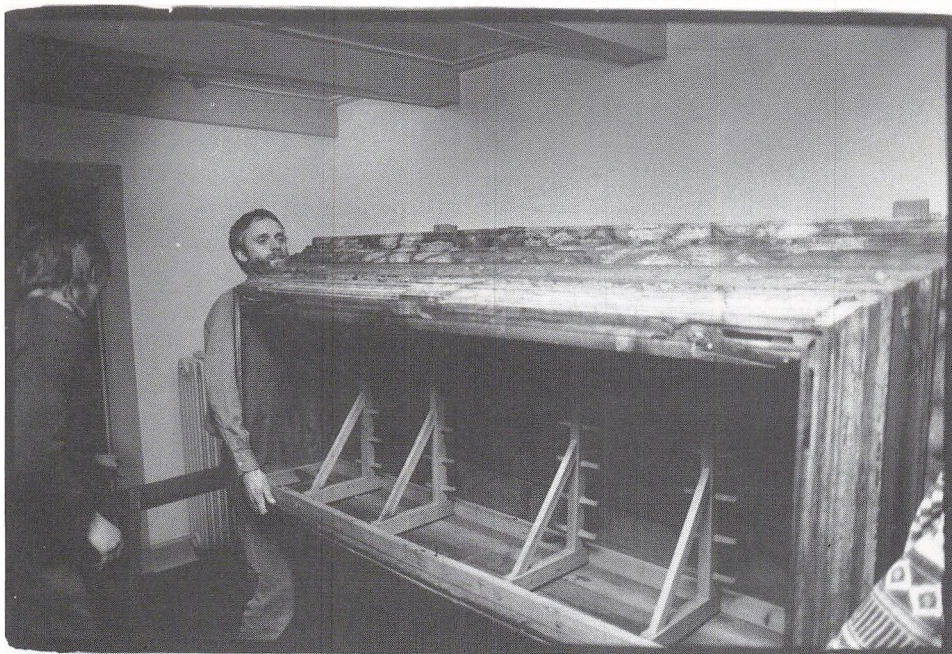
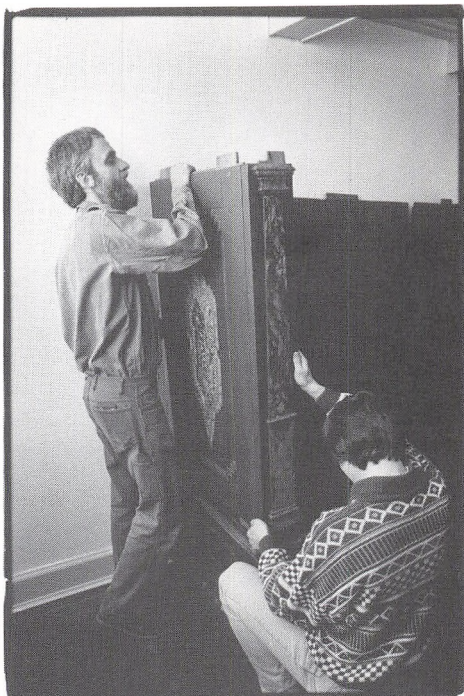
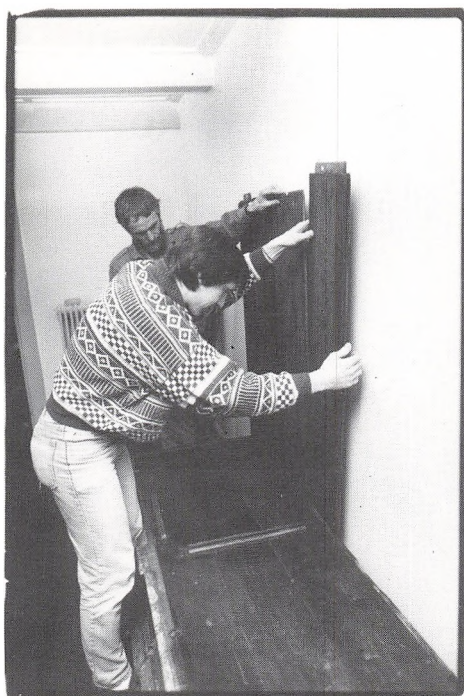
Fotograf Johan Gadegaard, Lemvig, 1989.

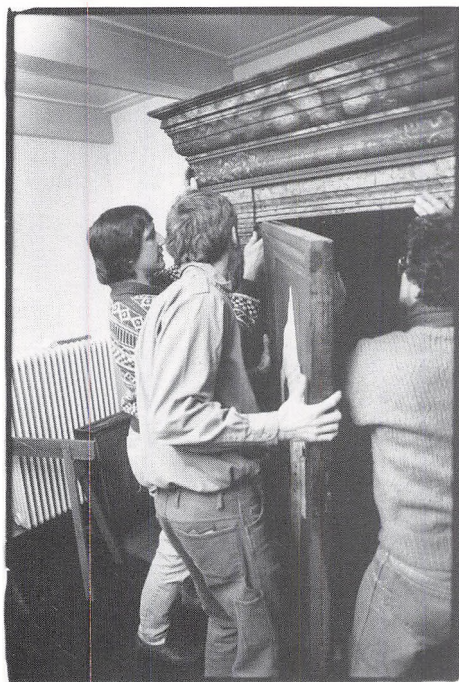
både »Alexander Newskij« for fulde sejl og Peders figur og indtryk fra andre af museets udstillinger. Kristina skrev: »Hej Lemvig Museum, jeg synes at det var en god tur og det var sjov, det var også sjov at høre om Alexander Newsky, det var også sjov og skryve i gæstebog og komme ud i haven. Det allersjoveste var planetrummet når mand lage seg ned på den madras og så op på stjernerne. Venlig hilsen Kristina«. Ved siden af brevet har Kristina tegnet museets hus med pæretræet over døren.

Lemvig Museum og Konserveringscenteret i Ølgod.

I 1989-90 fik Lemvig Museum sat to af sine udstillingsrum i stand. Ved den lejlighed

skulle en række af museets bondemøbler flyttes, og en enkelt skulle helt skilles ad. Vi tilkaldte ekspertice fra Konserveringscenteret i Ølgod, og konserveringstekniker Harald Thrane kom op for at hjælpe os med råd og dåd. Det var et spændende øjeblik, da museets store klædeskab fra 1700-tallet skulle tages fra hinanden; vi vidste, at det kunne lade sig gøre, men havde aldrig turdet prøve. Det viste sig, at skabet var samlet uden brug af søm, skruer, hængsler eller beslag; det blev holdt sammen af selve den snedkermæssige konstruktion. Vi blev så imponerede af dette stykke 1700-tals byggesæt, at vi inviterede publikum, da skabet igen skulle sættes sammen. Harald Thrane og museets Hemming Kløkker skulle nu overfor sløjdhødet fra Nørre Nissum Se-

minarium og deres lærer Poul Madsen samt den lokale pressefotograf demonstrere, hvor let skabet lod sig samle! Heldigvis var forarbejdet gjort så godt, og det gamle skab af en så udmærket kvalitet, at arbejdet ikke drillede. Bagklædning og sidestykker gled på plads i bundstykket, dørene lod sig hænge op i pinolhængslerne, og gesimsen kunne løftes op og sættes på. Det sidste krævede dog en samlet indsats, også fra tilskuerne! Endelig kunne den sidste skuffe sættes i, og skabet står igen på plads som et pragtstykke i museets udstilling. Sløjdholdets dag på museet sluttede med et lille kursus i korrekt limning af møbler, hvor Harald Thrane havde medbragt prøver og eksempler. Vi følte alle, at vi havde deltaget i et samarbejde på tværs af grænserne imellem de forskellige institutioner.

Ringkjøbing Museum

På opklaring i samlingen – »en flaskepost fra Østgrønland«

I årets første måneder var Per Hauge Mortensen beskæftiget med en gennemgang af museets Grønlandssamling, der i hovedsagen har tilknytning til »Danmark-Ekspeditionen« – den berømte polarekspedition 1906-08, hvor L. Mylius-Erichsen omkom med sit slædehold. Gennemgangen bestod i at få gamle breve med oplysninger knyttet sammen med museumsgenstandene og få det hele sorteret ud i nummerorden. Det lykkedes i det store og hele. Dog blev der én genstand til overs, som slet ikke var nævnt noget steds i papirerne, nemlig en korkbøje ombundet med kobbernet og med et amerikansk blikflag vajende fra en spiralfederliggende stang på toppen. Selve bøjen er 21,5 cm høj. Den har et hulrum forsynet med et skruelåg, og indeni er der en metalcylinder lukket med en prop. På skruelåget er der en inskription: »Baldwin-Ziegler Expedition 1901«. Bøjen er beregnet til undersøgelse af havstrømmene. Hylsteret indeni har kunnet rumme en meddelelse til finderens. En sådan bøje drev i 1938 i land ved Elsegaard nær Ebeltoft, men det var mildest talt ikke særlig sandsynligt, at det skulle være den, der var havnet i Ringkjøbing Museums samling.

Baldwin-Ziegler ekspeditionen i 1901 gik til Frantz Josef Land i Ishavet. Den huskes i danske polarkredse for et stort depot, den havde anlagt ved Bass Rock i Østgrønland. Her rejste Danmark-Ekspeditionens folk ned og hentede forsyninger, og mæn-

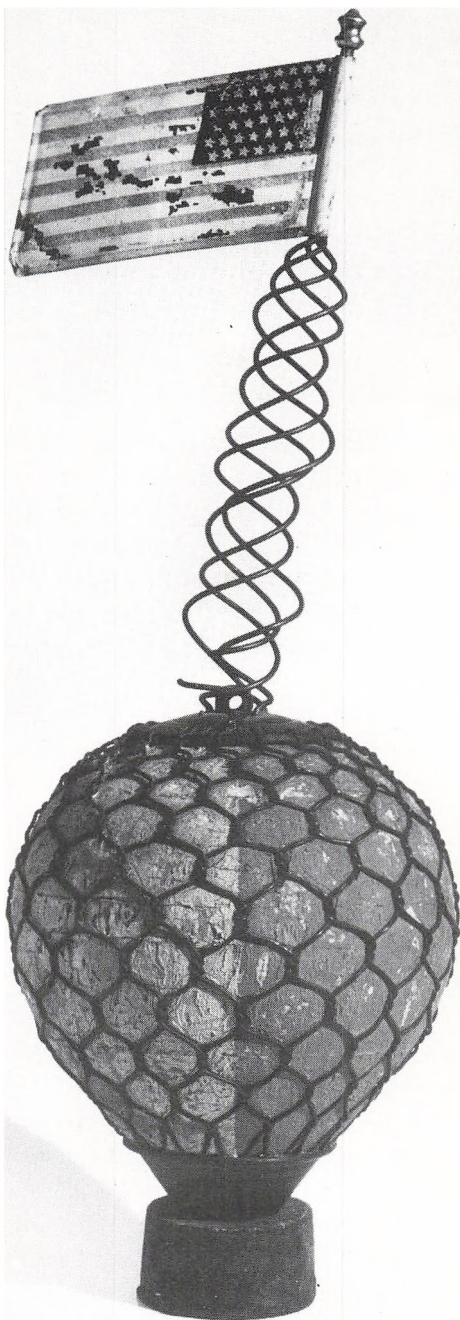
dene i de senere fangstkompanier har nærmest myldret ind og ud af depoterne. En af dem, Viggo S. Lund, skriver i »Jægerliv og Nordlysnætter«, 1926, at han har taget en Baldwin-Ziegler bøje med hjem som souvenir. Det kunne en af Mylius-Erichsens mænd også nemt have gjort, og vi har altid troet, at det var på den måde, bøjen var havnet på museet. Der er desværre ikke malet et museumsnummer på bøjen, så vi kunne slå den op i protokollen.

Ved gennemgangen stod vi imidlertid også og manglede en enkelt ting, nemlig museumsnummer 2484, der i 1935 er indført således i protokollen: »1 Flaskepost fra Østgrønland, fra Conrad Larsen (Tuborg Depotet) Ringkjøbing.« Den var ikke blevet identificeret ved revisionen af samlingen efter museumsforstander Klokkers død i 1941. Nu spurgte vi os selv, om »flaskeposten« i virkeligheden kunne være identisk med Baldwin-Ziegler bøjen, der jo med lidt god vilje godt kan kaldes en flaskepost.

Spørgsmålet var, om vi efter mere end et halvt århundrede kunne finde ud af ølhandler Conrad Larsens eventuelle tilknytning til Østgrønland. Ved at spørge lidt rundt i byen viste det sig, at der faktisk var flere, som udmærket huskede Conrad Larsen. Han var i 1938 flyttet til Stadilø, hvor han bl.a. var opsynsmand i det store naturområde ved Vest Stadil Fjord, passede afvandingsmøllerne og bestyrede åleopdrættet og landbruget. Mange husker ham som glad og munter mand. I 1953 flyttede han til Nørre Lyngvig, og i en del år var han beskæftiget som medhjælper ved Hvide San-

de Fiskeauktion. Han døde i 1965 og ligger begravet på Nørre Lyngvig kirkegård sammen med sin kone, der først døde i 1983. Nogle mente at vide, at Conrad Larsen havde været herregårdsskytte, inden han kom til Ringkøbing. At han også skulle have været på Grønland, var der derimod ingen, der havde hørt om, måske bortset fra en enkelt, der kunne huske, at Conrad Larsen havde en brændevinsflaske, som han påstod stammede fra Mylius-Erichsen. Mere konkret kunne kommunens mandtalslister oplyse, at Conrad Larsen var født i Frørup år 1900 og tilflyttet Ringkøbing fra Høng pr. 1. januar 1928. Hans kone Dorthea Marie var tilflyttet fra Kalundborg d. 5. april samme år. Så vidt folk i øvrigt huskede, havde ægteparret ikke haft børn, så der var ikke nogen efterkommere, vi kunne opsøge og spørge mere direkte.

Via journalisten Janni Andreassen, der arbejder på en Mylius-Erichsen biografi, har museet i de seneste år haft en del kontakt med Arktisk Institut i Charlottenlund. Det var naturligt at spørge, om instituttet kendte noget til Conrad Larsen. Det er trods alt et begrænset antal mennesker, der overhovedet har færdedes i Østgrønland. Det varede ikke længe, før vi fik at vide, at instituttets »stifinder« fru Jacobsen faktisk havde fundet en Conrad Larsen. Han havde været ansat som fangstmand i Østgrønlandsk Kompagni A/S og var rejst op i sommeren 1922. I fangstkompagniernes annaler er han bedst kendt som »Fynboen«, -

Baldwin-Ziegler bøjen på Ringkøbing Museum (Jørgen Borg fot.).

der var nemlig ikke så få af fangstmændene, der hed Larsen.

Selv om vi ikke har fået noget hundrede procent bevis, er vi ret sikre på, at mysteriet om ølhandlerens flaskepost og bøjen er blevet løst. Det passer fint ind i billedet, at en professionel jæger og fangstmand opgiver en tilværelse som forretningsdrivende i Ringkøbing for at blive opsynsmand i de store naturområder ved Vest Stadil Fjord.

Teglovn i Brejning

Den 12. september blev museet kaldt ud til Gerner Husted i Brejning, hvor en lille flok historisk interesserede med tilknytning til sognets eget museum var gået i gang med at frigrave en teglovn. Findestedet ligger 250 m NV for Brejning kirke på et lavtliggende areal, tæt ved en tidligere ler- eller mergelgrav.

Gerner Husted havde i mange år pløjet murbrokker op på stedet. Ejendommen hedder Pilgård og har tidligere bestået af to gårde. Derfor troede han egentlig, at det var den vestlige af de to gårde, der oprindelig havde ligget på dette sted. Ved at grave et lille prøvehul havde man i foråret fundet ud af, at murbrokkerne nok snarest stammede fra en teglovn. Høsten var nu veloverstået, og inden der skulle køres gylle ud og sås vintersæd, var der lejlighed til at kigge nærmere på teglovnene.

Tæt forbi stedet har den gamle Ringkøbing-Holstebro landevej løbet indtil midten af forrige århundrede. En af de lokalhistorisk interesserede, fhv. gdr. Henning Kjærgaard, havde i et dokument på Landsarkivet opdaget, at en stenkiste på den gamle landevej i 1837 omtales som »belægende

lige ud for Pilgaard tegl værk«. I J. C. Halds landøkonomiske beskrivelse over amtet, der udkom i 1833, findes der en statistik over teglværkerne. Antallet varierer stærkt fra sogn til sogn, og i Brejning sogn nævnes kun ét. Man må have lov til at tro, at dette ene er identisk med Pilgård teglværk, og at det netop var dette, der var blevet fundet.

De teglværker, som Hald omtaler, er især de små såkaldte bondeteglovne. For 150-200 år siden var teglbrænding blevet en binæring for driftige vestjyske landmænd, der havde tilstrækkeligt med brændsel og tjenligt ler. Kendskabet til at brænde mursten i små ovne bredte sig sydfra op langs Vestkysten i sidste halvdel af 1700-tallet. Nogle ovne blev blot anlagt til at brænde sten til opførelse af en enkelt gård, mens der i andre blev brændt mursten til salg. Bondeteglovnene er en væsentlig forudsætning for, at den særlige vestjyske byggeskik med de grundmurede ejendomme kunne udvikle sig på landboreformernes tid. I andre egne af landet fortsatte man lang tid endnu med at bygge gårde og huse af bindingsværk.

Nogle af teglovnene er afmærket på gamle kort. Langt de fleste er for længst pløjet op og sløjfet totalt, så det er sjældent, at vi som arkæologer støder på dem. Faktisk ved vi derfor ikke så meget om dem, så det blev hurtigt besluttet at lave en egentlig udgravning for at få den nyfundne ovn fotograferet, opmålt og beskrevet.

Det var naturligvis kun fundamentet og ovngulvet, der var tilbage. Ovnen målte 5,5 x 4,5 m og havde haft indfyring fra NV. Fundamentet bestod af flade marksten lagt i en bredde på ca. 70 cm på de tre sider, mens

Pilgård, Brejning sogn. Frilagt fundament og gulv i bondetegløvn, set fra sydenden. (J. A.A. J. fot.).

indfyringssidens fundament var dobbelt så bredt og hævet 10 cm. Ovnrummet havde haft let buede sider og målte ca. 3,30 x 3,30 m. Gulvet var lagt af itugæde mursten og havde to murede askerender. I forlængelse af disse var der to indfyringskanaler gennem forsides brede fundament. Kampestensfundamentet var dækket af ler. Vi opdagede, at dette i virkeligheden var rester af

ovnens mure, der var bygget af soltørrede ubrændte sten.

Hald skriver, at ovnene som regel var kubiske, 5-6 alen høje og lige så brede og dybe. Dette svarer nøje til gulvfladens mål i Pilgård-ovnen. Hald skriver videre, at murtykkelsen aftog opefter, og at murene ofte havde en beskyttende græstørvsbeklædning. Bondetegløvnene var oftest åbne

oventil, d.v.s. at de på det nærmeste kan sammenlignes med en stor åben skorsten. Det har krævet ikke så lidt hånddelag at fyre og få varmen fordelt rundt, så stenene kunne blive så ensartet brændt som muligt. Som brændsel brugtes klyne (= mosetørv), idet lyngtørv gav for megen aske. Ovne af den almindelige størrelse rummede omkring 5000 sten pr. brænding. I stedet for at være muret op var mange bondetegløvne gravet ind i brinker. F.ex. egnede gravhøje sig glimrende hertil.

Gerner Husted var indstillet på, at Pilgård-tegløvnen skulle sløjfes, når Ringkjøbing Museum havde afsluttet udgravningen. Da han så, hvor pænt bevaret ovnen var, ombestemte han sig imidlertid, og besluttede, at den skulle bevares for eftertiden. Der er nu kørt sand på, og det er meningen, at der også skal køres så meget ekstra muld på, at ploven i fremtiden ikke kan nå ned til stenene. Vi er meget glade for denne frivillige bevaring og synes, at vores lille udgravning hermed fik en usædvanlig god afslutning.

Skeletter på stranden

Det vakte i maj 1989 nogen opmærksomhed i medierne, da der ved den årlige strandrensning på Odbjerg strand, Husby Klit, blev fundet et menneskekranium. Strandrensningen er gjort til en folkelig begivenhed, og det var en dame fra Ringkjøbing, der blev noget forskrækket og forbløffet, da det, hun troede var en gammel plasticdunk, pludselig viste sig at være et kranium. Ved nærmere eftersyn lå der flere skeletdele på stedet, heriblandt rester af endnu et kranium. Fra lokal side blev der

fremsat formodning om, at det kunne være en begravelse fra »St George« og »Defence«, som var blevet frilagt ved havets æden sig ind i klitterne under de seneste års storme.

Politiet i Ringkjøbing tog vare på skeletdelene, der blev sendt til retsmedicinsk undersøgelse, idet man bl.a. ønskede vurderet, om det fundne evt. kunne stamme fra allierede flyvere fra 2. verdenskrig. Den retsmedicinske rapport forelå pr. 20. juli. Den konkluderer, at der er knogler af 2 personer, antagelig 2 mænd. Ud fra knoglernes tilstand og udseende skønnes de at have ligget i jorden i mere end 100 år. Det intakte kranium stammer fra en 35-45 år gammel person, mens det andet kranium er fra en lidt ældre person, 55-65 år. Begge personer kan antages at have været omkring 158 cm høje. Med den anslåede personalder og liggetid i jorden kan det således næppe dreje sig om allierede flyvere.

Men kan de to skeletter stamme fra den store strandingsulykke ved Thorsminde i julen 1811, hvor ca. 1400 mennesker mistede livet? Ja, det er der ikke noget i vejen for, selv om der ikke kan føres noget afgørende bevis. På Landsarkivet opbevares blandt retsdokumenterne fra denne stranding en forklaring, som strandfogederne på strækningen fra Nymindegab til Thorsminde har afgivet til en særlig undersøgelsesret, der blev nedsat en månedstid efter forliset. Dokumentets indhold er gengivet i Hardsysels Årbog 1961. Det fremgår heraf, er der på Søgaard nordre forstrand (= Husby Klit) i Jens Nørbyes område var 82 døde samt overkroppen af én. I næste len, som Jens Lodberg og Jens Ibsen var fælles om, var der inddrevet 91 lig, et af dem var af en

Sdr. Haurvig 9. marts 1990. Eroderet klit med skeletdele foran sandskredet. (J. AA. J. fot.).

kvinde, men de to mænd »ansaae hende ikke for at være fornem«. Chresten Ibsen og Mads Bechbye havde hver 9 døde. I anders Iversens len var der 2 døde. Hos Peder Bank og Milter Christensen var der inddrevet henholdsvis 29 og 8 omkomne, ... og sådan fortsættes der.

Efter skik og brug har man hurtigst mu-

ligt begravet de døde i klitterne, dog blev officererne og andre mere fornemme personer begravet på kirkegårdene, så vidt de kunne identificeres. Både gammel overtro, frygt for smitsomme sygdomme og praktiske hensyn ligger bag gamle dages tradition med at begrave indstrandede lig i klitterne. På landkortene optræder betegnelsen Dø-

Sdr. Haurvig 9. marts 1990. Menneskeknogler foran klitfoden. (J. AA. J. fot.).

demandsbjerge for de mere faste begravelsessteder. Men ved så stor en ulykke som de engelske lineskibes stranding i 1811 har man ikke blot benyttet de sædvanlige dødemandsbjerge, men har været nødsaget til at begrave omkomne i snart sagt hvert eneste standlen. Derfor er der god grund til at tro, at skeletterne fra Odbjerg strand kan stamme fra »St George« og »Defence«.

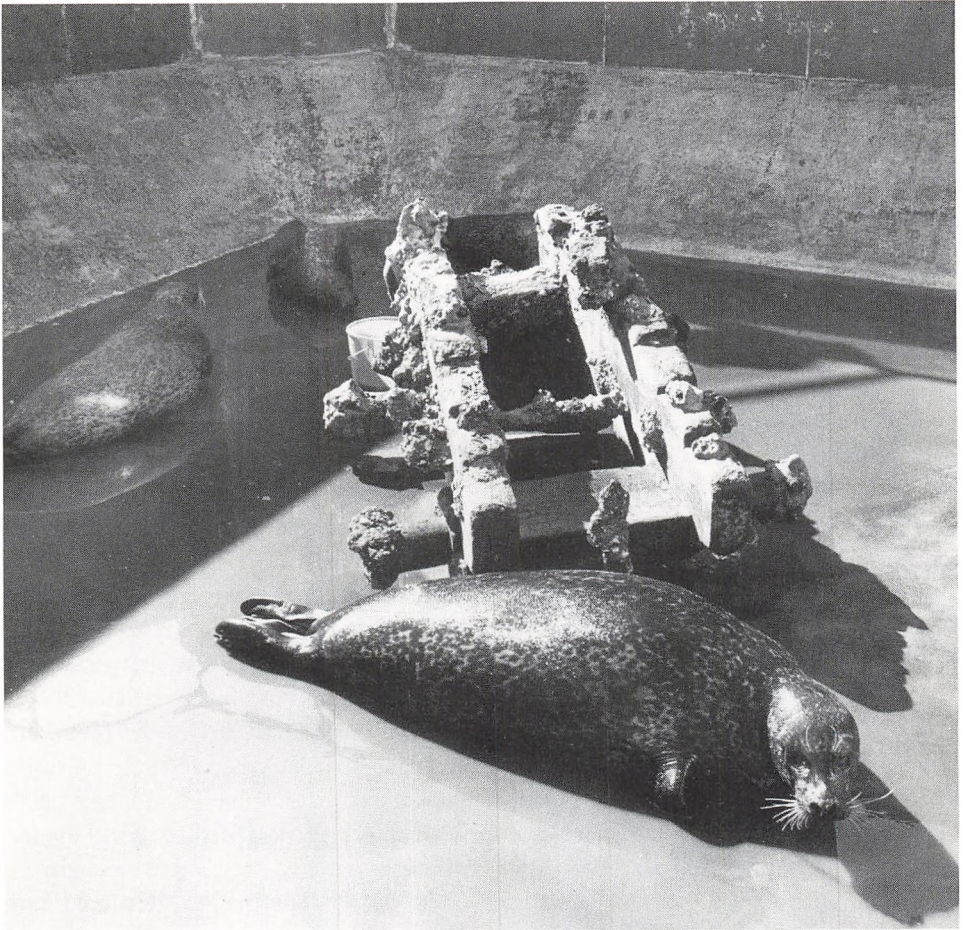
I midten af 1800-tallet ebbede brugen af dødemandsbjergene ud. Først med en lov fra 1872 og en forordning fra 1873 bestemmes det direkte, at alle lig af ukendte for fremtiden skal begraves på kirkegårdene. Skeletterne fra Odbjerg strand er af Politimesterembedet blevet overdraget til Ringkøbing Museum. Der er planer om, at de skal indgå i udstillingen i det kommende

Strandingsmuseum i Thorsminde som en del af beretningen om tragedien i 1811.

Flere skeletter

Den 9. marts 1990 blev museet ringet op af Kurt Christensen fra Hvide Sande, der fortalte, at han under en strandtur dagen forinden havde set nogle skeletdele, der var skredet ud af klitten på forstranden i Sdr. Haurvig. Det blev aftalt, at Kurt Christensen skulle vise os stedet i middagspausen. Han havde iagttaget, at der sad skeletrester tilbage et stykke oppe i klitsiden, men da vi kom derud, var der sket yderligere skred. Foran klitfoden lå bækkenknogler, lårben og skinneskrogler. I sandet inde i klitfoden desuden nogle fodknogler. Af frygt for sandskred turde vi dog ikke grave ret meget. Ud fra Kurt Christensens og museets egne iagttagelser har begravelsen ligget et godt stykke oppe i klitsiden under en gammel overflade, der sås som en mørk stribe. Selv om skelettet var skredet ned, lå knoglerne på stranden stadig så nogenlunde i anatomisk orden med bækkenknogler og lårben yderst og fodknoglerne inde i klitfodens sand. Vi kunne derfor slutte, at graven havde været regulært anlagt i retningen Ø-V. Den øverste halvdel af skelettet manglede og måtte anses for at være forsvundet i havet. Den voldsomme storm 27. februar havde skåret kraftigt ind i klitten, der over en lang strækning stod med så stejle skrænter, at det overhovedet var vanskeligt at komme op og ned på stranden.

Skeletdelene blev opsamlet for at undgå, at de blev fjernet af uvedkommende. På vejen hjem traf vi strandfoged Fjord og aftalte, at museet selv indberettede fundet til poli-

Raperten på sælariets bund. Sælerne møvede hele tiden rundt i bundslammet og brød sig faktisk ikke om, at vi kom alt for nær. (Jørgen Borg fot.).

tiet. Da der efter fundiagttagelserne ikke kunne være tale om en begravelse, der var foretaget i nyere tid, ønskede man fra politiets side ikke nogen retsmedicinsk vurdering.

Det var ikke første gang, strandfoged Fjord havde været ude for skeletfund i sit len. De tidligere skeletter er blevet ført til

Haurvig kirkegård og begravet der. Det aftales, at også denne sømand skulle have en hæderlig begravelse efter Klittens skik i dag, selv om det ikke var ret meget, der var blevet tilbage af ham. Ved en kort begravelseshøjtidelighed forrettet af sognepræst Estrup Jensen blev resterne af denne ukendte døde d. 27. marts stedt til hvile i det hjørne af kir-

kegården, hvor der også findes krigergrave og andre omkomne sømænd.

Endnu et skeletfund er vi på museet blevet præsenteret for i år. Dennes gang dog kun en enkelt lårbensknogle, som d. 23. september var fundet opskyllet mellem de nye høfder ved Strandgården på Husby Klit. Museet vil naturligvis meget gerne registrere disse skeletfund, men vi må nok hellere understrege, at man først og fremmest bør underrette strandfogeden eller politiet, hvis man under søndagsturen til havet skulle finde menneskeknogler fra gamle dødemandsbegavelser.

En kanonrapert fra »St George«

På strækningen helt ned til Blåvand drev der i 1811 omkomne i land fra »St George« og »Defence«. At også vragele fra skibene kan være ført langt sydpå med strømmen er vel i og for sig indlysende. Det fik vi imidlertid et konkret bevis for først på året.

20. marts ringede direktøren for Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg, Morten Hahn-Pedersen, til os og spurgte om vi ville have en kanonrapert fra »St George« til Strandingsmuseet. Det ville vi naturligvis hellere end gerne. Raperten d.v.s. »understellet« til en skibskanon var samme dags morgen bragt ind til Esbjerg. Den var under rejefiskeri i Ringkøbing dyb ud for Blåvandshuk blevet optaget af fiskeskipper Preben Hymøller og hans besætning på kutter E 614 »Leif Brinck« af Esbjerg.

Vi kontaktede straks Konserveringscentret i Ølgod og fik en mand til at køre til Esbjerg. Hernede blev man enige om, at den

bedste opbevaring indtil videre ville være at lægge raperten ned i sælariet. Den skulle under alle omstændigheder lægges i ferskvand til udvaskning for salte inden konserveringen, så sælariet var en ganske udmærket løsning, indtil der blev truffet nærmere bestemmelser.

Sælerne var vist nok i første omgang noget betænkelige ved dette nye undervandsmøbel i deres hjem, men de fandt hurtigt ud af, at raperten var god at ligge på. Nogle dage efter fundet skulle sælariet tømmes og have sin årlige forårsrengøring. Vi fik da lejlighed til at få optaget en serie fotos og få beskrevet raperten lidt nøjere. Den er 150 cm lang og bygget af svært tømmer. Kanonløbet og hjulene mangler. Af begroningerne kunne vi se, at ca. en tredjedel har raget op over havbunden. Hele sommeren har sælerne og Fiskerimuseets besøgende haft glæde af dette fund fra havbunden. I september er bassinet påny blevet tømt. Ved den lejlighed blev raperten så taget op og er nu under konservering i Ølgod. Som det vil være kendt fra dagspressen tildelte rigsantikvaren kutterens besætning en dusør for at have taget godt vare på denne usædvanlige fangst.

Men hvor ved vi egentlig fra, at raperten stammer fra »St George«? Svaret er såre enkelt: navnet står at læse på bagkanten, indhugget med 1 tomme høje bogstaver. Blandt de mange tusind genstande, der er bjerget fra vraget af »St George« ved Thorsminde, er der mærkværdigvis ikke en eneste med skibets navn. Derfor er vi ekstra glade for, at rejekutterens besætning bjergede raperten.

Skjern-Egvad Museum

Økomuseumsprojektet

I foråret lykkedes det så at barsle med rapporten »Vestjyllands Økomuseum – landskab, kultur og turisme«. Med i udarbejdelsen har været en stor del af museets faste medarbejderstab, samt cand. mag. Peter Carstensen og dr. phil. Wolfgang Framke fra Handelshøjskolen i København.

Hovedidéen med projektet er at forsøge at udvikle det efterhånden noget »støvede« museumsbegreb til noget nyt, der tager højde for udviklingen indenfor på den ene side den traditionelle museumstype og på den anden side til brugernes, herunder turisternes, forventede krav i fremtiden. Udgangspunktet er Skjern-Egvad Museums arbejdsområde, hvor der er udvalgt nogle projekter til gennemførelse inden årsskiftet 1992/93. Alle projekter fortæller en karakteristisk historie, der levendegør og giver nye oplevelser af kultur og natur. Som eksempler på disse projekter kan nævnes Naturskole og Bådebyggeri ved Fahl Kro, Vindmuseum på Skjern Vindmølle, renovering af Tarm's ældste hus (det såkaldte Hattemagerhus), Jernaldergård ved Fahl Kro, kopi af Dejbjergvogn og Veteranbanecenter i Skjern. Hertil kommer indretning af 3 velkomstcentre, henholdsvis ved Bork Havn (Søren Lykkes Hus), Bymuseet i Skjern samt Bundsbæk Mølle. Som en rød tråd i opbygningen af Økomuseumsprojektet etableres der en stiforbindelse fra Fahl Kro til Bundsbæk Mølle. Herefter kan grundpillerne i Økomuseet siges at være opbygget. Men der vil naturligvis være et konstant behov

for at tage nye initiativer og fornyelse i øvrigt. For at projektet skal have en rimelig chance for at blive en succes, må der bl.a. foretages en målrettet markedsføring, således at flest mulige brugere, dvs. fastboende og turister, bliver opmærksomme på de nye muligheder.

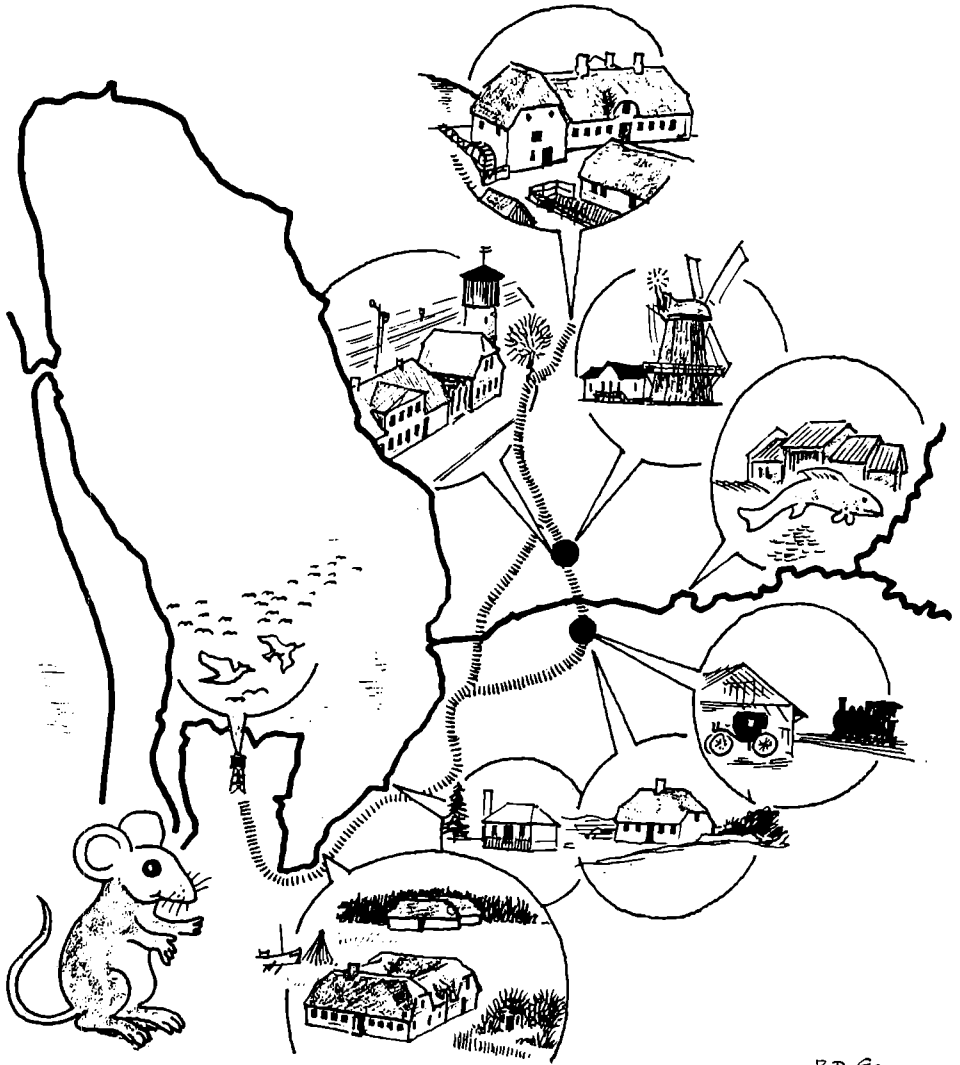
Dyrskue og vikingemarked

Stort set alle museets kræfter har altså i 1990 været lagt i Økomuseumsprojektet, herunder de delprojekter, der allerede er indledt og i nogle tilfælde afsluttet. Men der er også blevet tid til at gentage sidste års succes, det historiske dyrskue. Igen lykkedes det at samle et repræsentativt udsnit af gamle husdyrracer, suppleret med en stor samling gamle traktorer. En særlig oplevelse var det at se, hvor meget jyske heste egentlig var i stand til at trække. Således kunne ca. 40 store børn ikke holde 2 heste, forspændt et langt tov. En anden trækprøve blev gennemført nøjagtig som ved dyrskuerne i gamle dage, hvor man lod hestene trække en træslæde, hvorpå der læsses flere og flere sække. Det lykkedes at komme op på 7-8 ton, før hestene ikke magtede at flytte slæden. Alt i alt blev dyrskuet meget vellykket, bortset fra at museumsassistent Olav Martinsen blev trådt så kraftigt over tærerne af museets tyr, at han måtte have foden i gibs.

Museet afholdte i begyndelsen af september måned vikingemarked ved Fahl Kro, med det formål at skaffe et økonomisk overskud til opførelse af jernaldergården sammesteds. Hovedaktørerne var YGG-

VESTJYLLANDS ØKOMUSEUM

-landskab, kultur og turisme

P. D. 90

Forsiden af Økomuseumsrapporten, udgivet i begyndelsen af 1990 (Tegning: Peter Dragsbo).

DRASIL fra Århus, en snes børn og voksne, der i dragtkopier lavede mad over bål, tekstil- og læderarbejder, smedede jern, fremstillede langbuer og meget mere. Med sig havde de en vikingetidsteltlejr, således at publikum fik et meget levende indtryk af en gruppe vikinger, der tilsyneladende havde slået lejr efter at være gået i land på en fremmed strand. Vi fik også slagsmål at se, idet en lille gruppe, særligt trænedede folk lavede opvisning i kamp med ringbrynje, sværd, skjold og hjælm. En gruppe islandske heste fra Silkeborg, med ryttere i nøjagtige dragtkopier viste os de gode egenskaber, som vikingetidens hestetype er i besiddelse af, idet den islandske hest anses for uforandret siden vikingerne havde den med sig til øen.

Som en del af markedet startede Skjern-Egvad Museum et projekt, der går ud på at bygge en nøjagtig kopi af den største af Gokstadbådene. Den stammer fra et særdeles velbevaret norsk gravfund, hvor den udvalgte båd har en størrelse og nogle sejleegenskaber, der gør den velegnet til sejllads på Ringkjøbing Fjord. Det er Olav Martinsen fra museet, der er primus motor i projektet, da han er uddannet bådebygger. I løbet af den weekend, markedet varede, blev kølen omtrent færdig, bl.a. med hjælp fra

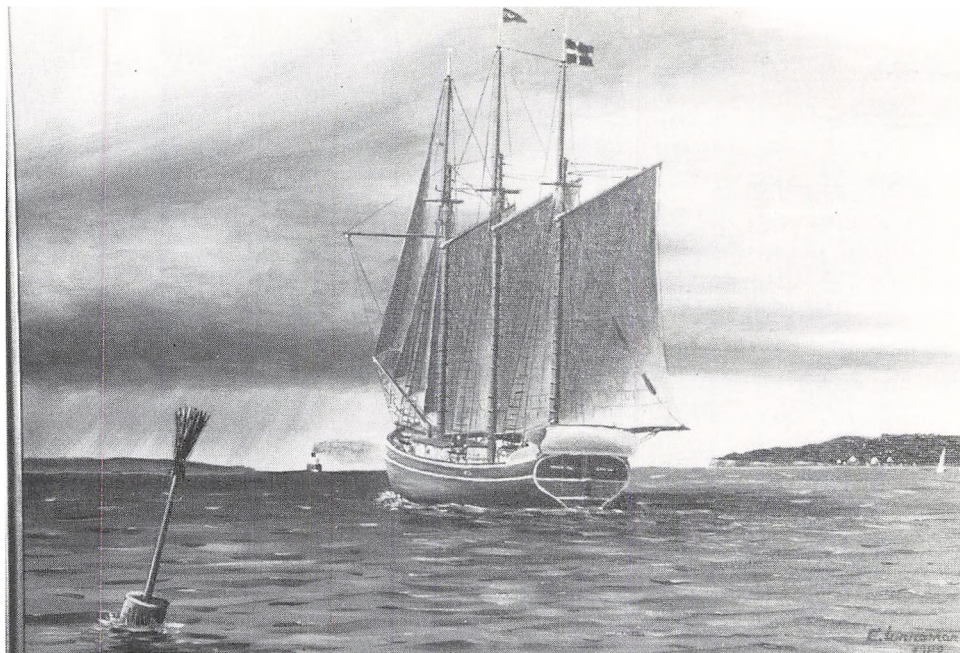
Stævnen til vikingeskibet tilbugges i bådebyggeriet ved Fahl Kro (Foto: Bendt Christiansen).

YGGDRASIL's smede, der specialfremstillede det profiljern, der skulle bruges til at udsmykke kølen med. Vi håber at kunne søsætte skibet i sommeren 1991 eller 92.

Struer Museum

Havn og fjord har altid spillet en vigtig rolle i limfjordsbyen Struer. At opbygge en præsentabel søfartssamling har derfor været en

vigtig ledetråd i Struer museums arbejde, og i det forløbne år er der sket en del på dette felt.

»Marilyn Anne« i Limfjorden, her portrætteret af E. Lunnemann 1989. Gave fra Struer Museums Venner. Den tremastede slettopskonnert Marilyn Anne er med sine 134 BRT det største sejlførende fragtfartøj, som er bevaret her i landet. Skonnerten blev gennemrestaureret 1979-85 og har siden 1985/86 fungeret som skoleskib med hjemsted i Struer.

Folmers flotte flaskeskibe

Sidste efterår skænkede den tidligere matros Folmer Jønson, Struer, en stor del af sin samling af selvbyggede flaskeskibe til Struer museum. Den fornemme gave blev i al hast arrangeret som en lille særudstilling, og i skolernes efterårsferie markeredes overdragelsen ved, at Folmer Jønson viste museets gæster, hvordan han fremstiller sine flaskeskibe. Til gengæld måtte de besøgende elever besvare en række opgaver om søfart, og som præmie modtog den heldige vinder Jønsons færdige flaskeskib.

Med Folmer Jønsons gave er Struer museum nu i besiddelse af en betydelig flaske-skibssamling. Samlingen er udstillet i sin helhed, og den rummer bl.a. Jønsons sidste store produktion, som er en kavalkade af skibstyper fra tidligere tiders sejlads både på de indre farvande og de store oceaner. Der er også tro kopier af skoleskibe fra det russiske »Sjedow« til Struers egen »Marilyn Anne«. Der er skibe, som har haft hjemsted i Struer, der er en hel serie dampskibe – og der er modeller af tre af de skibe, som Folmer Jønson selv i sin ungdom har haft hyre på.

Et charmerende kig op ad Bryggergade sådan som tegneren og maleren Kresten Rusbjerg husker den fra sin drengetid i 30'nes Struer. Den gamle gade, der indtil for få år siden henlød med sine små, nøjsomme huse, det lidt større Axelhus på hjørnet og Buchholtz' hus på toppen, er nu uigenkaldeligt væk.

»København« og »Marilyn Anne«

På den maritime front er ydermere et længe næret ønske gået i opfyldelse, idet Struer museum endelig er blevet ejer af et skibsportræt af ØKs 5-mastede skoleskib »København«, der i 1928 gik ned med mand og mus i det sydlige Stillehav. Maleren er den døvstumme P. C. Pedersen, fra hvis hånd Struer museum har en række skibsportrætter. P. C. Pedersen malede i 30'erne tusindvis af billeder med »København« som motiv, men først nu har museet haft held til at erhverve et af disse (se i øvrigt Benny Boysens artikel om P. C. Pedersen i FRAM 1986). Maleriet er en gave fra Struer Museums Venner, som i årets løb tillige har begavet museet med et smukt skibsportræt af Dan-

marks bedst bevarede tremastede skonnert: »Marilyn Anne« af Struer.

Bygningsbevaring

Når noget gammelt er ved at forsvinde bliver det gerne særligt interessant. Det giver ofte anledning til, at man stopper op et øjeblik og ser tilbage – og måske funderer lidt over plusser og minusser ved den skete udvikling.

Sådan er situationen for øjeblikket ved at være i Struer når talen er om bygningsbevaring. For selvom Struer ikke er nogen gammel by, er der mange, der mener, at der gennem de seneste årtier er faldet alt for mange herlige huse og maleriske miljøer for det, der vistnok hedder »udviklingen«.

Da man skal smede mens jernet er varmt, har Struer museum derfor inden for de sidste par år arbejdet en del med bygningsbevaring og bymiljø. Med henblik på at samle de folkelige kræfter i en målrettet indsats har museet f.eks. taget initiativ til oprettelsen af »Strueregnens forening for bygnings- og landskabskultur«, for hvilken Struer museum også fungerer som sekretariat. Og som et apropos til debatten om, hvorvidt man skal bevare eller man skal rive ned til grunden og bygge nyt, har museet endvidere arrangeret udstillingen »Gaden der forsvandt – Kresten Rusbjergs tegninger fra Bryggergade før og nu«. Ak, hvor forandret, var der mange struerboere, der sukkede. Endelig arbejder museet på at etablere sig som et fast høringsorgan og en ligeværdig partner i større sager vedr. byfornyelse, nedrivninger og planlægning i bevaringsværdige miljøer. Bygningskulturen er en meget væsentlig del af vor kulturarv, som man ikke bør overlade til teknikere alene at forvalte!

»Æ Fywerhus«

Uden for Struer har museet været involveret i bevaringen af et par af de gamle redskabs- og bødehuse, der skød op som paddehatte rundt om på Jegindø, da den lille

limfjordsø i begyndelsen af dette århundrede blev centrum for et meget betydeligt bundgarnsfiskeri.

I dag er fjordfiskeriet et uddøende erhverv, og det har fået en kreds af lokale til at oprette »Fonden til bevarelse af gamle redskabshuse på Jegindø«. Fondens formål er dels at bevare et eller flere af de karakteristiske fiskeredskabshuse, dels at oprette et minimuseum i og omkring husene.

Som museumsansvarlig for Thyholm og Jegindø har Struer museum været inddraget i projektet, og etableringen af »Æ Fywerhus« – fjordhuset – har været en tidskrævende, men interessant opgave.

Minimuseet står nu færdigt, og det har sommeren igennem været åbent for publikum. En lysbilledserie fortæller historien om fiskeriet omkring Jegindø. På plancher informeres den besøgende om fiskerne, deres både og redskaber. Langs væggen er opstillet redskaber, der fortæller om fiskernes beskæftigelse året rundt, og uden for redskabshuset er der opstillet tjæregryde, stejle og andet, som er med til at gøre »Æ Fywerhus« til et autentisk minde om den kultur, der engang var så markant på Jegindø – og i Vestlimfjorden i det hele taget.

Selve udstillingen er lavet af Struer museum, Holstebro Museum og Limfjordsmuseet i samarbejde med lokale fiskere.

INDHOLD

Ellen Damgaard:

Lemvig Museum – museumsstøv og store linjer

Frances C. Roberts:

Silke underbenklæder

– på vandring til Konserveringscentret

Esben Graugaard:

Når kustoderne blander sig i fremtidens bybillede

Torben Egeberg Hansen:

På sporet af Dejbjergvognenes ejere

– Det nye jernalderfund på St. Skindbjerg

i Dejbjerg

Thomas Bloch Ravn:

Ikke blot et museum,
men hele byens historie

Kim Clausen:

Skjern Vindmølle

– fra stationsbymølle til museumsmølle

Per Hauge Mortensen:

Briggen »Esperance's« stranding 1806

Ulla Thyrring:

Eet hus – mange huse

Glimt fra museernes arbejdsmark

